

دُونَا رُوپ

سعيدہ مختار یونس

دونا روپ

سعدیہ یونس کہانی گھڑن بناون دی کاراگری تاں نہیں کیتی پر میل بند جیون وچ
 قدرت تے سماجی ویہار دا ٹکراء سگواں اُلیک دھریا اے۔ ایہہ دانی کرنی اے۔ کاراگری
 ہے تاں پردھان گن، پرکستاں پکڑاں وی ایہدیاں سے نیں۔ بچھدا کوئی وِرا اے۔
 سچے لکھیار نوں نرویا سنن ویکھن تے ہنڈاوں دی گھنی لوڑ ہوندی اے۔ ہوئیاں
 ورتیاں دی قدرتی لڑی آپ وکھالے لئی دانائی منگدی اے۔ نرول جیوندی ورتیندی
 ماں بولی وچ دن آکھن تے سناون دیاں انک اٹکلاں نیں۔ خلقت ایہناں دی
 سرجہار اے۔ گھڑت کاری کوئی آپنی تھاں بچھی ٹھکی شے نہیں۔ ایہہ وی نت نرویا
 ہوون لوڑدی اے۔ سعدیہ یونس ہوراں دے کن، اکھاں تے دل ٹھیک کم کردے نیں۔
 دانائی وی اوہناں دی کارگر اے۔ بولی دی سچی ورتوں نروئے نیناں پریناں دا ای انگ
 اے، کوئی وکھری شے نہیں، جیہدی نکھیر وِس سو بھا کیتی جاوے۔ کہانی لکھن دے نوں
 سچ وکھانے ہن سعدیہ یونس دے پیٹے ای پیندے نیں۔

— مقصود ثاقب

دونا رُوپ

سعيدہ مختار يونس

سچيت

DOONA ROOP

(Punjabi Short Stories)

by

SAEEDA MUKHTAR YUNAS

©

سعیدہ مختار یونس

پہلا: دسمبر 2008

First Edition : Dec 2008

مکھ پتا: ڈاکٹر عدنان

Title : Dr. Adnan

ISBN: 978-969-577-005-4

سُچیت کتاب گھر

11- شرف مینشن، چوک گنگا رام، بک سٹریٹ 1، لاہور

SUCHET KITAB GHAR

11-Sharaf Mansion, Chowk Ganga Ram, Book Street 1, Lahore. PAK

Ph: 92 42 6308265 E-mail: suchet2001@yahoo.com

شرکت پریس لاہور، Shirkat Press, Lahore

میری جیون رویل دی پہلی کلی میری سہتری فرحانہ دے تاں
دس ٹوں دُنیا تے گھل کے رب نے میرے جیہی بے صورت
ٹوں اوہ صورت بخشى جو دھرتی دامدھلا رُوپ اے۔

9	دیباچہ — شریف صابر	—
13	نک دی سیدھ فر دیاں کہانیاں — منشاء یاد	—
19	بھاویں چر لا کے رلی — فرخندہ لودھی	—
23	سرنگڑے رنگ — نادر علی	—
25	اعتراف — سعیدہ یونس	—

کہانیاں

29	ارام دی زندگی	1
39	ڈونا روپ	2
49	سکویں بکوں	3
58	دھرتی دے رنگ	4
68	مسیر	5
73	نکاح دا دعویٰ	6
81	لاوارث لاش	7
87	سٹھ دن	8

97	ہان	9
102	کرماں والی	10
117	ڈانگیں رب نہ ماردا	11
127	بابے دی خیر	12
134	بھونیں دا بھار	13
144	ماں مہڑ	14
156	بھکھیا	15

دیاچہ

— شریف صابر

لو بھلا دسو کھاں کسے پنجابی کہانی کار دے پہلے پراگے دے دیاچے نال میرا کیہ
سبندھ اے۔ بہتیرا سمجھایا کہ بی بی بھینا! اپنے پہلے پراگے دا دیاچہ کسے پنجابی رسالے
دے ایڈیٹر کولوں لکھو یا پنجابی دے کسے پھنے خاں وڈیرے کولوں لکھو، جیہنوں پنجابی
پڑھن والے جاندے وی ہوں۔ ایہدے نال کتاب دی وکری تے چوکھا اثر پیندا اے
پر بی بی سعیدہ یونس ایسے ریہاڑے پئی رہی کہ دیاچہ لکھوانا تہاڈے کولوں ای اے
بھانویں چھوٹا جیہا ای لکھو۔

ہن جیہڑا بندہ جان بچھ کے گھاٹے والا سودا قبول کر لے اوہداتے میرے کول
کوئی اُپاء نہیں۔ میں عام طور تے گمبیر سوچاں دے دینیں ڈبا رہناں۔ کہانیاں پڑھن
دا میرے کول سماں ای ہے نہیں پر تھکویں مگروں تے مزدور نوں وی من پرچاوے دی
لوڑ ہوندی اے۔ ایس لوڑ نوں میں منشی پریم چند دے افسانیاں نال پورا کرناں۔ پنجابی
ویج شاور چدھڑ، فرخندہ لودھی، وینا ورماتے خالد دھاریوال میرے سے وچوں اپنا حصہ
کھوہ لے جاندے نیں۔ پچھلے سال اکمل شہزاد گھسن دی کہانی ”مسلمان“ نے مینوں
چوکھا تر قایا اے۔ ایسے وشے اُتے ای خالد دھاریوال بڑی کامیاب کہانی لکھ چکے نیں۔

پنجابی ادب دے چنگے بھاگاں نوں اک نواں ناں سعیدہ یونس ہوراں دا وی آ رلیا
اے۔

سعیدہ یونس ہوریں لاہور دے پواہے دی ماجھی بولی بولن والے زمیندار بھٹی
گھرانے دے جم پل نیں۔ ایس لئی ایہناں دی زبان وچ گھریلو اکھان تے پھدے
ڈھکدے مٹھے شبد اپنی تھاں سر موتیاں وانگوں جڑے ہوندے نیں۔ تاں ای تے
ایہناں دا قاری اکبر کہانیاں والے اکبر لاہوری دی زبان دارس ماندا اے۔

کہانی دے ہر لکھاری دا ہر دا بڑا سچیت تے کوئل ہوندا اے تے اوہدی لکھت
اوہدے جیون فلسفے دی نمائندہ تے اوہدے اندر دا شیشہ ہوندی اے۔ اوہنوں آپ یا
اوہدے کسے ساتھی نوں وسیب دے چوگردے وچوں جیہڑے کنڈے چُجھے یا مٹھے ڈنگ
لگے۔ اوہناں دی چوبھ تے ”سی“ کرن یا ہو کے بھرن دی تھاں اوہ اپنے فن تال
اک کہانی گھڑیا اُساہ لیندا اے۔ ان چھوہے ویشیاں دی دلیر کہانی کار وینا ورماتے
آپ کہندی اے کہ اوہ کہانی لکھدی نہیں سگوں جمدی اے۔ پر میرے وچار سیتی
پروفیسر سعیدہ یونس دی لکھوں جو کہانی جمی اے اوہناں اے ”ارام دی زندگی۔“
اُچے کھاندے پیندے طبقے دے یوٹاں بیٹھ ملے دَلے تے مدھولے طبقے نوں ”ارام
دی زندگی“ بھوگن دی ہمیشہ سدھر ای رہندی اے پر آرام دی زندگی اوہناں دے
بھاگاں وچ کتھوں؟ پنڈ دے موچیاں دی دھی چھینا تے اوہدی رنڈی ماں ملکاں دے
گھریلو کم تے اوہناں دی کپاہ دی چنائی اُتے گزارا کردیاں نیں۔ ملک سکندر چھیناں
نوں ”ارام دی زندگی“ دا لارا لاکے اوہدے چوکھانیڑے ہو جاندا اے۔ ویاہ توں
پہلاں ای ویاہ دا مڈھ بنھ کے چھینا نوں سوچاں دی سولی تے ٹنگ کے، آپ دو سال
لئی ولایت چلا جاندا اے۔ ایہہ کہانی کنگالاں دے ترلے ہاڑیاں دا بیان اے تے
محلّاں والیاں دیاں کالیاں کرتوتاں دا اُگھڑواں نشان اے۔ ”ارام دی زندگی“ وچ

غریب طبقے نوں بے آرام کرن والے ظالم تے انیائی طبقے دا تک وڈھیا گیا اے تے ایس کم دا سعیدہ یونس نوں ڈاڈھا ول آوندا اے۔ انے گل کراں گل نال تے تک وڈھاں ول نال۔

سعیدہ یونس ہوراں اندر پنجابی دانشی پریم چند بن جاون دے سارے کچھن موجود نیں پر ہر مناسب تھاں لئی اچرج تے ڈھکویں لفظاں نال بیان دا جادو جگانا سعیدہ یونس دے ذمے لگا فرض سی، جیہڑا اوہنے چنگی طرحاں نبھایا اے۔ پر کسے کردار دے اندر لے گجھے ڈکھ تسیہ تے سنتاپ نوں اپنی جندڑی تے جھل لینا تے کردار دی سر بیتی نوں اپنے فن دے کمال دی اوٹ وچ لکا لینا وی سعیدہ یونس دا ای کم اے۔ جے کسے نوجوان پریمی جوڑے دا رومانس بیان کرنا ہووے تے سعیدہ یونس ہوریں آپ وی اوہناں دے بھیتی تے ہانی بن جاندا نیں۔ جے اوہناں دے ڈکھڑے کیرنے دی گروتن بیان کرنی ہووے تاں اوہ اوہناں نوں اپنی ماں ورگی شفقت دی بکل وچ لکا لیندا نیں۔ جے بے رحم ظالم زمانے دا لنگ لاہنا ہووے تاں اوہ عقل مت دین والی ان جھک سہیلی کلثوم دے مونہہ وچ اپنی زبان پا دیندا نیں جو ننگی تلوار وانگوں چلدی اے تے کسے دا لحاظ ملاحظہ نہیں کردی۔

”چھینا کھلیئے سارے مرد دھوکھے باز ہوندے نیں ایہہ حویلیاں تے مھلاں چباریاں والے، مہٹیاں والے ایہناں ساریاں لئی زنانی صرف اک کھڈونا ہوندی اے جیہڑا سستے مل ویہاج لیندا نیں تے کدے اوہناں نوں ان ملا ای لہجہ جاندا اے۔ کھڈ ختم تے کھڈونا اروڑی تے۔ بندہ زنانی نوں ورچاندا اے بالوں وانگوں۔ فیر جدوں اوہدی کوری چٹی اُتے چھھاں پے جانداں نیں تے اوہ اوس میل نوں لاہن لئی اوہ دھوبی گھاٹ دے پڑے تے دھپن لئی کھدر وانگوں پٹھنیاں کھاندا کھاندا لیر و لیر تے دھاگا دھاگا ہو کے تک جاندا اے۔ حوا دا وجود ای آدم نوں پرچاون واسطے بنیا سی۔ اوہ اکلا نہیں

سی رہ سکدا؟ پر حوا دا اکلا پا کدے کسے نہیں متھیا۔ اوہ چھانوواں ونڈدی کچھلی پیڑھی دی امانت آون والے زمانے دے ہتھ پھڑاندی اے تے بت سُئی دے نکے وچوں لنگھ کے تخلیق دے حق نوں ادا کر رہی اے۔ رب جے اک جی وی کسے ماں وانگوں پیدا کردا تے اوہنوں لگ پتہ جاندا اوس وڈے خالق نالوں ایہہ چھوٹی خالق بڑی پیڑ سہندڑ ہوندى اے سارا کھلار تے رونق جس دم دے نال اے اوس دا دم اکلا، پو دے گھر بیگانہ دھن، اگلے گھر مالک دی ملکیت۔ اوس توں اگے تھوتھا دھائیں جد توڑی ساہ مکدے ناہیں زنانی دست اے ورتن دی شے۔ پیار تے محبت دے نال تے عورت دی توہین ہو رہی اے۔“

سعیدہ یونس کول ان کہی گل نوں کہن دا بڑا وڈا آرٹ اے ذرا ویکھو ”مطلب کھسپہ تے سواہ! جیہڑی توں میرے سر وچ پا چلیا ایں۔“ ایہہ کیڈا آپا سمجھاؤ واک اے۔ اجیہے واک ذہین قاری لئی سمجھاوئی، بھارت نیں۔ نہیں تے اوہدے سر چڑھی۔ میں کیہ تہاڈے تے ”ارام دی زندگی“ وچ کندھ بنیاں کھلوتاں۔ لو آپے پڑھ لو۔ زبان تے بیان دے بُلے لُوتے اوس سعیدہ یونس دی پڑ وچ سیر سانجھ پاؤ، جیہنوں وچاری نوں آپ وی نہیں پتہ کہ اوہ کیڈا گو شاہکار جم بیٹھی اے۔

(وڈی عید دیہاڑا)

(9 دسمبر 2008)

نک دی سیدھ ٹردیاں کہانیاں

— منشا یاد

سعیدہ یونس شاعرہ وی نیس پر اوہناں دیاں کہانیاں پڑھدیاں ہویاں جاپیا اوہ
مڈھوں کہانی کار نیس تے اوہناں نوں کہانی کار ای ہونا چاہیدا سی۔ کیوں جے اوہناں
ورگے پڑھے لکھے تے حیاتی دا ڈونگھا تجربہ تے مشاہدہ رکھن والے سیانیاں لئی نثر ای
موزوں رہندی اے۔ اجیہے لکھاریاں نرا مشہوری یا کسے چسکے لئی نہیں، وسیب دے
سُدھار لئی لکھنا تے اپنے علم، دانش تے مشاہدے دا انچوڑ پیش کرنا ہوندا اے۔ فیروہ
اوہناں اک چنگے اُستاد دی حیثیت وچ اپنیاں نظماں راہیں اجوکی حیاتی تے رھتل دے
سارے رنگاں نوں پیش کرن دی بھرویں کوشش کیتی، سگوں سوسائٹی دیاں خامیاں
خنامیاں اُتے نظماں وچ وین، سیاپے تے ہاڑے پائے۔ کہانیاں وچ وی اوہناں
دھرتی دے سارے رنگ نہ سہی، پنجاب دی دھرتی دے بہوں سارے رنگ ضرور پیش
کیتے نیس پر ایہہ گل تھوڑا جہیا کھلار (تفصیل) چاہوندی اے۔

سعیدہ یونس دیاں کہانیاں پڑھدیاں ہویاں احساس ہوندا اے پئی ایہہ اک بیمار
وسیب دیاں کہانیاں نیس۔ ایس وسیب نوں بھکھ، جہالت، تعصب، ظلم، ناانصافی تے خود
غرضی دے روگاں نتانیاں کیتا ہویا اے۔ جیویں ”دھرتی دے رنگ“ سرناویں والی کہانی

وچ اک پورا ٹبر فاقیاں ہتھوں مجبور ہو کے اپنا جہاں چھڈ کے تھاں تھاں نجل خوار ہون
 ٹر پیندا اے۔ پترنوں درس وچ پاد تو نیں اتے ایہہ نہ سوچیونیں پئی خود کش حملہ آور بن
 سکدا اے۔ بھلا بھکھ کدوں ظلم تے جہاد، ہلاکت تے شہادت دے فرق نوں گولن
 دیندی اے۔ تے جے بھکھ نال جہالت وی رل جائے تے بندے دی مت اُکا ای
 ماری جاندی اے۔ دو جے پاسے عبدل وانگوں جے محنت توں بغیر لٹ مار نال ڈھیر
 دولت لہجے جائے تاں وی بندہ آپے وچ نہیں رہندا۔ اوس توں نکھیاں گواچ، سکون
 کھڑیج تے محبت دے خزانے لٹج جاندے نیں تے اوہ اک ہور طرحاں دی غریبی تے
 محبت دے کال نال مردا اے۔

عام طور تے کہانی تے افسانے دیاں اصطلاحواں اکو معدیاں وچ ورتیاں جاندیاں
 نیں پر میں کہانی تے افسانے وچ فرق کردا ہاں۔ میرے خیال وچ افسانہ کہانی
 نالوں اک قدم اگے دی چیز اے۔ کہانی واقعہ نگاری یا حقیقت دے بہتی نیڑے ہوندی
 اے تے سچی یا حقیقت دے نیڑے ہونا اوہدی وڈیائی سمجھی جاندی اے۔ ایس دے
 اُلٹ افسانہ حقیقت (فیکٹس) نہیں، فکشن ہوندا اے۔ کہانی نوں افسانہ بناون لئی
 اوہدے وچ جھوٹھ دی تھوڑی بہتی رنگ آمیزی یا ملاوٹ ضروری ہوندی اے یا انج کہہ
 لو پئی سچ کوڑا ہوندا اے تے ایس وچ تھوڑا گڑ رلانا پیندا اے۔ انج شاعرانہ سچ
 Poetic Truth وانگوں فکشن دا وی اک اپنا سچ ہوندا اے، جیہڑا اصل سچ نالوں بہتی
 تاثیر رکھدا اے پر سعیدہ یونس دیاں بہتیاں کہانیاں کھریاں تے سچیاں نیں تے جھوٹھ
 یا کھوٹ دے تھوڑے جیسے رلے دیاں وی روادار نہیں۔ کھرے تے نیک بندیاں وانگ
 تک دی سیدھ ٹردیاں تے گج وچ کے سچ بولدیاں نیں۔

سعیدہ یونس دیاں کہانیاں وچ پلاٹ دے افسانیاں والا دل فریب تے فکشن
 والیاں چلتر بازیاں نہیں۔ ایہہ کہانیاں پڑھدیاں ہویاں مینوں خورے کیوں نہراں

سویاں اُتے لائگھے لئی بنائے لکڑی پل یاد آئے۔ لکڑی دا باقاعدہ پل بنان لئی تے بڑی کاریگری دی لوڑ ہوندی تے ڈھیر کھچیل کرنی پیندی اے۔ رُکھ وڈھو، ٹہنیاں پتر وکھرے کرو، سک چھوڈے لاہو، سکا کے آرے وچ چیرو، پھٹے بالے بناؤ، نکلیاں وڈیاں آریاں نال کٹو وڈھو، رندے پھیرو تے کھاں، پیچاں تے قبضیاں نال پڑ کے کلیاں ہفتیاں مہیدیاں وچ پل بناؤ۔ لوہے یا لکڑی دی ریلنگ دا ٹرانگ وکھرا۔ پر پنڈاں دے وسنیک رُکھ وڈھ کے تھوڑے بہتے پتر ٹہنیاں لاہ کے سالم دا سالم رکھ نہر یا سُوئے اُتے آر پار رکھ دیندے نہیں تے اوہ کئی کئی ورھے پل دا کم دیندا رہندا اے۔ انھے کم خرچ بالا نشین۔ سعیدہ یونس دیاں کہانیاں دے پل وی ایسے طرحاں تھوڑے چرتے خرچے نال بنے ہوئے نہیں۔ پر بندہ پار ضرور لنگھ جاندا اے۔

افسانہ کسی اک خیال، کردار یا وقوعے نوں پیش کردا اے۔ سگوں بعضے ویلے کسے خیال، واقعے یا کردار دے کسے اک انگ نوں۔ اختصار ایس دی بہوں ضروری خوبی اے۔ سگوں ایس نوں کہیا ای نکی کہانی یا شارٹ سٹوری جاندا اے۔ لمی چوڑی گل نوں وی افسانے دے کپسول وچ بند کردتا جاندا اے۔ ”بھوئیں دا بھار“ وچ بھوئیں کچھے نکا بھرا وڈے بھرا نوں مروا دیندا اے تے اوہنے بھرا دے بیوی بچیاں نوں وی مروا دینا سی جے اوہ ہتھ آجاندے پر سیانی چودھرائی بختاں رون پٹن تے وین کرن دی تھاں خطرے دی بوسنگھ کے بالاں نوں نال لے کے راتو رات غائب ہو گئی۔ اوہ شہر اڑ جاندی تے کئی ورھے گھراں وچ اک معمولی نوکرانی بن کے کم کردی تے ویلا ٹپاندی اے۔ مترے بھرا بھرجائی دے گھر آ کے مردیاں اخیر ویلے اوہ اپنے بالاں نوں اپنا حق لین دی تدی کر جاندی اے۔ ایہہ کئی سالاں اُتے پھیلی ہوئی کہانی اک پورے ناول دا موضوع سی جیہوں اوہناں بڑے سچ نال اک افسانے دے کپسول وچ بند کردتا اے۔

”ارام دی زندگی“ وی ورھیاں اُتے پھیلی ہوئی کہانی اے۔ آرام دی زندگی دا سفنا

دیکھن والی موچن گڑی نوں چودھری دا منڈا ویاہ دا جھوٹھا یاسچا لارا لا کے آپوں ولایت
 ٹر جاندا اے۔ ایس جنسی استحصال دے سٹے وچ اوہ اوہدے بچے دی ماں بن جاندی
 اے۔ نموشی پاروں خود کشی لئی کئی وچ چھال ماردی پرجیون دی سدھر پاروں باہر نکل
 آوندی اے۔ اگوں بابے والی کہانی شروع ہو جاندی اے۔ ایس طرحاں ایس وچ
 بڑے موڑ تے ولادیں سن تے ایہدے وچ اک ناول یا ناولٹ دا مواد موجود سی پر کہانی
 کارنے اختصارتوں کم لیندیاں تے غیر ضروری تفصیلاں چھڈ دیاں ہویاں کوزے وچ دریا
 بند کر دتا۔ ”بھکھیا“ دے ڈتے موچی دی بیوی اوہنوں چھڈ کے لمبردار بہاول کول ٹر
 جاندی اے۔ ایہو جے ظلم ہر دور وچ ماڑیاں نال ہوندے رہندے نیں۔ ایہہ اک
 سوادلی تے چنگی کہانی اے۔ ”سگوس نکو“ دا پیو وی غیرت دا ثبوت دیندا اے تے
 کیڑے مار دوا پی لیندا اے۔ مینوں پک اے پئی ایہہ واقعات انج ای پیش آئے ہون
 گے تے سعیدہ یونس نے کوئی رلا نہیں کیتا ہووے گا۔ ایہہ دکھاں تے موتاں نال بھری
 ہوئی اک کہانی اے۔ اک بد قسمت خاندان دیاں بد نصیپیاں دی داستان۔ اک اداس
 کردین والی کہانی۔ سعیدہ چاہوندے تے ایس مواد نال امرآ جان ادا ورگا اک ناول
 لکھ سکدے سن۔

”دوہرا روپ“ اک چنگی، معیاری تے دکھری ٹائپ دی کہانی اے۔ عورت دے
 Charm of motherhood روپ نوں بڑے سوہنے طریقے نال موضوع بنایا گیا
 اے۔ ”ہان“ دا موضوع وی بہت نوبھلا اے۔ ملک اپنے نالوں ڈھیر نکلی عمر دی زنانی
 نال ویاہ کر لیندا اے پر اوہ کجھ چر پچھوں اوہنوں چھڈ کے ٹر جاندی اے۔ ملک اپنی
 کمزوری تے اوہدیاں سدھراں توں واقف اے تے اوہدے نال پیار کردا تے کدی
 اوہدی کوئی گل نہیں ٹالدا۔ ایہتھوں تیک پئی اوہ طلاق منگدی اے تاں وی اوہ انکار
 نہیں کردا۔ سگوس طلاق دے کاغذاں نال اپنے ولوں ٹومباں والا ڈبہ وی دے جاندا

اے تاں جے اوہ دوجا دیاہ کر لوے۔ ”نسرین دیاں اکھاں وچ گلیڈو آگئے۔ ملک اپنے اتھرو ڈکدا ڈکدا بیٹھک وچوں نکل گیا۔“ چنگا ہوندا جے کہانی اتھے ای مک جاندی۔ پرہن وی ایہہ اک معیاری تے تاثر نال بھری ہوئی کہانی اے۔

”سٹھ دن“ اک بہوں ودھیا خاکہ یا کیریکٹر سٹوری اے۔ اوہناں جس محبت تے انوالومنٹ نال ایہہ کہانی یا خاکہ لکھیا اوس نے آپا آسیہ دے کردار نوں ہمیش لئی زندہ کر دتا۔ اوہناں دا مکان تے گھر دی اک اک شے نال پیار، گھٹ بولن والے کرنل جمشید نال محبت تے ہر کسے نال خوش ہوکے ملنا تے اوہنوں بور نہ ہون دینا جیہیاں خوبیاں نیں جیہیہیاں ایس کردار نوں اک یادگار کردار دے طور تے پیش کردیاں نیں۔ لکھن دا ڈھنگ وی سوہنا اے۔

”بابے دی خیر“ تے ”کرماں والی“ دوویں کہانیاں وی بہت ودھیا نیں۔ ایہناں وچ افسانیاں ورگا اختصار تے رمزیہ انداز ورتیا گیا اے۔ ”بابے دی خیر“ اک بہت اچھے مسئلے بارے اک بہت چنگا افسانہ اے۔ اوہناں اک نازک مسئلے نوں بڑے سچ نال لکھیا اے۔ خاوند دی کمی دا بہتا رولا نہیں پایا۔ پر بے اولاد عورت دا خاوند توں چوری پیر صاحب کول جانا، کجھ چر اگلی دا اندر رہنا تے پتر جمننا جیہے اشارے نیں پئی پڑھن والے نوں گوڑ ہو جاندا اے کیہ ہو یا۔ فیر گھسریاں دا ذکر وی اک رمز اے۔ خاوند کھسریاں نوں آپوں کجھ نہیں دیندا تے بہتا خوش وی نہیں جا پدا۔ خورے اندر آپوں وی حیران ہووے پر بولن جوگا وی نہیں۔ ایہو سچ ”کرماں والی“ وچ وی دسدا اے۔ چودھری دے منڈے دا ذکر اشارے نال کیتا گیا اے۔ نہیں تے ایہہ اک عام روایتی کہانی بن جاندی۔ چودھری کرے نوں کیوں قربانی دا بکرا بنا کے مروا دیندے تے اوہدی بیوی بچیاں نال کیہ سلوک کردے نیں ایس بارے وی بہت سوہنے طریقے نال اظہار کیتا گیا اے۔

سعیدہ یونس نے چنگی، نرول تے معیاری زبان ورتی اے۔ ایس مجموعے وچ پینڈو
 وسیب دیاں کہانیاں بہتیاں نیں۔ اوہناں بہتی زندگی شہر وچ گزاری پر پنڈاں بارے
 وی اوہناں دا جنرل نا لُج تے واقعی بڑی بھرویوں اے۔ لوکاں دے رہن سہن، رسماں،
 رواجاں، اکھاناں تے محاوریاں دے چنگے جانو نیں۔ جیویں ”کوڈی پھیرا“، ”اوتریوں
 سوترے کرنا“، ”برے وقت نوں سدا دینا“، ”جتا نھاتی اونا ای ہُن“ وغیرہ اوہناں
 بڑے سوہنے انداز تے سلیقے نال ورتے۔ میں سمجھنا آں پئی اوہناں دیاں کہانیاں دا پہلا
 پراگا ”دونا روپ“ پنجابی ادب وچ اک چنگا تے ان مُلا وادھا اے۔ رب اوہناں نوں
 اگوں وی کہانیاں لکھن دی توفیق دتی رکھے۔

بھاویں چر لا کے رلی، پر چنگی ہو کے رلی

— فرخندہ لودھی

میرے شعور تے شعار ویلے تائیں اپڑن ویلے توں لگی آؤندی دوست تے کولیک
سعیدہ مختار یونس ورھیاں مگروں آن کھلھی اے پئی میں زری دوست ای نہیں، شاعرہ
وی آں تے کہانی کار وی آں۔

سعیدہ نے مڈھ توں پچھلے سال تائیں اردو پڑھی وی تے پڑھائی وی۔ رُجھ کے
نوکری کیتی۔ اردو شعر کھولے نثر پڑھائی۔ علامہ اقبال نوں سارے پکھاں توں پرکھیا
کجھیا فیر پڑھایا تے سمجھایا۔ تے عزت آدر نال نوکری توں ریٹائر ہوئی تے اپنے اندر
باہر تے بھرویں جھات پاؤن دا ویہل لگا۔ ویکھ پرول کے گوہ کیتا تے اپنے آپ تے
چانن ہوئی۔ ویہل جیون دا انت نہیں چُپ زندگی دی اوپری دکھ اے۔

توں جو کجھ اج تائیں کھٹیا وٹیا اے۔ رکھیا ڈھکیا اے یا سُنیا تکیا اے۔ تے تک
جان کے جیہڑے زہری ہنجو پی گئی ایس اوہناں ہنجواں دی ہُن روشنائی بن چکی اے
ایس روشنائی وچ قلم ڈوبی آتے کاغذ تے اُکری آ پنا کسے خوف جھا کے دے۔ سن
2007ء وچ سعیدہ دا پہلا شعر پراگا ”دھی دا تارا“ پنجابی پیاریاں دے ساہمنے آیا۔
کولیاں کوئل جیہیاں نظماں تے گائے جا سکن والے گیت پڑھن والے دے دل دماغ

وچ سہ سہا نال اتر جاندے نیں۔ ایہہ نظماں دس دیندیاں نیں پئی ماں بولی دا پیار
 وی انسان دی قدرتی مجبوری اے جیویں ماں دا پیار۔ ایہہ نظماں دسدیاں نیں پئی مٹی
 نال جڑت کنج ہوندی اے تے دیس پیار کنج بندا اے۔ ایہہ پیار تے جڑت کسے سکھیا
 دی محتاج نہیں۔ بعض ویلے کجھ مجبوریاں بندے دے دسوں باہر ہو جاندیاں نیں پر
 بندے داکم اے کیتی آوے

کوڑا پھکا پیتی آوے

یار وچھوڑے

وگدے پھٹ

چوبھ جھریٹاں

سیتی آوے

ساں سکھالا کیتی آوے

کوڑے کھٹے پیتی آوے

کیتی آوے

سعیدہ کول گھلی اکھیں ویکھیا لما مشاہدہ اے۔ آل دوال دا بھرواں تجربہ وی اوس
 ڈونگھے نینیں تکیا لگدا اے جو اوس اپنے تے واپریا جان کے کہانیاں راہیں بیان کر دتا
 اے اپنے سدھے سہا قدرتی سائل وچ، نہ کوئی کاری نہ آری۔ قلم تے کہن دی کاٹھی،
 چل سو چل۔

ایس سہا نوں کاریگر کہانی کار flat کہہ سکدے نیں پر سعیدہ موضوع یا واقعہ ایسا
 پھڑدی اے جس نوں کاریگری دی لوڑ نہیں رہندی۔ اوہ پڑھن والے دے ذہن دے
 پروجیکٹر تے اپنے لفظاں دی اک قلم چلا دیندی اے۔ انج اوہ واقعہ کہانی بن جاند اے
 جیویں ”سگویں نکو“

ایس کہانی راہیں کہانی کار نے پاکستان دے وجود وِچ آون ویلے تے اوہدے مغروں پیدا ہون والے حالات ساہنے لیاندے نیں۔ جلال اک محنت کش مہاجر اے۔ مہاجر کمپ وچوں جدوں اوہدی بالڑی ”نکو“ گواچ جاندی اے تے اوہدے نالدا مہاجر اوہدا یار آکھدا اے، ”جلال یار کیوں پریشان ہونا ایس فکر نہ کر، ہُن سانوں کاہدا ڈر اے؟ ہُن تاں ایس پاکستان وِچ آں۔“ نکو کوئی نہیں لہدی۔

گجھ ورہیاں مگروں جدوں جلال دے مونہہ بولے بھراتے بیلی دے پتر دا ویاہ ہوندا اے تے مجرا کردی نکو نظریں پیندی اے۔ پو دھی نوں پچھان کے پڑ چوں اٹھ جاندا اے تے جا کے فصلاں دی کیڑے مار دواپی کے مر جاندا اے۔ ”نکو“ اک معمولی جیہا کردار اے پر کہانی دے انداز نے ایہوں ٹریجڈی، دھوکھا، قربانی، مایوسی، کئی جہتاں دا استعارہ بنا دتا اے۔

ایسے طرحاں ”کرماں والی“ اک پدھری تے عام جیہی گل دا بیان لگدی اے پر اخیر تے کہانی کار پڑھن والے نوں اک چنگا جھوٹا دے کے دسدی اے پئی گل اپنی وی سپاٹ نہیں۔ انسان دی برادری وچ مُڈھ قدیم توں لگی آؤندی غریب تے امیر دی ونڈ نے کیہ کیہ کم وکھائے نیں۔ سدا توں امیر لئی غریب اک کیڑی جتی حیثیت رکھدا اے جدوں چاہوے اوہنوں مدھول دیوے۔ پیسے والے کول غریب نوں جانن دا ویہل ورتارا نہیں ہوندا۔

محنتی کرم دین چودھری دا کاما اے جیہدے بنا چودھری دا کم نہیں چلدا۔ کرم دین چودھری لئی اپنی جان دے دیندا اے چودھری نے اوہنوں پتر جو بنایا ہویا سی۔ ڈھڈوں کھکھے محنت کشاں دا ہر سماج وِچ ایہو اخیر بندا اے۔ دنیا دے وڈے وڈے لکھاریاں ایس ناہمواری ول دھیان دوا یا اے۔ پیغمبراں صوفیاں تے سدھارتھ تحریکاں وی اے توڑی ایہدا کوئی حل ساہنے نہیں لیاندے۔

سعیدہ وی ایس جہاد دے مجاہداں وچ اپنا ناں شامل کیتا اے۔ سعیدہ یونس دا واسطہ زندگی بھر تعلیم نال رہیا اے۔ دیہاتی ماحول ایس دی پچھوکڑ سی ایس لئی اوہدے کول جہالت تے ہوشمندی دا تقابلی مطالعہ ڈھیر اے۔ اپنی حساس طبیعت، ذہانت تے لمے تعلیمی ماحول وچوں اوس نوں بڑے دکھ دین والے واقعات نے اوس نوں اخیر قلم چکن تے لے آندا اے۔ ایہدا مشاہدہ تے مطالعہ اپنا اے پر لچے آفاقی نیں۔ ہر کہانی اپنے اندر اک بھرواں تاثر تے اک دکھرا پکھ رکھدی اے۔

”ڈانگلیں رب نہ ماردا“ اک گہرے نفسیاتی تجزیے دی گواہ کہانی اے۔ سعیدہ اک ذمہ دار ماہر نفسیات دے طور تے اپنے کردار نوں بڑی جاچ نال ساہمنے لیاوندی اے فیر اوہنوں ایس نتیجے تے اپڑاوندی اے کہ عورت اگر دور اندیش، سمجھدار تے پر اعتماد ہووے تے اوہ سماج اتے ڈونگھے اثرات چھڈ سکدی اے۔ پر شرط عورت دی بردباری، اخلاص، دانشمندی تے دور نظری دی اے۔

سعیدہ نے دیر نال تے دانش نال ادب دی دنیا چ پیر رکھیا اے ایس واسطے زبان، محاورہ تے روز مرہ اینا زمینی تے پنجاب دی دھرتی چوں اُگیا پننگریا اے کہ پڑھن تے عام پنجابی بول چال توں دکھ پنجابی لغت نوں ودھیرا لایبھ ملے گا۔ کیوں جو پنجابی نثر اچے ہوش سنبھالن تے ہوش نوں ہتھ مارن دی کوشش کر رہی اے۔ ایس کوشش وچ سعیدہ بھاویں دیر نال رلی پر اچھ رلی۔

(26 دسمبر 2008)

سرنگڑے رنگ

— نادر علی

پروفیسر بی بی سعیدہ یونس اردو تے فارسی دے استاد سن۔ پروفیسر تے پر نسلپی مھکتا کے تے حیاتی تے مبرداری دے سارے کماں نوں سوہنا سولا برے چاھڑ کے، اوہ پنجابی پڑھن تے لکھن ول آئے۔ پر ایس طرحاں نہیں جیویں کھیں وڈیرے، وقت گزارن والے کسے آہر لگدے نیں۔ اوہناں عاشقاں ونگر ایہہ کم چھوہیا تے نبھایا اے۔ عشق سدا جوان ہوندا اے۔ اوہناں دی لگن تے ترنگ اوہناں دیاں لکھتاں وچ ٹھاٹھاں ماروی اے۔ پنجابی زبان پنجاب وچ رہن والیاں تے لکھن والیاں دی ماں بولی اے۔ پر چنگی تے بھرویں زبان ہر کسے دے وں دی گل نہیں۔ زبان تے پنجابی محاورے دا جیہڑا رنگ پروفیسر سعیدہ یونس ہوراں دی شاعری تے کہانی کاری وچ اے، بہت گھٹ ملدا اے۔ مشہور فرانسیسی پینٹر دیگار نے وڈے فرانسیسی شاعر ملارے نوں کہیا، ”مینوں بڑی بڑی گل تجھدی اے پر شعر لکھتاں تے گل بندی نہیں!“ ملارے آکھیا، ”جوں پنٹ کرنا رنگاں دی کھیڈ اے شاعری زبان تے لفظاں دی کھیڈ اے۔“ پروفیسر سعیدہ یونس ہوراں دی شاعری دی کتاب ”دھی دا تارہ“ وچ اوہناں دی زبان دے وں سونے رنگ سہی ہوندے نیں۔ پر کہانی کاری وچ زبان دا رنگ ودھیرا اگھڑیا

اے۔ میں سمجھناں زبان شاعری تے کہانی کاری دا مول اے۔ حیاتی دے ستر سہمل
ورھیاں وچ اوہناں جیہڑے سرنگڑے رنگ ڈٹھے نیں اوہ لکھتاں نوں شدگار دے نیں۔
میں آپ شاعری ولوں کہانی کاری ول آیا ہاں مینوں اوہناں دیاں لکھتاں پڑھ کے جے
حسد نہیں تے رشک ضرور آوندا اے! اللہ اوہناں نوں لمی حیاتی دیوے تے اوہ ایسے
لگن نال لکھدے رہن!

اعتراف

— سعیدہ یونس

میری نظم دی پہلی کتاب ”دھی دا تارا“ چھپن اُتے کجھ وڈیاں نے اوس دی تعریف کر چھڈی۔ اخلاقی دلجوئی دی رسم موجب سمجھ لوو پر نال ای رائے دتی نثر لکھن، کہانی لکھن دی۔ ایہناں وڈیاں وچ نجم حسین سید ہوراں تے کرنل نادر ہوراں دے ناں خاص نیں۔

نظم وچ نکلے مارن دی عادت تے مینوں پڑھن پڑھان دے زمانے توں ای سی کیوں جو نظم تے بندہ اکھاں میٹ کے وی بنا لیندا اے سگوں ایس حالت وچ بہتے شعر ڈھکدے نیں پر کہانی لئی تے اکھاں کھول کے گوہ نال چوہیرہ چوگردہ دیکھنا چاکھنا تے گوکھنا پیندا اے تاں کوئی گل بن سکدی اے۔

فرخندہ لودھی اپنی کتاب ”کیوں“ دے دیباچے وچ لکھدے نیں، ”کہانی تے نرا چرخہ ڈاہن والی گل اے۔“ میں آکھاں گی چہنے توں وی اگیرے جیہن کرن والی گل اے۔ کیوں جو چہنے توں تاں فیرووی اک چھلی لاه کے پاسے ہو سکدے او پر جدوں جیہن پیندا اے تے پہلوں کھلارا پیندا اے فیر جد توڑی تسیں چھٹ چھان کے دانہ دانہ کٹھا کر کے سٹک بنا کے اک سُتھری ڈھیری نہیں بنا لیندے کم پورا نہیں ہوندا۔

میری عادت مُڈھوں ای تھوڑی گل کرن دی سی میرے میاں صاحب نے بالاں
 نوں آکھنا، ”تھاڑی ماں Short hand وچ گل کردی اے۔“ اوہ سچے سن معاملہ اِنجے
 ای سی۔ تے شعر کہنا وی اک ایہو جیہی گل اے تھوڑے لفظاں وچ پوری گل نبیڑنی، پر
 کہانی تے فیر کہانی پانا ہو یا نا!

سوچدی رہی سوچدی رہی اخیر اُکھلی وچ سر دے ای لیا تے موہلیاں دا ڈر وی
 گُجھ گُجھ تے لاه چھڈیا پر تھوڑا بہتا فیر وی رہیا ای سہی۔

لکھدیاں لکھاندیاں گُجھ کہانیاں ہو گئیاں تے کرامت علی مغل نوں دیتیاں کہ بیٹا
 ایہہ رف جیہیاں لکھیاں ہوئیاں گُجھ کہانیاں نیں، ایہناں نوں ذرا صاف کر کے لکھ
 دئیں۔ اوس کہانیاں سواہریاں کر کے حالے مینوں دیتیاں وی نہیں سن تے دیکھنی کیہ آں
 کہ پنجابی دے اک جانے پچھانے رسالے ”سور انٹرنیشنل“ مہینہ وار وچ میری اک
 کہانی چھپی ہوئی۔ میں اوہنوں پکھیا ایہہ کیہ کیتا ای، میرے نال گل تے کردوں۔ اوس
 آکھیا، میں پکھن پکھن کردا رہیاں۔ ایڈیٹرنوں کہانی چنگی لگی، میں دے چھڈی۔ اگوں
 آکھو، دیاں کہ نہ دیاں۔ میں اعتراض کوئی نہ کیتا، ایدوں اگانہہ اڑتو اڑتی پنج چھ
 کہانیاں چھپ گئیاں۔ میری بے وساہی گھٹی تے حوصلہ ودھیا۔ گُجھ ہور کہانیاں ہو گئیاں
 تے اک پراگا جیہا بن گیا۔

منشا یاد ہوراں ایہہ کہانیاں پڑھیاں، دیباچہ لکھیا تے دوجیاں چنگیاں گلاں دے
 نال ایہہ تاثر وی دتا کہ تھوڑا جیہا ول ولنک تے ماسا جھوٹھ دا تڑکا لگ جائے تے کہانی
 کراری ہو جاندی اے۔

مینوں پتہ اے سچ پھوکا بے سوادا ای نہیں سگوں بہتی واری تاں کوڑا ای ہوندا اے
 پر میں اپنی ایس کمزوری توں وی واقف آں کہ میں علامتی ول ولنک تے موتی جھالرا
 کے اپنی کہانی نہیں سجا سکدی۔ ’زیپ داستاں‘ دی خاطر میتھوں کوئی وادھا گھاٹا نہیں

میں عام وچوں اک عام انسان آں۔ کہانیاں دا مسالہ وی عوام دی زندگی وچوں چکيا اے تے اپنی سمجھ موجب جوڑ بنا کے اوہناں دی امانت نرول ای اوہناں نوں پرتا دتی اے۔ جو اکھیں ڈٹھاتے کنیں سُنیا او سے دی گل چھوہ دتی تے جدھر گل گئی گئی اودھر ای قلم لگی گئی۔ میریاں زیادہ تر کہانیاں عورت ذات دی نمائندگی کردیاں نیں۔ اوہ عورت جیہڑی صدیاں توں غلامی دی سل تھلے پسدی آئی اے۔ مرد دی فرماں برداری ای جیہڑی سبھ توں وڈی Qualification رہی اے۔ اوہ ہُن غلامی دی ایس سل تھلیوں اپنا سر کڈھ رہی اے۔ اکہویں صدی دی ایہہ عورت جیہڑوں صرف فرائض ای سکھائے گئے سن اپنے حقوق توں جیہڑی ناواقف رکھی گئی سی، اج اپنی ذمہ داری دیاں حداں جانن دے نال نال اپنے حقوق نوں سجانن تے مانن دا ول سکھ رہی اے۔ اوہ ایہہ جان گئی اے کہ اوہ وی مرد دی طرحاں آزاد پیدا ہوئی اے، اودھی زندگی تے اودھا آپا اودھا اپنا اے، ایسے انقلابی سوچ نے دونا روپ، ہان، ڈانگیں رب نہ ماردا، تے بھکھیا“ ورگیاں کہانیاں نوں جنم دتا اے۔

دوجیاں کہانیاں وچوں زیادہ تر اک ایسے شمشے وانگر نیں جیہڑا ماڑیاں نے چکيا ہویا اے تے ڈاڈھیاں نوں دکھانا چاہوندے نیں ہر کہانی کسے نہ کسے کچھوں، کسے نہ کسے جی دی ہڈ بیتی ہوندی اے۔ قدرت دے سٹم دے تحت اسی سکھے اک دوجے نال جوئے ہوئے آں۔ ساڈیاں لوڑاں، تھوڑاں، سدھراں تے پیڑاں سانجھیاں نیں۔ انجے ای ساڈے مان تران سانجھے ہونے چاہیدے نیں پر گل سوچن تے چٹھن والی اے۔

میریاں کہانیاں دے کردار نہ تے شیطان نیں تے نہ ای فرشتے۔ اوہ ایہناں خوبیاں خامیاں سمیت نارمل انسان نیں۔ اک نظریہ عام اے پئی مرد دی محبت وچ عورت تے قربانی دے سکدی اے پر مرد وچ ایہہ جذبہ ہے ای نہیں۔ میں جانی آں

مرد عورت وچ کوئی فرق نہیں۔ دوویں انسان نیں تے انساناں دے روئے حالات دی پیداوار ہوندے نیں۔ ایثار تے قربانی دا جذبہ مرد وچ وی ایجے ای ہو سکدا اے جیویں عورت وچ۔ ”ہان“ دا ملک تے ”بھکھیا“ دا ڈلا لہجیاں مثالیں نیں۔

لمی گل کر کے میں اپنیاں کہانیاں تے اپنے پڑھنہاراں دے وچالے نہیں آدنا چاہوندی پر اک ضروری گل بھلن جوگ نہیں کہ میں عمروں بڑھی تے کہانی لکھن وچوں بالڑی اوہناں وڈیاں دا دلوں بجانوں شکر یہ ادا کراں جیہناں دی ہلا شیری نے میتھوں کہانی لکھوا چھڈی۔ نجم حسین سید تے کرنل نادر علی دی پچھان کران دی لوڑ نہ ہوسی، پنجابی پیارے سھے جانو نیں۔ فیر اوہناں دا وی جیہناں میریاں رکھیاں بھکیاں کہانیاں پڑھیاں تے اوہناں تے اپنی اچھی رائے دین دی کھچل کیتی ایہناں وچ اردو، پنجابی دے منے پر منے کہانی کار منشا یاد، پنجابی ادب دے کھوج کار شریف صابر، کہانی کار، ڈرامہ نویس تے کالم نگار سبھ دے سانجھے منو بھائی۔ سویر انٹرنیشنل دے ایڈیٹر جمیل احمد پال، میری سہیلی فرخندہ لودھی تے کرنل نادر ہوریں آپ۔ پنجابی ادب دا نوجوان لکھاری کرامت علی مغل وی میرے شکرے دا حق رکھدا اے کیوں جے لکھدے سے کئی وار اوس میری مدد کیتی سی۔

11 دسمبر 2008

158 جے، سٹریٹ 2، فیر 5

ڈی ایچ اے۔ لاہور کینٹ

03004841140- 8651243

ارام دی زندگی

چھیناں نوں سکندر پہلی وار اودوں ملیا جدوں اوہ لمبڑاں دی کپاہ چکدی چکدی کھال تے پانی پین آئی سی اگے اوہ اپنی گھوڑی تے بیٹھا بٹھایا گھوڑی نوں پانی پیا پیاوے۔ چھیناں وتھ پا کے اُتلے منے ہو کے بک بھر بھر کے پانی پین لگ پئی۔ ”کتنے کُو پیسے لہہ جاندے نیں کپاہ دی چنائی کر کے؟“، سکندر بولیا۔ چھیناں نے کوئی جواب نہ دتا۔ بندہ ہوندا تے چُپ کر کے ٹر جاندا پر اوہ رہ نہ سکيا تے فیر بولیا، ”جے تینوں ارام دی زندگی لہہ جاوے تے؟“ ”ساڈے نصیباں ج ارام رکھوں“، چھیناں نے اوہدے ول ویکھیاں بغیر ای جواب دتا۔ ”میں تینوں کل پنڈ دی گھوہی تے پانی بھر دیاں ویکھیا سی“ ”تے فیر؟“ چھیناں نے غصے نال سکندر ول ویکھ دیاں آکھیا پر اوہدے تے نظر پیندیاں ای اوہدا غصہ اڈ پڈ گیا تے اوہ آپ جیویں پچی جیہی ہو گئی۔ خورے کیوں ایس گل دی اوہنوں آپ دی سمجھ نہیں آئی۔ اوہنے گھبرا کے کھال دے پانی دے دو تن چھٹے مونہہ تے مارے تے کپاہ دے کھیتر ولے ٹر گئی۔ چنائی پوری ہوئی تے اوہ اپنے حصے دی ڈھیری لے کے گھر چلی گئی۔ رات اوہنوں نیندر نہ آوے پاسے پرندی نے رات ٹپا چھڈی۔ نال ای ماں دی منجی سی۔ اوہ چکھے، ’کیہ گل اے پتر توں دل تے ہیں؟‘ ”اماں پتہ نہیں کیہ گل اے نیندر نہیں پیندی۔“ ”کلمہ پڑھ کے

سینے تے مھوک مار پتر آپے نیندر پے جائے گی۔“ چھیناں کجھ نہ بولی۔ سویرے اٹھ
 کے بوہر بہاری کیتی۔ روٹی شوٹی پکائی۔ اج اوہدا جی نہیں سی کردا کھیتر جان تے۔ ماں
 کلی چلی گئی تے اوہ منجی تے موہدی پئی رہی تے سوچدی رہی۔ لمبڑاں دیاں زنانیاں
 تے کھیتر نہیں جاندیاں، نہ ای اوہ مال ڈنگر سانھدیاں ہون گیاں۔ اوہ تے آرام دی
 زندگی گزار دیاں ہون گیاں۔ ایہہ چودھری سکندر مینوں آرام دی زندگی دے سکدا اے
 کہ مخول ای کیساں؟“ (آرام دی زندگی) دا سنیہا اوہدے دماغ چ وڑ کے بہہ گیا۔
 اگلے دن ماں نے دھک دھکا کے کپاہ چکن ٹور دتی۔ مالکاں دی وڈی کامی نوراں
 چونیاں دے مگر مگر پھر دی رہندی تے جے کسے کولوں کوئی مھٹی رہ جاندی تے نوراں
 اوہنوں پشاں موڑ کے لیاوندی تے اوہدے کولوں پچوا کے چھڈدی۔ اج چھیناں دے
 پچھے گھڑی مُدی کھڑے ہوئے ٹینڈے رہ جاندا تے اوہ نوراں توں جھڑکاں
 کھاندی: ”انھی ہوئی ای ایس تیرا دھیان کدھر اے؟“ نوراں کڑکدی۔ اوہ دل وچ
 سوچدی دھیان تے میرا واقعی کدھرے ہوردے دے ”آرام دی زندگی“ جھڑکاں توں
 بغیر، پر ساڈے نصیباں چ کتھوں، ایویں جی بھیانے کھال تے چلی گئی تے اگے سکندر
 سگواں کھلوتا ہویا۔ ”کل نہیں سیس آئی؟“ اوس پچھیا۔ ”تینوں کیویں پتہ؟“ ”بادشاہو
 ایس تے کل وی آئے ساں تہانوں ملن۔“ ”کاس لئی؟“ ”بس توں مینوں چنگی لگنی
 ایس۔“ ”غریب لوک وی کدی وڈے لوکاں نوں چنگے لگے نیں؟ غریباں نال مخول نہیں
 کری دے۔“ ”نہیں چھیناں توں مینوں سچی مچی چنگی لگنی ایس۔“ ”میرا ناں تینوں کہنے
 دیا اے؟“ ”ایہہ کوئی کھن والی گل اے؟“ ”اچھا۔“ ”ہور نہیں تے۔“ ”توں
 سرداراں دا پتر سردار میں نمائی مویاں دی گوی تیری میری کاہدی سا کا داری؟“
 ”ساکا داری وی ہو جاوے گی جے توں منیں تے۔“ چھیناں بے جھک ہو کے
 ڈھاکاں تے ہتھ رکھ کے اوہدے ساہویں کھلو گئی، ”میرے نال ویاہ کریں گا؟“ ”ویاہ

وی کرلاں گے پہلوں توں میرے نیڑے تے آویں؟“ اودوں چکھے دو تن واری اوہناں دوہاں دی ملاقات ہوئی واہوا نیڑے ہو کے۔ ”سکندر توں میرے نال ویاہ دا وعدہ کیتا ہویا اے۔“ ”آہو ایہہ ویاہ دامڈھ ای پئے بنھنے آں نا۔“ ”انج بہتا چر نہیں چل سکدا۔ تینوں چھیتی توں چھیتی ویاہ کرنا پوے گا مرد ہو کے قول دتا ای۔“ ”ویاہ دا مُڈھ، ایہہ کیہ کھج ماری آ؟“ ”چھیناں توں کوئی وہم نہ کر۔ میں مرد توں نمرد نہیں ہون لگا۔ بس میں ذرا ولاتوں ہو آواں۔“ ”ہے میں مرگئی توں ولیت چلیا ایں؟ میرے نال دھوکھا کیتا ای!“ ”نہیں میں اپنی گل تے قائم آں۔“ ”شادا اے وئی انخے ذرا ولتوں ہو آواں۔ جیویں ولیت نہ ہوئی وساھی دا میلہ ہو گیا۔“ ”تے کیہ اے دو سالوں دی تے گل اے وچوں۔“ ”دو ورھے تیرے لئی چھوٹے ہون گے میرے لئی تے دو دن وی ٹپانے اوکھے ہو گئے نیں ہُن۔“ ”ہُن دا کیہ مطلب؟ مطلب کھسپہ تے سواہ جیہڑی میرے سرچ پا چلیاں ایں۔“ ”میں کوئی لفنگا تے نہیں میں تیرے نال زبردستی تے نہیں کیتی؟“ ”تے ایہہ جیہڑی ہُن کر کے چلیا ایں، ایہہ کیہ اے؟ میں تیرے چکھوں کبھدی جھولی چچ پاواں گی اوہنوں؟“ ”اچھا ایہہ گل اے؟ گھابریدا نہیں ہوندا دفع دُفع کرا چھڈیں۔ ویاہ ہووے گاتے ہور جھیرے بال ہو جان گے۔“

اگلے دن سورج سرتے آیا پیا اے پر چھیناں اے توڑی منجی توں نہیں اٹھی چھت ونے دیکھی جاندی اے۔ میری مٹی رول کے لگا جاندا اے پر خورے کیوں، نہ مینوں اوہ بُرا لگدا اے تے نہ ای اوہدے تے غصہ آوندا اے۔ مینوں یقین اے دو ورھیاں نوں آ کے اوہ میرے نال ویاہ ضرور کرے گا پر میں دو ورھے کتھے لنگھاں گی کبھڑی کھڈ وچ؟ چھیناں اپنے جی نال آپے ای گلاں کری جاوے۔ اپنے چر وچ نوریاں اوہدی ماں نوں سدن آ گئی، انخے ”مینوں ملکانی نے گھلیا اے انخے پروہنے آونے نیں تے جا جیجاں نوں سد لیا بھانڈے شانڈے دھون لئی۔ آہندے سن اوہنوں آکھیں گڑوی

نوں وی نال لئی آوے کم پھیتی نیرز جائے گا۔ دس کو وجے نال آ جاویں کو یلا نہ کریں
 اچھا!“ ”اچھا نوراں اچھا۔“ جان لکیاں جیجاں نے آکھیا ”پتر سرداراں دے گھر گجھ کم
 اے تے آ دوویں ماواں دھیاں رل کے نیرز آویئے۔“ ”نہیں ماں میں کدھرے نہیں
 جانا توں آپے لگی جا۔“ ”چھیناں تینوں ہے کیہ اج کل جدوں بلاؤ پٹھی بولنی ایں۔“
 ”اچھا توں مینوں نہ بلایا کر فیر۔“ ”شاداٹھے میں کندھاں نال گلاں کریا کر ایں فیر؟“
 چھیناں گجھ نہ بولی تے ویرھے دی نکرے بجھی ہوئی بکری دے اگے پٹھے جیسے پون لگ
 پئی۔ ماں جھٹ کھلوتی رہی مُرڑ گئی۔

پہلوں پہلوں بکری دا گھاہ چھیناں کھوتر کے لیاوندی ہوندی سی تے فیر جدوں توں
 اوہ وڈی ہو گئی ہُن ماں آپ لیاوندی سی۔ اوہ ہُن اوہنوں تھوڑے کیتیاں کلیاں باہر
 نہیں سی گھلدی۔ سکندر ولیت مُر گیا اوہدے لئی چھیناں نال ملنا کھیڈ تماٹھے توں ودھ
 گجھ وی نہیں سی پر چھیناں لئی ست اسمان تے ست زمیناں اُلٹ گئیاں۔ نہ اوہ جیوں
 جوگی نہ مرن جوگی۔ کلی ماں نوں کبھدے آسرے چھڈے۔ کدھر جاوے۔ اندر دی
 کروٹلی ہُن یوٹا بندی دسدی سی پئی، اوہنوں کیوں چھانگے۔ اوہ آہندا سی، ”دفع دفع
 کراں دئیں۔“ دفع کیوں کرا سیدا اے؟ اوہنوں پتہ نہیں سی تے نالے اوہدا جی وی نہیں
 سی کردا۔ اُتوں ماں توں وی تے اوہلا سی۔ اوہنوں دساں گی تے اوہ تے پھاہ لے
 کے مر جائے گی۔“ جے اوہدا بھیت جاندی سی تے اوہدی سہیلی کلثوم۔ اوہنوں وی
 ایہدے تے سکندر دے ملن جلن دا پتہ سی۔ وچلی گل اوہدے توں وی پر وکھی سی۔
 کلثوم آ کے اوہدے کول بہہ گئی۔ چھیناں بولی، ”میں سکندر تے اعتبار کیتا اے۔ مینوں
 لگدا اے اوہ آوے گا۔ اوس آپ آکھیا سی میں لوکاں وانگر جھوٹھا نہیں خورے سارے
 مرد اینج ای آکھدے ہوں، کیوں کلثوم؟“ ”چھیناں توں تے کملی ایں۔ سارے مرد
 دھوکھے باز ہوندے نیں۔ جھوٹھے ہوندے نیں۔ چھیناں اوہنوں بھل جا کھلیئے۔ ایہہ

حویلیاں تے محلاں والے چباریاں تے مٹیاں والے ایہناں ساریاں لئی زنانی صرف
 اک کھڈونا اے جیہڑا ستے مل ویہاج لیندے نیں تے کدے اوہناں نوں انملا ای لہہ
 جاندا اے۔ کھیڈ ختم تے کھڈونا رُوڑی تے۔ بندہ زنانی نوں ورچاندا اے بالاں وانگوں
 فیر جدوں اوہدی کوری چُتی تے چھٹاں پے جانیاں نیں تے اوہ اوس میل نوں لاہن
 لئی اوہ دھوبی گھاٹ دے پڑے تے دُھین والے کھدر وانگوں پٹخیاں کھاندى کھاندى
 لیر لیر تے دھاگا دھاگا ہو کے مک جاندى اے۔ حوا دا وجود ای آدم نوں پرچان واسطے
 بنیا سی۔ اوہ کلا نہیں سی رہ سکدا۔ پر حوا دا اکلاپا کسے کدے نہیں مٹھیا، اوہ چھاواں
 ونڈدی پچھلی پیرھی دی امانت آون والے زمانے دے ہتھ پھڑاندی۔ نت سوئی دے
 نکے چوں لنگھ کے تے تخلیق دے حق نوں ادا کردی اے، رب جے اک جی وی کسے
 ماں وانگوں پیدا کردا تے اوہنوں لگ پتہ جاندا۔ اوس وڈے خالق نالوں ایہہ چھوٹی
 خالق بڑی پڑا سہندی اے۔ سارا کھلار تے رونق جس دے دم نال اے اوس دا دم
 کلا۔ پیو دے گھر بگانا دھن۔ اگلے گھر مالک دی ملکیت۔ اوس توں اگے تھوٹھا دھائیں
 جد توڑی ساہ مکدے ناہیں۔ زنانی وست اے ورتن دی شے۔ پیار تے محبت دے نال
 تے عورت دی توہین ہو رہی اے۔ شام سویر۔ پیار، بُکھ دا دو جاناں اے۔ بُکھ دے
 سارے کھلارے نیں۔ تن دی بُکھ، من دی بُکھ، ڈھڈ دی بُکھ جیہدے چکھے بندہ
 وک جاندا اے۔ سبھ وکری بُکھ دی اے۔ روٹی دی اے۔ علم، ہنر، فلسفہ، عقل سبھ روٹی
 اے۔ تسی، مصلا بانگاں چانگاں سبھ روٹی نیں بُکھ پوری نہیں ہوندى۔ بندے چوں
 بندہ مر چکيا اے۔ ہر کوئی اپنی سُولی چکی پھردا تے قبر کھندا پھردا اے۔ ایس دنیا تے
 خوشیاں روندیاں نیں تے غمیاں ہس دیاں تے نچ دیاں نیں۔ کھلیئے توں تاں کھلی ایں۔“
 ”بس کلثوم بس میں نہیں وی کھلی تے توں مینوں کر کے چھڈیں گی۔ سکندر آہندا سی
 توں چنے دی کلی ایں۔ میں جتھے جاں گا تیری خوشبو میرے نال جاوے گی۔“ ”بھولیئے

جتھے اوہ گیا اے اوتھے بڑیاں کلیاں تے بڑے مہل نیں تیتھوں وی ودھ۔ اپنی جان دی خیر لوڑیدی اوتے اوہنوں مہل جا۔“

اج رات چھیناں نے اک عجیب سفنا ویکھیا، اوہ ٹری جاندی اے تے اوہدے نال اک نکا جیہا بال اے جیہنے اوہدی اُنگل پھڑی ہوئی اے۔ کدی اوہنوں لگدا اے اوہ بال میں آپ آپ تے جیہدی اُنگل پھڑی ہوئی اے اوہ میری ماں اے۔ کدی لگے ماں دی تھاں میں آپ آپ تے اُنگل پھڑن والا بال کوئی ہور اے۔ ٹردیاں ٹردیاں اک نہر آ گئی اے۔ اپنے چ اوہدی اکھ کھل گئی۔ اوہ کنیاں دناں توں سوچ رہی سی میں کراں تے کیہ کراں؟ جاواں تے کدھر جاواں؟ ماں دا وچھوڑا تے اک پاسے کدھرے مونہہ کر جاں تے لوکی آکھن گے رنڈی ماں نے کیہڑے جدھاں نال دھی پال کے جوان کیتی تے اخیر دی باقی اوہدا تک وڈھ گئی اے۔ بے ماں نوں نہ چھڈاں مونہہ کالا کر کے اتھے ای بیٹھی رہواں تے تک چھڈ کے کجھ وی نہیں بچدا۔ میرے گند دیاں چھھاں میری ماں تے پین گیاں۔ لوکی سانوں پنڈوں کڈھ دین گے۔ اوہدے نالوں چنگا اے میں ای مک جاں۔

نہر والا نقشہ اوہدے دماغ چ رہ گیا۔ چھیناں دا پنڈ کوئی وڈا نہیں سی۔ انگریزاں نے ویہویں صدی دے شروع وچ جدوں پنجاب وچ نہراں کڈھیاں تے زمیناں آباد کرن لئی چک بندیاں کیتیاں سن، اوہناں چکاں وچوں اک چک وچ دو جیاں کیاں طرحاں چھیناں تے اوہدی ماں رہندیاں سن۔ پیو مر گیا ہو یا سی۔ چھیناں نے تے پیو نوں ویکھیا وی نہیں سی۔ پنڈ توں تھوڑی واٹ تے کسی وگدی سی۔ پنڈ دیاں زنانیاں جمعے دے جمعے اوس کسی تے کپڑے دھون جاندیاں تے اوتھے ای نہاندیاں وی۔ پنڈ دے بندیاں نوں پتہ سی۔ اوہ جمعے والے دن کسی والے پاسیوں لنگھدے ای نہیں سن۔ چھیناں نکي ہوندى توں لا ایس کسی وچ چھالاں ماردی آئی سی۔ مَن اوس پکا متا پکا لیا

وئی کئی وچ آخری چھال مار دیاں گی۔ مینوں ڈب کے ای مر جانا چاہیدا اے۔ ایس طرحاں ماں دی مٹی وی پلپت ہون توں بچ جائے گی۔ اوہدے اندر اک نویں ہمت آ گئی۔ اوس سارے گھر وچ پوچا پھیریا، چلھے نوں مٹی لائی، کندھولی دے کھر پڑ لٹھے ہوئے سن اوہنوں مٹی لا کے سواہریاں کیتا۔ پڑچھتی توں بھانڈے لاہ کے مانجے دھوتے، سُکا کے فیر اُتے رکھے۔ سکیاں ہوئیاں تھاپیاں کٹھیاں کر کے ڈھاری بچ رکھیاں۔ کھیس، کپڑے کٹھے کیتے اگلے جمعے نوں کسی تے جا کے دھون لئی۔ ماں بڑی راضی، چھیناں تے مشین وانگوں کم کردی پھردی اے۔ میری دھی نوں نظر ای نہ لگ جائے۔ جمعہ آیا۔ سہیلیاں دے نال کسی تے گئی۔ کپڑے دھوتے۔ کلثوم نوں نال لا کے کھیس نچوڑ کے جھاڑیاں تے سکنے پائے۔ ہُن ساریاں گڑیاں کسی دے کندھے تے بہہ کے نوا کے سر دھون لگ پیاں۔ چھیناں دا پیر تلکیا گھڑم کسی بچ۔ ساریاں جنیاں ہسن لگ پیاں۔ اوہناں نوں پتہ سی ایہہ ہُنے تاری لا کے باہر نکل آوے گی۔ کیوں جے ایہہ کسی تے چھیناں لئی گھر دے ویرھے وانگراں سی تے ایہہ نکلے ہوندیاں توں ایہدے بچ تاریاں لاندی آئی سی۔ پر ایس وار تے ہنیر ہو گیا۔ اوہ پانی دے روڑھ دے نال ای رڑھدی گئی۔ ساریاں جنیاں کسی دے کندھے کندھے چھیناں چھیناں کردیاں بھج دیاں گئیاں۔ پانی لاہو سی۔ کتھوں تیکر جان دیاں۔ چھیناں دا تے اُگھ سگھ ای نہیں سی لگدا۔ اودھر جس ویلے چھیناں دے کناں وچ اوازاں آؤنیاں بند ہو گئیاں تے اوس ہتھ پیر مارنے شروع کر دتے۔ اُبھے ساہ لیندی لیندی دا اک بوچڑی تے ہتھ پے گیا۔ جان تے چڑیاں کاواں نوں وی پیاری اے۔ اپنا مُردہ کھچ دھڑوہ کے باہر نکل آئی۔ اکھاں گھلپیاں رب دی زمین تے اسمان نظر آئے۔ ہن دوبارہ کسی بچ چھال مارن دا ارادہ کمزور پین لگ پیا۔ کپڑے گرو پو سن۔ جی کرے، کسی دے کندھے تے لمی پئی رہواں تے کوئی میرے مُونہ بچ کوئی شے آپے ای پے جاوے۔ اخیر اٹھی۔

چار چوفیرے دیکھیا۔ تھوڑی جیہی واٹ تے اک نیویں جیہی جھگی نظر آئی۔ اودھرنوں
 ٹرن دا چارا کیتا، گلے کپڑے بدن نال مہمڑے ہوئے۔ ٹریا جائے نہ۔ کسے نہ کسے
 طرحاں جھگی تے اپڑ گئی۔ اگے اک بابا بھونیں تے بُھوری دچھا کے جھگی دے بوہے
 اگے بیٹھا ہويا۔ چھیناں نوں سر تے کھلوتیاں دیکھ کے آکھن لگا، ”مینہ نہ کنی گڑیے
 توں کتھوں گڑ پو ہو کے آئی ایس؟ کون ایس توں، چئی لیڑا کتھے ای۔ کلی ایس؟“ بابے
 نے اکو واری کئے سارے سوال کر دتے۔ ”بابا کوئی ٹکر دی گراہیں پئی تے مینوں دے
 چا بھکھی تسی مر گئی آں، مڑ پکھیں جو پکھنا ایس۔“ بابے دی چنگیر چ سویر دی پچی ہوئی
 چپہ گو روئی پئی ہوئی سی، اوس لسی دامنگر تے اوہ ٹکر اوہنوں لیا دتا۔ کھادوں تے اکھاں
 اگھڑیاں۔ ٹکر کھانڈیاں کھانڈیاں اوس اوہ کہانی گھڑی کہ بابا موم بتی دی پنگھری ہوئی
 موم طرحاں وگ ٹریا۔ اوس جھگی چوں آپنی کھسی لیا کے اودے سر تے دتی تے پیار
 دے کے آکھیا، ”جی ماڑا نہ کر پتر، میں وی دکھی آں۔“ ”پر بابا تیرے اپنے تے
 ہون گے نا؟“ ”میرے ماپے ہندوستان وچ مارے وڈھے نہ جانڈے تے جیویں
 پھمھی مینوں کچھو چک کے پاکستان چ لے آئی سی، میں وی اج مایاں والی ہونڈی۔
 پھمھی دا پتر وی اودوں نکا جیہا سی۔ اوہ وڈا ہويا میں وی سیانی ہو گئی۔ پھمھی نے ساڈا
 دوہاں دا ویاہ کر دتا۔ ساڈے ویاہ نوں اے مسال سال ہويا اے جے ساڈے جھگے
 تے قیامت ٹٹ پئی تے اک واراں فیرا جاڑا پے گیا۔ میں ساگ توڑن گئی ہوئی ساں
 اے ڈیرے چ پیر ای پایا اے تے رولا، سارے لوکی گلیاں چ بھجے پھرن۔ ٹھاہ ٹھاہ
 دیاں آوازاں۔ میں اپنے گھر دے گئی آں تے دیکھاں کیہ میرے بندے دے سینے
 تے ڈاکواں بندوق رکھی ہوئی اے اے ماں نوں آکھ ٹومباں کڈھ کے ساڈے ہتھ پھڑا
 دے جیہڑیاں ہندوستان پاکستان دے ویلے دیاں سانھیاں ہوئیاں سن۔ پھمھی واسطے
 پاوے، ویرا ایہہ جھوٹھ اے ساڈے کول کوئی ٹومب شومب نہیں۔ اوہ ڈاکوکولوں پتر نوں

چھڑان لگی تے اوہنے دھکا دتا۔ مہمھی گھڑوچی تے جا ڈگی سردا گھگر کھل گیا۔ تھان تے ای مک گئی۔ ماں دا حال دیکھ کے میرا سائیں ڈاکو کولوں بندوق کھوہن لگا۔ اوہنے اکو ساہے تاڑ تاڑ گولیاں چلاناں شروع کر دتیاں۔ ویہندیاں ویہندیاں میرا سائیں رت دے چھڑ وچ ڈب گیا۔ میں جیویں کھلوتی ساں دہشت کھا کے بھج وگی، نہ پختی دی ہوش نہ جتی دی۔ مینوں پتہ سی اگلی گولی اوہناں مینوں ای مارنی اے۔ بھجیاں بھجیاں اگے کسی آ گئی۔ اوہدے چ چھال کڈھ ماری۔ رڑھدی رڑھدی اتھے اپڑ گئی آں۔ خدا کرا بے گاتے ٹکر دی بُرکی دے چھڈنا۔ میں تہاڈا گوہیا کوڑا کراں گی۔ ڈنگر سانہاں گی۔ نہ رکھو گے تے کسی کیہڑی دُور اے مُر جا دھرک ماراں گی تے مک جاں گی۔ پر بابا دیکھ لھیں دو جیاں دی ہتیا تیرے سرے چڑھے گی۔ بابا سوچیں پے گیا، دو جا جی کیہڑا؟ فیر سمجھ گیا۔ ویاہی وری ہوئی گڑی اے، بال بچہ ہون والا ہووے گا۔ بولیا، ”دھیے گھاہر نہ۔ دن ڈگیر تے آیا ہویا اے۔ میری پوتری میری روٹی لے کے آؤن ای والی اے۔ اوہدے نال تینوں پنڈ ٹور دیاں گا، دادی پوتری پہلوں ای کلیاں رہندیاں نیں تینوں دیکھ کے راضی ہون گیاں۔“ ”تے بابا بے اماں نے مینوں رکھیا ای نہ؟“ ”نہیں پُتر اوہ بڑی ملا پڑی اے، سویاں دی ماری وچاری چار دھیاں پُتر اگے چکھے ٹور بیٹھی اے۔ پچھلے پاہرے دی کمائی سی ساڈی جیہڑی رب لے گیا۔ اوہدے اگے کدھا پور اے۔ ساریاں توں نکا بچیا۔ شیر جوان نکلیا۔ اوہدا ویاہ کیتا رتجھاں نال۔ اوہدی دھی اے ورھے دی سی۔ اوہنوں اڈنا لڑیا چوتھے دن قبریں جا پیا۔ زنانی اوہدی نے چھماہی نہ کڈھی دو جا ویاہ کر لیا۔ ہُن دادی پوتری کدی ہس لیندیاں نیں، کدی رو لیندیاں نیں۔ توں فکر نہ کر میں روشنے نوں ساری گل سمجھا دیاں گا۔ پھیناں دی جان بچ جان آئی۔ روشنے نال لگی جاندی اے تے اپنے آپ نال گلاں کردی جاندی اے ’کلثوم دی گل مناں کہ سکندر دی؟ اوہ آہندی اے سارے مرد دھوکھے باز ہوندے

نہیں۔ پتہ نہیں۔ مینوں سکندر کدی وی دھوکھے باز نہیں لگا۔ اوہنے جھوٹھ کدی نہیں سی
ماریا۔ مینوں پک اے اوہ دو سالوں نوں پرتے گاتے ویاہ میرے نال ای کرے گا۔
میں اوہنوں اڈیکاں گی۔ اوہ آکھ کے تے انجے ای گیا سی پر خورے؟ نہیں نہیں آوے
گا بر ضرور آوے گا۔ بر ضرور۔

دونا روپ

اج ریحان پنجاں ورھیاں دا ہو گیا اے۔ شبیر اوہنوں سکول داخل کروان جا رہیا اے۔ دوویں پو پتر نوں سوزوکی کار وچ بہہ گئے نیں، جیہڑی شبیر نے پھلے مہینے قسٹاں تے کڈھائی اے۔ کشور بے بی نوں کچھو چک کے خدا حافظ کہن لئی کول کھلوتی ہوئی اے۔ ریحان دی دادی تخت پوش تے بیٹھی دوویں ہتھ اڈ کے دعا منگدی اے پئی ”رہا تیرا لکھ لکھ شکر اے۔ توں میرے گھر نوں بھاگ لائے نیں، اج میرا نکا شبیر وی سکولے چلیا اے۔ سوہنیا رہا نکل دی خیر تے سمھناں دے پکھے میرے بال بچے دی وی خیر، ایہناں نوں کدی تتی وانہ لائیں۔“

کار گیوں نکل گئی اے تے کشور سوچیں پے گئی اے پئی شبیر کلا کمان والا اے تے پنج جی اسیں کھان والے آں۔ ہن ریحان دا سکول دا خرچہ وی پینا کرنا اے۔ جتھیرا آکھ رہی ساں اہجے کار نہ لئیے بے بی بیتاں سالاں دی ہو جائے گی تے اوہنوں نرسری چچ داخل کرا کے میں وی سروس کر لاں گی تے کار لے لوں گے۔ اے، نہیں نہیں میں ریحان نوں شروع توں ای کار تے سکولے لجانا اے، توں فکر نہ کر میں شام نوں پارٹ ٹائم کم کر لوں گا۔ اچھا رب اوہنوں ہمت دے بالاں وچ تے اوہدی جان اے۔“

شبیر نے اوہنوں پہلی وار یونیورسٹی کیفے ٹیریا چوں نکلدیاں ویکھیا سی تے ویکھدا ای رہ گیا سی۔ لما قد، چھمک ورگا بدن، صراحی ورگی گردن اُتے گلاب ورگا چہرہ، رنگت جیہڑی ہتھ لایاں میلی ہووے۔ نقش تھوڑے تھوڑے چیزیاں ورگے۔ اوہ کیفے ٹیریا چوں نکل کے فائین آرٹ ڈیپارٹمنٹ دے آگوں لنگھدی ہوئی انگلش ڈیپارٹمنٹ نوں چلی گئی۔ شبیر فلسفے سچ ایم اے کر رہیا سی۔ اوہ اپنی کلاس اٹینڈ کرن چلا گیا۔ کئی دن اوہنوں اوس گڑی دا نقشہ نہ بھلیا، جیہدے نال دا اوہنوں پتہ نہیں سی۔ دو گونہ ہفتے لنگھے ہون گے شبیر یونیورسٹی لائبریری دے ہال کمرے سچ داخل ہویا تے لمی میز دے پرلے سرے تے اوہو گڑی اک کتاب کھول کے بڑے دھیان نال خورے ویکھے پئی کہ پڑھے پئی۔ ایہہ ہولی ہولی ہمت کر کے اگانہہ ہویا تے اوہدے سر تے جا کھلوتا۔ فیر ہور ہمت کر کے بولیا، ”کیہ ہو رہیا اے؟“ اوس پہلوں تے ایہدا سر توں لے کے پیراں تیکر جائزہ لیا۔ فیر نگاہ پٹھاں کر کے بولی، ”میرے خیال وچ جس بندے دیاں اکھاں تے دماغ دوویں شمس ٹھیک ہون اوہنوں کچھن دی لوڑ نہیں پیندی پئی اوہدے سامنے کیہ ہو رہیا اے، تے فیر وی جے کوئی مسئلہ اے تے جناب اگے عرض اے میں کتاب پڑھ رہی ساں! کوئی اعتراض؟“ زور لفظ ”اعتراض“ اتے۔

شبیر دے دل وچ جیہڑی نکلی جیہی عشق دی چنگ پھٹی سی اوہدے اُتے پانی دا گھڑا ای نہیں مٹکا ڈلھ پیا۔ اوہ دتے دتے پیریں مُڑ آیا تے میز دے اوس کونے تے بہہ گیا جیہڑا اُو ہے دے نیڑے سی۔ کھیانا جیہا ہو کے اک رسالہ پھڑ کے اوہدے ورقتے پلٹان لگ پیا۔ فیر اپنے ولوں داء بچا کے باہر کھسک گیا۔ اک دن بس وچ اوہناں دیاں نظراں چار ہونیاں پر گل بات کوئی نہ ہوئی۔ شبیر اونا چر بس چوں نہ اُتریا جتا چر اوہ گڑی نہ اُتری۔ اج اوہنوں ایہہ پتہ لگ گیا سی پئی اوہ ہوسل سچ رہندی اے۔ سوچیں پے گیا۔ ایہدا مطلب اے اوہ لہور شہر دی رہن والی نہیں۔ ایہدا مطلب

اے اوہنوں لہور ویکھن دا شوق ضرور ہووے گا۔ اوہنے سارا لہور شہر کدی نہیں دیکھیا ہونا، اوہنے ایہہ وی سُنیا ہووے گا، جیہنے لہور نہیں دیکھیا اوہ جیا ای نہیں۔ میں اوہنوں کدی نہ کدی لہور دی سیر کراواں گا۔ شبیر دا شیخ چلی چل سو چل۔ ہُن اوہدا روز دا کم اوہدی بس وِج بہہ کے اوہدے ہوٹل تک جانا، واپس آؤن والی بس تے اولڈ کیمپس آؤنا اوہنوں اپنی موٹر سائیکل لینی تے گھر چلے جانا۔ بس وِج اوس بڑا ای مہذب تے تمیز دار ہون دا مظاہرہ کرنا۔ اٹھ گون بساں دی سیر کر کے غیب ہو گیا۔

کلاساں اوور ہو چکیاں سن۔ بس دا انتظار ہو رہیا سی۔ اوہ کھلوتی کھلوتی تھک گئی تے پرانہ پئے ہوئے بیچ ولے ٹر پئی جیہدے اُتے کوئی ہور وی بیٹھا ہویا سی، نیڑے گئی تے اوہو مُنڈا۔ اوہنوں دیکھ کے اوہ اٹھ کھلوتا۔ ایہہ کجھ آکھیاں دیکھیاں بغیر بیچ تے بہہ گئی۔ بس آئی تے بس تے چڑھ گئی۔ ایہہ وی چڑھ گیا۔ اوڈوں پچھے اوہ نظر نہ آیا۔ ’خورے ایہہ میرے مگر ای آؤندا سی میں کوئی گھاء نہیں پایا تے آپے مُڑ گیا اے چنگا ای ہویا اے۔ پر اللہ جانے ایہہ مُنڈا ہیگا کون سی؟ یونیورسٹی دا سٹوڈینٹ ای ہووے گا۔ نہیں تے یونیورسٹی دی بس تے کیوں جاندا۔ نالے لائبریری چ کیوں آؤندا۔ پر دس پندراں دن ہو گئے نیں نظر نہیں آیا۔ کتے بیمار ای نہ ہووے، ہائے میں اوہدے بارے کیوں پریشان ہو رہی آں؟ میرا کیہ لگدا اے؟ ہووے گا کوئی مینوں کیہ۔‘

’کشور اپنے آپ نال گلاں پئی کرے۔ چھٹی ہو چکی سی۔ باہر نکلی تے اوہ ساہنے چنگے نال ٹیک لاکے کھلوتا ہویا۔ ٹو جی انگریزی وِج اکھان اے پئی شیطان دے بارے سوچو تے شیطان ساہنے آ کھلوتا اے۔ ہُن تے مینوں پک ہو گیا اے ایہہ میرے مگر ای آؤندا اے میں سمجھ لواں گی اوہنوں چنگی طرحاں۔‘ ایہہ سوچدی ہوئی اندر کلاس چوں بیگ لین گئی۔ واپس آئی تے اوہ غیب۔ ’عجیب چھلاوہ اے اچن چیتی ظاہر ہوندا اے تے اچن چیتی غیب۔ پر جو کوئی وی اے، ہے شریف انسان اج توڑی ایہنے کوئی بد تمیزی

نہیں کیتی پر میرا چکھا نہیں چھڈا۔ رب جانے اوہ کسے اپنے ای پروگرام وچ ہووے۔
 میں ایویں ای بدو بدی اوہنوں اپنیاں سوچاں نال نتھی کر لیندی ہوواں۔ بھادیں ایہہ
 وی میرا بھلیکھا ای ہووے پئی اوہ میرے مگر آؤندا، کتے وچوں میں ای تے اوہدے
 مگر نہیں؟ میں تے اکاؤنتر گئی آں۔ مینوں لگدا اے اسیں دوویں ای اپنے آپ نال
 جھوٹھ پئے بولنے آں۔ کجھ سمجھ نہیں آؤندی، اوس کدی کوئی گل وی تے نہیں کیتی۔ گل
 کیہ کرنی سی اوس غریب نے۔ میں پہلی وار ای ایڈی بد تمیزی نال بولی ساں۔ مینوں
 انج نہیں سی کرنا چاہیدا۔ ہُن کتے ملیا تے میں اوہدے توں معافی ضرور منگاں گی۔
 ڈوہے تیجے دن اوہ کیفے ٹیریا ولے جا رہی سی تے اوہ اگوں آ رہیا سی۔ اوہ اوہنوں
 دیکھ کے رُک گئی تے اوہ وی جتھے ہے سی اوتھے ای کھلو گیا۔

کشور نے بس وچ کسے نوں اوہدے نال گل کردیاں ہویاں اوہدا ناں سُنیا ہویا
 سی، ہُن اوہنوں دیکھدیاں سارا ای اوہ سارے لفظ اُگل دتے جیہڑے اوہ کئیاں دناں
 توں رٹ رہی سی۔ ”شبیر صاحب لائبریری چج میں تہاڈے نال بڑی بد تمیزی نال بولی
 ساں مینوں معاف کر دینا۔“ جس ویلے شبیر نے اوہدے مونہوں آپنا ناں سُنیا تے
 اوہنوں انج لگا جیویں اوہدے سارے ہُتے وچ کیریاں ٹرن لگ پیاں نیں تے فیر اوہ
 کیریاں بھونڈ بن کے وڈھن لگ پئے نیں پر اوہنے اپنے آپ تے سخت کنٹرول کر
 کے بڑا پکا پیڈھا مونہہ بنا کے جواب دتا، ”کوئی گل نہیں نکے شہراں دے لوکاں نوں
 وڈے شہراں چج آ کے گل کرن دا ول ذرا دیر نال ای آؤندا اے۔ چلو معاف کیجا۔“
 ”تے وڈیاں شہراں دے لوک ذرا جلد باز نہیں ہوندے؟“ تے نال ای دوویں کھڑ کھڑا
 کے ہس پئے۔ اودوں چکھے اوہناں دوہاں دا فارغ وقت زیادہ تر کیفے ٹیریا دے لان
 وچ گزردا۔ کوا کولا دیاں دو بوتلاں لے کے اوہ کئی کئی گھنٹے بیٹھے رہندے۔ نہ اوہناں
 دیاں گلاں مٹکدیاں تے نہ ای بوتلاں۔ اک دن شبیر کشور نوں لارنس باغ لے گیا

جیہدا ناں ہُن تاں باغ جناح ہو گیا سی۔ کشور نوں بڑا چنگا لگا۔ ہُن اوہ اکثر ای باغ جناح چلے جاندے۔ پھر پھر کے تھک جاندے تے خُرت مراد دے مزار تے جا کے بہہ رہندے۔ کتا کتا چر چر چپ چاپ بیٹھے رہندے۔ خورے دل وچ کوئی مراد منگدے ہون۔ شام ہون توں پہلوں کشور نوں ہوشل چھڈ کے شبیر گھر چلا جاندے۔

ماں کدی کدی پچھدی، ”پتر کویل ہو جاندی اے۔ پڑھائی چوکی شروع ہو گئی اے ہُن؟“ ”آہو اماں اک نویں تے مشکل جیہی پڑھائی نال نال شروع ہو گئی اے۔“

”اچھا پتر رب تینوں پاس کرے۔“

”بس دعا کر اماں“ ”پتر مینوں ہو رکم کیہڑا اے۔ ہر ویلے تیرے لئی دعائیں منگدی رہنی آں۔“ دو سال کیہڑے ویلے گزر گئے پتہ ای نہیں لگا۔ امتحان ختم ہوئے تے پڑھا کو گھر و گھر۔ شبیر ایم اے فلاسفی دے امتحان وچ پورے پنجاب چوں اول نمبر تے آیا تے کشور وی انگریزی ادب دے ایم اے چوں سیکنڈ ڈویژن لے کے پاس ہو گئی۔ شبیر نوں یونیورسٹی وچ ای لیکچرار دی نوکری لہ گئی۔ شبیر نے کشور نال گل بہتھ کے جدوں ماں نوں ساہیوال کشور دا رشتہ منکن ٹوریا تے اگوں کشور دی بھولی ماں پچھن لگی، ”تہانوں کس دس پائی اے ساڈی دھی دی؟“ شبیر نے ماں نوں پکلیاں کر کے گھلایا ہویا سی، اوس جواب دتا ساڈے رشتے داراں دی اک گڑی پڑھدی سی تہاڈی دھی نال اوس دسیا سی۔“ اوس اگوں بڑی ہوشیاری نال سوال کیتا، ”تے تہاں اوس گڑی دا رشتہ کیوں نہ منگ لیا؟“ ”بھین جی اوہ گڑی تے پہلوں ای ویاہی ہوئی اے اک بال وی س، اوس ویاہ توں پچھوں اگلی پڑھائی کیتی اے۔“

کُشور دی ماں نے اپنے ولوں انکوائری مکمل کر کے لہور آؤن دا وعدہ کر لیا پئی ”اسیں گھر بار دیکھ لیئے تے منڈے نوں مل لیئے فیر کوئی فیصلہ کراں گے۔“ باقی دی انکوائری اوہناں لہور آ کے کر لئی۔ ویاہ ہو گیا۔ اوہ تے ہونا ای سی ائے ”میاں بیوی

راضی تے کیہ کرے گا قاضی۔“

شبیر دے ویاہ نوں دو ورھے ہو گئے سن۔ اوہدی ماں دے مُونہہ دے دند تے ہتھاں دیاں تلیاں گھس گھیاں سن دعاواں منگ منگ کے، ”یا اللہ میرے شبیر نوں بال بچہ دے، ربا ساڈے ویڑھے دی سُنج مُکا ساڈا مُوٹا لا۔“ اک دن کشور شبیر نوں آکھن لگی، ”توں کدی اماں دے ترلے سُنے نیں؟ جیہڑے اوہ رب اگے پاؤندی رہندی اے۔“ ”میںوں لگدا اے اماں دے نال نال توں وی بڑھی ہو گئی ایں۔ سھناں زنانیاں دا کم ای ایہو ہوندا اے بال ہون بال، بال جنجال۔“ ”ہا ہائے ذمہ داری توں ڈرنا ایں؟“ ”اوائے نہیں یار! ذمہ داری دی گل نہیں۔“ ”فیر کیہ اے؟“ ”کوئی چار دن آپو وی زندگی ہنڈا لیجے نا۔“ ”اچھا جی!“ ”آہو تینوں نہیں پتہ زنانی اک بال وی جم لوے ناتے زنانی نہیں رہندی مجھ بن جاندی اے تے جے اتوں موٹی وی ہو جاوے تے فیر ڈھیلی مجھ۔“ اپنی گل کر کے اوس قہقہہ لایا پر کشور نوں ہاسا نہ آیا۔ ”زراض ہو گئی ایں؟“ ”نہیں سوچنی آں پئی۔“ ”توں سوچن دی کھچھل نہ کریا کر۔ ایہہ میرا کم اے۔ فلسفے دا ایم اے میں کیتا اے۔ تئیں لٹریچر والے لوک سوچو گے وی تے دماغ نہیں ورتتا دل راہیں سوچو گے۔“ ”شبیر صاحب جی دل دماغ نالوں گھٹ نہیں سگوں ودھ ای اے۔“ ”نویں گل سنی اے۔“ ”تئیں آپنا دماغ ورت کے مشیناں بنا لیندے او۔ تہاڈی تھان روپوٹ کم کر لیندا اے۔ ہُن تے سُنن وچ آ رہیا اے کہ روپوٹ دا دماغ وی تیار کرن دیاں کوششاں ہو رہیاں نیں۔ جدوں ایہہ کم وی ہو گیا تے تئیں لوک فارغ ہو جانا۔ پر دل توڑی کوئی نہیں اپڑیا۔ سوچن والیاں مشیناں بن جان گیاں، سوس کرن والیاں کدی نہیں۔ تے نالے تئیں چنگا بھلا جاندے او، دماغ جواب دے جائے تے بندہ لگا پھردا اے پر جدوں دل جواب دے جائے تے منٹ نہیں کڈھدا“ ”تے فیر؟ توں کہنا کیہ چاہونی ایں؟“ ”کجھ نہیں ایویں گل وچوں گل نکلی سی میں کر چھڈی۔“

”اچھا شادا شے! جا اک چنگا جیہا کافی دا کپ بنا کے لیا۔ میرے ا بے چوکھے پرے
پئے ہوئے نیں دیکھن والے۔“

اج رات کِشور نوں نیندر نہ آوے۔ سوچے میں حوا دی بیٹی آں۔ مینوں رب نے
پوری زنانی بنایا اے، میں کفرانِ نعمت پئی کرنی آں۔ گنہگار آں میں، کیہ کراں؟ رب
دی چور بنی رہواں کہ خاوند دی چور بن جاں پر چوری کاہدی، ایہہ تے میرا حق اے فی
اوہ ہاں نہ do or not to do دے گھمن گھیرے وچ پھس گئی۔ سمجھ نہ آوے۔ کیہ
بے ساڈے گھر بال ہو پوے تے شبیر مینوں مار چھڈے گا یاں بال نوں مار دے گا؟
نہیں ایہہ نہیں ہو سکدا۔ اچھا جیویں میرا رب سوہنا کرے۔

اوس دن توں پچھے کِشور نے اوہ گولیاں نہ کھا دیاں جیہڑیاں شبیر نے اوہنوں لیا
کے دتیاں ہوئیاں سن۔ دو تن مہینے لنگھ گئے۔ پتلا بدن سی۔ معلوم کجھ نہیں سی ہوندا۔
اوس شبیر کولوں پیکے جان دا پچھیا۔ اوس آکھیا، ”آوندی اتوار نوں تینوں پھرا لیاواں
گا۔“ اے ”نہیں توں مصروف ایں ریل دی سیٹ بک کرا کے ایستھوں مینوں دٹھا دئیں
اگوں ابا جی لے لین گے، نالے میں کیہدی بالڑی آں۔ سو واری ساہیوال توں لہور
تے لہوروں ساہیوال گئی آئی آں۔“ کِشور پیکے چلی گئی اوٹھوں جا کے خط لکھیوس،
”دادی بیمار اے میں کجھ دن اوہدے کول رہنا چاہونی آں۔“ مہینہ ہور لنگھ گیا تے شبیر
نوں ٹیلی فون کیتوس، ”مینوں آ کے مل جا تیرے نال اک ضروری گل کرنی اے۔“
اوس پہلوں ای آؤن دا ارادہ کیتا ہویا سی کیوں جو گھر وچ بڑی بے رونقی ہو گئی ہوئی
سی۔ شبیر آیا تے کِشور نے آکھیا، ”اک تے میرا دل وی ہسڑا گیا سی تے دوجے میں
تیرے نال ضروری گل وی کرنی سی۔“

”خیر تے ہے؟“ ”آہو خیر اے میں تینوں ایہہ دنا سی کہ توں باپ بن والا ایں
تے میں ماں۔ میرے چار مہینے پورے ہون والے نیں۔“ ”ایہہ گل آؤن توں پہلوں

کیوں نہیں دسی؟“ ”اک تے ایہہ کہ میں یقین تے شک دے وچکار ساں، دوجا
 ایہہ کہ جدوں چن چڑھ پنیدا اے تے دسن کھن دی لوڑ ای نہیں رہندی۔“ ”ایہدا
 مطلب اے توں مینوں دھوکھا دتا اے؟“ ”نہیں میں تے آپنا قدرتی حق ورتیا اے،
 جے میں تیریاں لیاندیاں ہوئیاں گولیاں کھاندی رہی آں تے اوہدے وچ میری اپنی
 مرضی وی شامل سی۔ جدوں میرا دل نہیں نیا میں چھڈ دیتاں۔“ ”شاداشے وئی!“ ”شیر
 او سے دن پرت آیا۔ ماں کھنیا، ”پتر کھورنوں نہیں لیا۔“ ”اماں اوہ کوئی مٹی دا باوا
 تے نہیں جیہڑا میں پھڑ کے لے آؤندا، اوس آؤنا ہوندا تے آپے آ جاندی۔“ ”پتر کیہ
 گل اے تسیں دوویں اک دوجے نال نراض جے؟“ ”اماں ایویں وہم سچ نہ پئی رہیا
 کر۔“ ”بچہ! میں تے ہسردگئی آں توں کم تے چلا جانا ایں گھر بھاں بھاں کرا اے۔“
 ”ہسردگئی ایں تے جا کے مل آ۔ اوہ وی گھڑی مڑی کھدی سی، اماں ٹھیک اے، اماں
 ٹھیک اے؟“ ”مینوں فجرے گڈی چڑھا دئیں فیر۔“ ”اگلے دن اماں کھورنوں جا ملی
 تے اوہدی خوشی دا کوئی حد حساب ای نہ۔ اوس کھور دا مونہہ سر پھنیا، اوہنوں سینے نال
 لایا، پیار دتا تے آکھیا، ”فیر پتر ایڈی وڈی خبر تے شیر نے مینوں دسیا ای نہیں۔“
 ”اماں بڑا چنگا کیتا ای جیہڑا توں آ گئی ایں۔ میرا بڑا جی کرا سی تینوں ملن تے۔
 نالے خوشی دی خبر سناؤن تے۔“ ”چل پتر فیر گھر چلیے۔“ ”میں ہن فارغ ہو کے
 پھلا کر کے ای آواں گی اماں۔“ ”اچھا پتر جیویں تیری خوشی رب خیر دا ویلا لیاوے۔“
 شیرنوں جدوں بیٹا پیدا ہون دی خبر تے مبارک ملی تے اوہنوں سمجھ نہ آوے اوہ
 خوش ہووے کہ نراض۔ اوہدی ماں نے وقت دا حساب لا کے پہلوں ای ویم تیار کیتا
 ہو یا سی۔ دوویں ماں پتر فوراً ای تیار ہو کے نواں جی ویکھن لئی روانہ ہو گئے۔ بال نوں
 ویکھدیاں ای دادی دے مونہہ چوں نکلیا، ”اللہ تیرا شکر اے! توں ساڈا یونا لایا اے۔
 میرا پوترا تے زرا گلاب دا پھل اے۔ ویکھ شیر نقش تیرے تے سن تے رنگ ماں دا۔“

میرا شہزادہ بچہ شالا! رب لیاں عمراں کرے۔“

اودھر شبیر چُپ چاپ کدی دادی دی گودی وچ پئے ہوئے گلاب دے مہل نوں دیکھے کدی کشور ولے دیکھے تے اندرو اندر پانی پانی ہوندا جائے۔ اوہدے اندر شرمندگی، غصہ، ناراضگی تے خوشی سارے جذبیاں دی اجیہی کھچڑی جیہی پک رہی سی کہ اوہنوں کجھ سمجھ نہیں سی آ رہی۔ اخیر خوشی دی تری نتر کے اُتے آ گئی تے اوہدے تھلے شرمندگی دی تہہ رہ گئی باقی سبھ کجھ اڈ گیا۔ اٹھیا، کشور دا ہتھ پھڑ کے اپنے ہوٹھاں نال لایا، ”کُشور تیرا شکر یہ مینوں تے ایس میوے دے سواد دا پتہ ای نہیں سی، میں بیوقوف ساں تیرا حسن تے ہور وی نکھر گیا اے۔ تیرے اُتے ایس ویلے دونا روپ اے اک تیرا اپنا ذاتی حسن تے روپ تے دو جا اک ماں دا روپ یعنی چارم آف مدر ہڈ Charm of motherhood مینوں اُمید اے توں مینوں ہُن تاں میں معاف کر دتا ہووے گا۔“ کشور نے اگوں مسکرا کے جواب دتا، ”مینوں پتہ سی توں مینوں معاف کر دیں گا۔“ شبیر نے کشور دے دوویں ہتھ اپنے ہتھاں چ پھڑ کے آکھیا، ”کا کے دی اماں کم آن پلیز come on please تے دوویں کھڑ کھڑا کے ہس پئے۔ دادی بال ماں نوں پھڑان لگی تے شبیر نے لے کے اوہنوں اپنی گودی چ پالیا۔ ”ایہدا ناں سوچیا ای کوئی کشور؟“ ”نہیں میں تے کوئی نہیں سوچیا۔ سوچنا تے تہاڈا فلاسفر اں دا کم ہو یا تا۔“ ”بھئی میرا فلسفہ ہار گیا اے تے تیرا جت گیا اے دس ناں کیہ رکھیے؟“ ”اماں نوں کچھو۔“ ”کیوں اماں؟“ ”پتر میں تے لہنوں بونا آکھاں کراں گی۔ رب نے ساڈا بونا لایا اے۔ تسیں جو مرضی آوے ناں پئے رکھو۔“ ”ریحان کیسا ناں اے کشور؟“ ”بڑا سوہنا اے۔“ اونے چر نوں بال جاگ پیا تے شبیر اوہنوں کشور نوں پھڑا کے تے آپ باہر نکل گیا۔ جھٹ پچھوں واپس آیا تے ہتھ وچ مٹھیائی دا ڈبہ۔ ”ایہہ کیہ؟“ کشور بولی، ”اپنی ساری مٹھیائی تے اماں پہلوں ای لے کے آئی ہوئی

اے ہو رکیہ کرنی سی۔“ ”ایہہ ساڈے پتر دے تاں رکھن دی مٹھیائی اے، ریحان دی مٹھیائی۔“ ”تیرے ریحان دی تے میرے مُٹے دی، اماں بولی۔“ ”اماں ریحان وی اک بوٹا ای ہوندا اے خوشبو والا۔“

1- ویم: بچہ پیدا ہون تے ماں نوں کھوائی جان والی پنخیری جیہڑی نانی یا دادی بنا کے دیندی اے۔

سگویں نِکو

جلال دین دے پنڈ وِچ ہندو تے مسلمان اک حساب نال ادھو ادھ سن۔ سارے
مِل کے بھیناں بھراواں طرحاں رہندے، کوئی بند وِچار نہیں سی۔ جلال دا وڈا پتر جمال
ڈاڈھا سوہنا تے سیانا سی اودوں نِکی دھی کلثوم جیہوں ٹوماں سدوے سن تے اودوں
نِکی بلقیس جیہوں ماں تے بچھو سدوے پر پو اوہنوں نِکو ای آہندا سی۔ آکھدا، میری
ایہہ دھی کرماں والی اے ویر دی بانہہ پھڑ کے لیائی اے۔ چھوٹا پتر ساڈلے رنگ دا کر
کے اوہدا ناں بلال رکھو نیں۔ اکھے سارے بھین بھرا گورے چھنے نیں تے ایہہ پکے
رنگ دا اے ایہدا ناں حضرت بلال دے ناں تے رکھ دینے آں۔

جلال تے بھاگ بھری دوویں جی مائے پھمھی دے سن، جوڑی سجدی سی۔ اٹھ دس
گھماں پہلی سن نیں وِچ گھوہ لگا ہو یا پو دادے دے ویلے دا، گھروں باہروں واہوا
سوکھے سن۔ بلال دو ورھیاں دا ہو یا تے اوہنوں ماما نکل آئی۔ پنڈوں باہر وار اک
جنڈی دی جھاڑی سی اوہدے کول کالے رنگ دے گجھ بڈول جیہے پتھر پئے ہوندے
سن۔ اوس جھاڑی نوں پنڈ دے لوک 'ماما رانی' آکھدے سن۔ پنڈ وِچ جے کسے نوں
ماما نکل آؤندی تے اوہ وڈا ہووے یاں چھوٹا، ہندو ہووے یاں مسلمان اوہنوں ماما
رانی تے لے جا کے پتھراں تے اوہدا متھا ٹیکدے تے جھاڑی دے دوالے چکر

لواندے۔ جے کوئی بچ گیا تے جانو ماتا رانی دی نظر سوتی ہو گئی اے تے جے کوئی گزر گیا تے ماتا رانی دا قہر پیا اے بے ادبی ہوئی ہونی اے۔

بالاں نوں وی ماتا رانی کول لے گئے نذر وچوں گرو دے مٹھے چول وی پکا کے نال لگئے، بالاں نوں دنڈن لئی۔ پوہ ماگھ دی رت سی بال نوں ٹھنڈ لگ گئی، ڈبل نمونیہ ہو گیا۔ تریجے دن اوہ معصوم رب نوں پیارا ہو گیا۔ ”کچھے ہُن تین بھین بھرا رہ گئے۔ ڈاڈھے ماہنگے! پنڈ وچ مڈل سکول سی۔ جمال نے اٹھویں پاس کر لئی تے ہُن اوہ پیو نال واپسی نیجی وچ ہتھ وٹاندا سی۔ ٹوماں جمال توں دو ورھے چھوٹی سی پنڈراں کوں سالان دی ہووے گی تے بچھو ٹوماں توں ڈھیر چھوٹی سی مساں پنجاں کوں ورھیاں دی۔ ایہناں دوہاں بھیناں دے وچکار دو بال نہو کے مر گئے ہوئے سن۔ اک دن بھاگ بھری دی مسیر پھاماں اوہنوں ملن آئی۔ جھٹ بیٹھی رہی تے فیر آکھن لگی، ”بھاگاں اک سوال پاواں موڑیں گی تے نہ؟“ ”توں گل تے کر، گل کیہ اے؟“، بھاگاں نے آکھیا۔ ”پہلوں توں وعدہ کر۔“ ”جے کرن آلا کم ہو یا تے ضرور کراں گی نہ کرن آلا ہو یا تے نہیں۔“ ”میں آکھنا سی جے ٹوماں نوں میری دھی بنا دیویں تے؟“ بھاگاں نے آرام نال جواب دتا، ”پھاماں توں میری اپنی ایں کوئی غیر تے نہیں پر ٹوماں دی تے گل ہو گئی ہوئی اے۔“ ”کدوں تے کتھے؟“ ”بھاء ٹور احمد وئے۔“ ”سُنیا تے نہیں۔“ ”اوہ ایس کر کے..... چل میں تینوں ساری گل سُنانی آں۔ کلثوم ابے پنجاں چھیاں ورھیاں دی سی تے اک دن بھاء ٹور نکلیاں نکلیاں سونے دیاں مُرکیاں نہ لے کے آ گیا، انے بھاگاں آہ مُرکیاں ٹوماں دے کناں چ پادے تے اوہنوں میری دھی بنا دے۔“ میں آکھیا، ”ویر ایہہ کیہڑا زمانہ اے نکلے نکلے بالاں دے رشتے کرن دا، جدوں ایہناں دی عمر ہووے گی ویکھی جائے گی۔ اوہ چپ کر کے اٹھ کے چلا گیا سوچاں بھرا ناراض ہو گیا ہونا اے پر میں وی کیہ کردی میں گل تے حقی کیتی سی نا پر

اوہدے وی افرین اے اوس وی رتا مسوس نہ کر ایا۔ اوسے طرحاں ای ملدا گلدا رہیا جیویں پہلوں ملدا سی۔ ویلا لنگھدا گیا بال جوان ہو گئے پھلے مہینے دی گل اے میرا ویر اوہو ای مُرکیاں لے کے فیر آ گیا انے ہن گل کر ہن وی بال سیانے ہوئے نیں کہ نہیں۔ میں کھٹھمر گئی میں آکھیا، ویر تئیں شہر ٹر گیو جے تے تہاڈا پتر شہری بن گیا۔ پہلوں اوہدے نال تے گل کرو۔ اوس آکھیا، اوہدے نال گل کر کے ای آیا واں، اوس آکھیا جیویں تئیں راضی اوویں میں راضی۔ میں جواب دتا، ویر مینوں تہاڈے نالوں چنگا کون اے پر ٹوماں دے اہے نال گل کر کے تہانوں ور جواب دیاں گی۔ اوہدے نال گل کیتی اوہ راضی ہو گیا۔ اگلے دیہاڑے بھرا بھرجائی سکن لے کے آگئے تے گل پکی کر گئے۔“ ”نور احمد دا پتر تے سُنیا اے چوکھا پڑھیا ہو یا اے تے تیری دھی ان پڑھ اوہدے نال کنج نبھا کرے گی؟“ ”لے میری دھی کیوں ان پڑھ اے تر جے نال قرآن پاک ختم کر بیٹھی اے، اسلام دیاں پنج کتاباں پڑھ لیاں سن۔ ہن خیر نال بہشتی زیور مکان والی اے۔ بھرا کولوں کچھ کچھ کے خط پتر ایڈا سوہنا لکھ لیندی اے تے جے خط آ جاوے تے پڑھ وی لیندی اے۔“ ”اچھا بھیناں رب تیری دھی نوں راضی رکھے ساڈے نصیباں سچ نہیں سی۔“

ٹوماں دے ویاہ دیاں تیاریاں شروع ہو گئیاں۔ بکی عید توں اٹھ دن چکھوں دی ترنخ پئی۔ اہے ماہ رمضان چڑھیا وی نہیں سی تے رولے گولے شروع ہو گئے۔ اوہو ہندو مسلمان جیہڑے بھیناں بھراواں طرحاں رہندے سن اک دوجے دے جانی دشمن بن گئے۔ مار کٹائیاں تے لٹاں ماراں دا بازار گرم ہو گیا۔ جوں جوں پاکستان بن دی ترنخ نیڑے آؤندی گئی قتل عام ودھدا گیا تھاں تھاں کیمپ لگ گئے پناہ گیراں لئی۔ لوک گھراں چوں نکل نکل کیمپاں سچ جان لگ پئے۔ جلال دے یار رام دیال نے اوہدی بڑی رکھیا کیتی پر اخیر ہار گیا۔ اک دن ست اٹھ بندے بکرے بلاوندے اوہدے

ویزھے وچ آن وڑے۔ جلال اوہناں چوں کسے نوں نہیں سی سُجاندہ۔ جدوں اوہناں
 دے وچ اوہنوں رام دیال دا پتر شامو نظر آیا تے اوس آکھیا، ”توں تے میرا بھتریا
 ایں شامیاں!“ ”اج کوئی کسے دا بھرا بھتریا نہیں، اودھر جیہڑی ساڈے بچناں پیاریاں
 نال ہوندی اے پئی اودھا بدلہ اساں تہا تھوں ای کڈھنا اے۔“ بھاگاں ساریاں بالاں
 نوں لے کے کچھلی کوٹھڑی وچ لگی ہوئی سی۔ جمال نوں لگا پو پھس گیا اے اوہ ماں
 نوں ”پچھانہہ دھک کے کوٹھڑی داؤ ہا کھول کے باہر نکل آیا۔ اجے پسا رچ اپڑیا سی
 تے اک کرپان اودھی دھون تے پئی۔ باہر گلی وچ چوکھا رولاسن کے سارے بندے
 باہر بھج وگے۔ جلال نے چھیتی نال یو ہے دی گنڈی لائی تے جدوں جمال نوں جھولی
 وچ پایا تے اودھے آخری ساہ سن۔ باہر گلی وچ چوکھے رولے دی واج سن کے سارے
 بندے باہر بھج گئے سن۔ جھٹ پچھوں فیر ویزھے داؤ ہا کھڑکیا۔ ایہہ رام دیال سی اوس
 باہروں ای آکھیا، ”جلال دینا! جیویں ہوندا ای نکل جا اج آخری رات ای۔“ فیر
 اوہنوں دھیاں دا خیال آیا۔ اجے تے اودھی زنانی وی کوئی بڑھی نہیں سی ہوئی۔ سینے
 تے پتھر رکھ کے اوس پتر دی لوتھ جھولی چوں کڈھ کے بھوں تے ٹکا دتی تے رام دیال
 دی مد نال ادھی راتیں ڈگدے ڈھیندے گھروں نکل وڑے۔ ٹوماں نے ہمت کر کے
 ٹوماں دی پوٹلی بنھ کے کچھے مار لئی۔ بھاگاں نوں گھڑی مڑی دنداں پین۔ اوہنوں
 کچھدے گھسیدے پنڈوں نکلے تے نال ہور لٹے پٹے مسلمان رل گئے۔ ایہناں وچ
 وی یاں بڑھے سن تے یاں زنانیاں۔ جواناں نوں تے اوہناں نے پہلوں ای چن چن
 کے ماریا سی۔ لوکاں دیاں اکھاں چوں اتھرو سک چکے سن۔ ڈگدے ڈھیندے ٹیشن تے
 اپڑ گئے۔ اگے مال گڈی کھلوتی ہوئی سی، اودھے تے چڑھ گئے کملیاں ہار۔ اوہ گڈی
 ربوں پاکستان ای جا رہی سی۔ ملٹری دے بندے وی نال سن اپنے ولوں مہاجراں دی
 حفاظت واسطے۔ مال گڈی دے گھلے سارے ڈبے وچ پرالی وچھی ہوئی سی، جیہدے

وچوں بو آ رہی سی۔ پر اوہناں شوہدیاں سر تے چھت تے دوالے اوس اصطلبل ورگے
 ڈبے دیاں کندھاں ویکھیاں تے رب دا شکر ادا کیتا۔ جیویں آہندے نیں موت دے
 تے بندہ رحمت قبول کر لیندا اے۔ اوہناں بد نصیباں چوں کوئی پتر گھا کے آ رہیا سی
 تے کوئی دھی کھنہا کے، تے کسے نے دھی دی عزت لُٹیا جن توں پہلوں ای اوہنوں
 اپنے ہتھیں گولی مار دتی سی۔ اینج لگدا سی ایہہ سارے بندے نہیں ہنکے وڈے پتھر نیں
 جیہناں چوں سُکا نیروگ رہیا اے۔ گڈی چل پئی، لوکی اک دوجے ول ویکھدے چپ
 دی زبان ای بول رہے سن جیہڑی سھناں دی ساٹھی سی۔ گڈی جوں دی ٹور چل رہی
 سی، دو کو گھنٹے لنگھے ہون گے کہ زور دا ہجوکا لگاتے گڈی کھلو گئی۔ لوکاں جاتا پاکستان
 آ گیا اے پر اوہ تے اک نویں قیامت آئی سی، چارے پاسے رولا پے گیا۔ اوہ تے
 بلوایاں نے اینجن اگے گیلی رکھ کے گڈی زکوائی سی۔ ڈرائیور نے چھستی بریک لا کے
 گڈی اُلٹن توں بچائی سی۔ گڈی کھلوندی گئی تے بوہیاں باریاں چوں بندے اندر
 اتر دے آئے۔ کرپاناں تے گنڈاسیاں دا مینہہ ورھن لگا۔ چیرکاں تے لوکاں۔ جلال
 دین نے بیتاں ماواں دھیاں نوں کلاوے وچ لے لیا جیویں اوہناں نوں بچا بیٹھا
 ہووے پر ایہہ وچارا نہتھا لوہے دا تے لوہے توں ڈاڈھے بندیاں دا کنج مقابلہ کردا۔
 ایہدے ہاڑے گھس دیاں ای اک نے کلثوم دی بانہہ کھچی۔ ماں نے اوہنوں جھما ماریا
 تے دوجے نے برچھیاں دے ہٹھ اُتے وار کر کے دوہاں دے ڈکرے کر دتے۔
 جلال دین بچھونوں کچھے مار کے ٹو ماں ہوراں تے مونہڈرے مونہہ ڈگاتے کوئی شے
 اوہدے پیر وچ چھری وانگوں لگی تے اوس توں اٹھیا ای نہ گیا۔ جدوں قیامت گزر گئی
 تے گڈی فیر چل پئی۔ جد گڈی لہور ٹیشن تے اپڑی تے فوجیاں نے ڈبے چوں
 جیوندیاں بندیاں نوں اینج کڈھیا جیویں گلے ہوئے بیراں دے چھابے چوں کوئی
 ثبوتے بیر پُختے۔ ایہناں جیوندیاں لاشاں نوں کیمپاں وچ تے پھنڈاں نوں عارضی بنائے

گئے ہسپتالاں وچ جا نکایا۔ ایہناں دے بچناں پیاریاں دیاں بے گورو کفن لوتھاں خورے
 کیہڑے ٹویاں وچ جان گیاں۔ وانجے ہوئے بچن پیارے رب جانے کیہڑے ٹویاں وچ
 گئے۔ جیہڑے وچ گئے اوہناں ساریاں داہن اکو ای سانجھاناں سی ”مہاجر۔“ اوہناں
 ساریاں مہاجراں نوں مہاجر کیمپاں وچ بچایا گیا۔ جس کیمپ وچ جلال دین ہو رہی گئے۔
 اوہ جلو موڑتے لگا سی۔ ایہہ ایہناں دے پاکستان دا نوہا سی تے ایدھروں اگانہہ جان
 لئی کیمپاں وچ رہنا ضروری سی۔ کیمپ وچ رہندیاں کئی مہینے لگ گئے۔ جلال دے پیر دا
 زخم ٹھیک نہ ہویا سگوں ودھان ودھدا گیا۔ ہن اوہ چلنوں پھرنوں وی رہ گیا۔ ایس
 کیمپ وچ بہتے بڈھے تے بال ای سن۔ دال روٹی لہہ جاندی، دن چڑھدا تے لہہ
 جاندا۔ لوکاں دا حال آہلنیوں ڈگے بوٹاں والا سی تے زخمیاں دے ہور وی مندے
 حالے۔ اک دن اک ڈاکٹر وی آیا کیمپ وچ۔ اوس دوائیاں ونڈیاں بیماریاں تے
 مہڑاں وچ۔ جلال نوں وی ڈاکٹر نے زخم تے پٹی بنھن توں بعد اٹھاں دناں دی
 دوائی دتی اے اٹھاں دناں تکھوں میں فیر آواں گا اونا چر دوائیاں کھانیاں ہے۔

بچھو کیمپ دیاں دوجیاں بالڑیاں نال کھیڈدی کھیڈدی کدی کیمپ چوں باہر وی
 نکل جاندی۔ جلال جدوں اوہنوں ٹوکدا تے لاگے ای بیٹھا ہویا پھکھلا وی تے ہن دا
 وی گواہنڈھی پیراں دتا آہندا، ”جلال کیوں فکر کرنا ایس، یار ہن تے اسیں پاکستان وچ
 آں۔ اتھے سانوں ہن کاہدا ڈرتے خطرہ اے۔“ جلال آہندا، ”تیری گل تے ٹھیک
 اے پیراں دتیا پر میں موت دا ماریا ہویا واں نالے ایہہ اکو ٹوہنی تے میرے کول رہ گئی
 اے میرے دل وچ خوف ای بہ گیا کتے لہنوں وی نہ کجھ ہو جائے۔“ ”نہیں یار نکو
 تے ساریاں دی دھی اے۔ ویکھدا نہیوں رہندا کسے نوں دوا پیا رہی ہوندی اے کسے
 نوں لنگرتوں روٹی لیا کے دیندی اے۔ کل توں پیر گھٹاندا گھٹاندا جس ویلے سوں گیوں
 تے جا کے بابے دینے دے پیر گھٹن ڈیہہ پئی۔ لہنوں کجھ نہیں ہونا۔ سارے اوہدی

لمی حیاتی دیاں دعاواں منگدے نیں۔“ بی آر بی دی نہر کیمپ دے نیڑے ای سی۔ اک دن سُنیا نہر دے وِچ کوئی ڈگ پیا اے۔ لوکی نہر ولے نئے بجھے گئے پر ایس مارو نہر وِچ چھال مارن دی کسے دی وی جرأت نہ پئی۔ تھوڑے تھوڑے فاصلے تے کوئی شے پانی وِچ اُبھرے فیر ڈب جائے تے پانی دے زور نال رُڑھدی جاوے۔ کوئی آکھے مجھ اے، کوئی آکھے کھوتا اے، کوئی آکھے کوئی بندہ اے پر پورا پتہ کسے نوں نہ لگے۔ کیوں جے تھوڑا جیہا جسم نظر آؤندا سی تھوڑے وانگوں۔ کوئی آکھے نہیں سی سکدا بندے دی لوتھ اے کہ ڈھور ڈنگر دی۔ ہولی ہولی اوہ شے اکھاں توں اوہلے ہو گئی تے تماش بین کھلر پلر گئے۔

شام ہون والی ہو گئی تے بچھو کھیڈ کے اے تیزی واپس نہ آئی۔ جلال دین فکر مند ہویا تے دُوبے لوک وی پکھن پکھن لگ پئے۔ جلال سوٹی پھڑ کے لنگڑاندا لنگڑاندا کیمپ دے بُو ہے چوں نکلیا تے پیراں دتا وی مگر مگر۔ بچھو کتوں نہ لہھی۔ پیراں دتا اکو ویری گھبرا کے بولیا، ”اج نہر وِچ ساڈی بکو ای نہ..... نہیں نہیں۔ اوہنوں نہر ولے کھیڈ دی نوں تے کئی دار میں ویکھیا۔ اک ہور گڑی وی اوہدے نال ہوندی اے پر اوہ نہر دے اینا نیڑے تے نہیں جاسکدی۔ جلال تے پیراں دتا شک وِچ پے گئے۔ جدوں رات وی لنگھ گئی تے بکو نہ آئی تے ایہناں دا شک یقین وِچ بدل گیا۔ ہُن تے جلال تھاں ای مر گیا نہ جیوندیاں چوں نہ مویاں چوں۔ پیراں دتا نگڑا سی اوہدے گھر دے جی وی اوہدے نال سن نالے اوہ پڑھیا لکھیا وی سی، پٹواری ہوندا سی ہندوستان وِچ۔ جدوں کیمپ چوں نکل کے اوہ اوس مکان وِچ گیا جیہڑا سرکار پاکستان نے اوہنوں رہن لئی دتا سی تے بعد وِچ اوہدے نال الاٹ ہو گیا سی تے اوہ جلال نوں وی اپنے نال لے گیا۔ لکیاں لکیاں اوہدی اپنی پہلی تے جلال دی پہلی دوہاں دا کلیم کردیاں سال ڈوڑھ سال بھج نس دے بعد دوہاں نوں زمین الاٹ ہو گئی۔ پیراں

دے دی ہندوستان دس کلمے سی اوہنوں استھے دس دگھے ملی۔ جلال دی باراں کلمے سی اوہنوں ایدھر پاکستان وچ چھ دگھے ملی۔ پیراں دے نے جلال دے کاغذ اوہنوں لیا دے۔ اپنی تے اوہدی بھونیں نال نال ای لو لئی تے جلال نوں آکھیا، ”جی کردا ای تے واہی کر لے، جی کردا ای تے ٹھیکے دے لے۔“ اوہنے جواب دتا، ”میں کیہ کرنا اے۔ مینوں جیویں مگر چہہ دی جانڈے بے دی جاؤ تے تہاڈی مہر بانی اے۔ میں بھونیں سرچ مارنی اے۔ تیرا پتر شیر علی میرے پتر دی تھاں اے اوہنوں دے چھڈ۔“ پیراں دے آکھیا، ”انشاء اللہ شیر نوں پتر ای جان پر جیہڑی شے جیہدی ہے اوہدی ہوئی نا اُنج توں ساڈے سر متھے تے دیں سگوں توہیوں ای شیر علی نوں نال لا کے واہی نیجی دا پر بندھ کرنا اے۔ مینوں تے اک ماڑی جیہی نوکری لہہ گئی ہے۔“ جلال دین پیراں دے دے گھر دے چیاں وانگری۔ پیراں دے دے سارے بال اوہنوں چاچا جلال سدے تے اوہدا بڑا آدر کردے۔ وقت گزر دا گیا۔ پُرانے پھٹ ہوئی ہوئی معدے گئے۔ شیر علی جیہڑا پاکستان آؤن ویلے ہولا جیہا سی، جوان ہو گیا۔ اج اوہدے ویاہ دا میل آیا ہو یا اے۔ سویرے جج چڑھنی اے۔ اج رات مجرا ہونا اے۔ سارے پروہنے روٹی شوٹی کھا بیٹھے تے مجرے دا آہر پاہر ہون لگ پیا۔ سازندیاں دا ٹولہ تے طویف ویگن چوں اتر کے پنڈال وچ آگئے۔ دریاں وچھیاں ہوئیاں سن تے خلقت بیٹھی ہوئی سی۔ طویف نوں بیٹھن لئی رنکیل پیڑھی دتیونیں۔ اوہدے نچن والے پڑچ قالین وچھائی گئی سی۔ ساری تیاری ہو گئی تے پتر نوں خیال آیا، ’چاچا جلال کتھے دے؟‘ ویکھیوس تے اوہ چکھے بیٹھا ہویا۔ اوہ اوہنوں اوٹھوں اٹھا کے تے سبھ توں اگے لے آیا۔ ہن دتھے جلال دین بیٹھا ہویا سی نال ای کبھے ہتھ نچن والی گڑی سی، ملوک جیہی تے رج کے سوہنی۔ جلال نوں دیکھ کے دکھ ہویا، ایہہ گڑی کیڈی سوہنی اے۔ ایہدی شکل میری نکو نال کنی رلدی اے۔ اوہ اج جیوندی ہوندی تے ایڈی ہوندی۔ ایہہ کنجروی

نرے کنجرا ای ہوندے نیس ہیرے دی کنی ورگی دھی لوکاں دا تماشا بنائی ہوئی نیس۔ پر
 ایہہ گوی بکو نال اینی ملدی اے، اینی ملدی اے سگوں بکو لگدی اے۔ میرا تے جی
 کردا ایہوں آکھاں پتر توں اتھے نہیں سجدی چل میری دھی اندر چل زنانیاں بچ بہو پر
 میرا کیہ حق ایہدے تے۔ نالے اوہدا تے ہن جھا کاتے شرم لہہ لہہ گیا اے، تہدے
 ارمان نال اینے مرداں بچ بیٹھی ہوئی۔ مینوں تے ایہہ گوی زری پری لگدی اے۔ بس
 اک شے دا ای فرق رہ گیا اے بکو دے نک تے اک کالا موہکا ہوندا سی کوکے والی
 تھاں تے۔ بھاگاں آہندی ہندی بچھو نوں تے رب نے جماندرو ای کوکا پا چھڈیا
 اے۔ شہر آ لے پروہیاں پانی دھانی پی لیا تے مجرا شروع ہو گیا۔ نجن آلی نے پہلی
 پھیری لئی تے نک دا موہکا نظر آ گیا۔ سبھ دا دھیان مُجرے ول اے۔ جلال دین نوں
 اکو واری کانبا چھڑ پیا۔ شیر تے پیراں دتا اوہدے کول ای بیٹھے ہوئے پریشان ہو گئے۔
 ”کیہ ہو یا، جلال کیہ ہو یا۔“ اوہ کنسی جائے تے بولے کجھ نہ۔ شیر اوہوں بانہوں پھڑ
 کے اندر لے گیا۔ منجی تے لما پا کے اوہدے اُتے کھیس دتوس۔ ”ابا ایس لگدا اے
 چاچے جلال نوں تاپ چڑھن لگا اے، ایڈی گرمی اے تے ایہوں کانبا چھڑو یا ہو یا
 اے۔“ مُجرا میہیں دی بانگ توڑی چلیا۔ ایدھروں ویہلے ہو کے شیر تے پیراں دتا جلال
 دی کوٹھڑی ولے لڑ پئے۔ پار بچ پیر رکھدیاں ای پیراں دتا آپے ای بولی جاوے
 ”جلال دینا کیہ ہو گیا سی۔ مجرا نہیوں ویکھیا؟ ناچ سی کہ خداں مک سکھیاں، گوی سی
 کہ بجلی۔“ بولدا بولدا جلال دی کوٹھڑی بچ اپڑ گیا۔ ویکھیا تے جلال دی اک بانہہ تے
 اک لت منجی توں تھلے لٹکے پئی۔ مُونہہ وی گھلاتے اکھاں دی گھلیاں تاڑے لکھیاں
 ہوئیاں۔

کیڑے مار دوا دی شیشی ویہلی ہو کے منجی دے سرہانے پئی ہوئی تے جلال دین
 برقاں بچ لتھا پیا۔

دھرتی دے رنگ

(ماخوذ)

فاطمہ اپنیاں ستاں بھیناں چوں وڈی تے اپنے کلتے بھرا توں چھوٹی سی۔ بھرا یاراں
ورھیاں دا تے ایہہ نوواں ورھیاں دی ہووے گی جدوں ایہدے ماپے روزی روٹی دی
تلاش وچ پنڈوں نکلے نیں۔ بھوئیں جیہڑی وڈیاں توں لے کے ونڈیندی آئی سی فاطمہ
دے پیو، حسے توڑی اپڑیاں اپڑیاں اک کلا رہ گئی سی۔ حسابتھیری محنت کردا، اوہ
چ ای کھان جوگے دانے تے اوہ چ جوگ دے تے کھولی دے پٹھے بیجا رہندا۔
ویاہ ہونڈیاں سار ای اوہدے پیو نے اوہنوں اوہدے حسے دی بھوئیں دے چھڈی سی۔
دو ورھے تے واہوا لنگھ گئے۔ پتر ورھے دا ہویا تے اک دھی ہو پئی۔ سیانا ہوندا تے
آپنا پلا ویکھ کے اگوں بس چا کردا کہ چلو رب نے دھی پتر دوویں نعمتاں دے چھڈیاں
نیں، پر پتراں دی جوڑی رلان دا چا کتے رکن دا ناں ای نہ لوے۔ کردیاں کردیاں
ست دھیاں ہو گئیاں۔ ہن اک کلتے دی آمدن نال روٹی پوری نہ ہووے۔ نوبت
فاقیاں تے آن اپڑی۔ نواں سالاں دے پتر نون تے دو سال ہوئے درس وچ پا
چھڈیا سانے پئی نالے تے دین اسلام سکھ لے گاتے نالے روٹی کپڑے دا فکر بہہ
جائے گا۔ ایہہ نہ سوچدیاں ہویاں پئی کل نون جدوں بم بلاسٹ وچ خودکشی کرن
والے دے سردی یاں سردے ٹوٹیاں دی شناخت کروائی جائے گی تے کتے ساڈے

پتر دا سر تے نہ اوہناں سراں وِچ ہووے؟ تے خورے جے سوچ وی لیا ہووے تے
 دل نوں ایہہ تسلی دے لئی ہووے پئی کوئی گل نہیں دین اسلام لئی لڑنا تے جہاد ہو یا نا!
 ثواب تے دوئیں پکھیں اے۔ جتا چر بچیاں رہنا اے اونا چر غازی، تے جے مر جانا
 اے تے شہید تے نالے شہید تے سگوں مردے ای نہیں۔ اوہ تے ہمیشہ زندہ رہندے
 نہیں کیوں جو اوہ کتیاں نوں مار کے ای مردے نیں۔ اگوں مرن والے اپنے ہون یا
 بگانے ایہہ اک وکھری گل اے۔ نالے اک دن تے ہر اک نے مرنا ای اے اپنے
 نال کتیاں نوں لے کے مرنا بہادری ہوئی نا، ایہو ای تے جہاد اے۔ ظلم تے جہاد،
 ہلاکت تے شہادت دے فرق نوں کون گولے تے ایہہ مین میخ کون کڈھے پئی
 جیہناں نوں مار کے شہادت پانی اے اوہ دوست نیں کہ دشمن، یا کیہ اوہناں نے کوئی
 زیادتی کیتی اے جیہدا بدلہ لین لئی قیامت مچائی جا رہی اے، جیہدے وِچ اپنی جان
 وی قربان ہو رہی اے۔ ایہہ قربانی اے؟ شہادت اے کہ ہلاکت اے کہ خودکشی اے؟
 ایہہ سوچن دا وہیل کسے کول نہیں۔ کیوں جو بھکھ، دُکھ تے جہالت نے متاں اُکا ای
 مار چھڈیاں نیں تے اکھاں تے پٹیاں چا بنھیاں نیں۔ اپنی تھاں اُنج تے ہر کوئی سیانا
 اے، کیہدا کیہڑے نوں سمجھاوے۔ حسے نے خورے کجھ سوچیا ای ہووے گا جدوں پتر
 نوں درس وِچ پایاں اوہدا تے ہیگا وی کلا کلا سی۔ خورے اوہدی بھکھ نہ دیکھی کیوں
 کہ خورے جنت دیاں خاباں چ گواچ گیا ہووے۔ ٹبر چوں اک جی نکل گیا اٹھ توں
 چھاننی تے لہہ گئی۔ ہن پھلے جی وی جدوں اصلوں ای بھکھے مرن لگ پئے تے اوہ
 پنڈوں نکل ٹریا۔ اٹاں دے اک بھٹھے تے جا ڈیرا لائیوں۔ سارا ٹبر اٹاں تھپن لگ
 پیا۔ چھ ٹو مہینے لنگھے ہون گے بھٹھے تے اک ٹھیکیدار آیا اٹاں خریدن لئی، اوہ حسے کول آ
 کے کھلو گیا، پچھن لگا نکیاں نکیاں بالڑیاں کولوں کیوں کم کروانا ایں؟ اوہ پہلوں تے
 چپ کر رہیا فیر بولیا، سارے لگے ہوئے آں فیر وی کدی کھا کے سونیں آں تے کدی

بھکھے۔ پنڈوں نکلے اتھے آ بیٹھے آں، اتھوں کتھے جائے؟ ٹھیکیدار آکھیا، میں جیہناں لوکاں دی کوشی بنا رہیاں اوہناں دا بڑا وڈا فارم اے، بڑے خدا ترس لوک نہیں۔ میں اوہناں نال تیری گل کراں گا۔ حے جواب دتا، اسیں گداگر نہیں۔ دساں نہواں دی کر کے کھان والے آں۔ اگلے دن فیر ٹھیکیدار آیا تے اوس آکھیا، میں چودھری نال گل کیتی سی۔ تیرا تے تیرے نبر دا دسیا سی۔ چودھری دی بیگم نے آکھیا، بالاں نوں کھڈان لئی جے اوہ لوک سانوں اپنی دھی دے پھڈن تے اسیں اوہنوں اپنیاں دھیاں طرحاں رکھاں گے۔ پہلوں تے حے دی زنانی دا حوصلہ نہ پیا پر جدوں ٹھیکیدار دی شرافت دی گواہی سبھ آل دوالے دے لوکاں نے دتی تے اوہنوں تنخواہ وی چنگی بھلی لہنی سی، فاطمہ چودھریاں دے گھر چلی گئی۔ اوہناں لوکاں نے فاطمہ نوں واقعی ای بڑے پیار نال رکھیا۔ مہینے پچھوں ماپیاں نوں ملا لجا یا کرن۔ ہولی ہولی فاطمہ نوں ایویں لگن لگ پیا جیویں ایہہ ای ایہدے ماپے نہیں۔ ایس گل دا اوہنوں چنگی طرحاں پتہ سی پئی اوہ اوہناں دی نوکرانی اے دھی نہیں سارا کم بڑے گوہ نال کردی پر اپنی اکات نہ بھلدی۔ جوان ہو گئی تے چودھری نے اوہدے ہان دا بھلا بھرا لہہ کے اوہدے ویاہ دا پر بندھ کر دتا۔ عبدل تے اوہدا پوجس دن فاطمہ نوں دیکھن آئے اوسے دن ای گل پکی ہو گئی تے نال ای کڑمائی وی۔

اج عبدل تے فاطمہ دا ویاہ اے۔ چودھری نے سارے پنڈ دی روٹی ورجی ہوئی اے۔ جانچی تے دُوبے پروہنے روٹی شوٹی کھا کے چلے گئے نہیں۔ ووہٹی دی رخصتی دا ویلا اے۔ عبدل ووہٹی نوں لین جدوں حویلی دے اندر گیا تے چودھری دے کاسے اوہنوں ایس طرحاں دیکھن جیویں اوہ کوئی نویں مخلوق ہووے۔ آپنا مذاق اڈدیاں دیکھ کے عبدل نوں غصہ تے بڑا چڑھیا پر کیہ کردا غریبی اوہدی مجبوری سی۔ اک پاسے تے ایہناں لوکاں دے مٹولاں دی گھاٹ تے دُوبے پاسے اوہنوں ایہہ خیال گھڑی مڑی

آوے تے ستاوے پئی میری ووہٹی اصلوں ای ایویں جیہی اے، نہ تے نین نقش ای
 سوہنے نین تے نہ ای رنگ رُوپ۔ گڑی نوں اوہنے کڑمائی والے دن دیکھ تے لیا سی
 پر ہور وی کبھڑی حور پری اوہنوں لکھنی سی۔

آپ بھاویں اوہ شکل والا سی پر پھسی تے غریب نا، اوہنوں ایہہ وی پتہ سی پئی
 میرے درگے کئی غریب تے بڈھے ہو جاندے نین تے کوارے ای مر جاندے نین۔
 جیویں لوکی آہندے نین بندہ آپنا ڈنگر وچھاوی ہراگھاہ دیکھ کے چھڈا اے تے جتھے
 مٹکھ تے سوکا ساہمنے ای نظر پیا آوے اوتھے اپنی لاڈلی دھی کون دیوے۔ دھیاں ہمیشہ
 لاڈلیاں ای ہوندیاں نین بھاویں غریب دے گھر جمن تے بھاویں امیر دے۔ ہر دھی دا
 پو راجہ تے ماں رانی ہوندی اے۔ ایہہ ساری گل سوچ کے عبدل اپنے جی بچ راضی ہو
 گیا پئی۔ اج میں زنانی والا تے ہو گیا واں۔ انے ”رناں والیاں دے پکن پروٹھے تے
 چھڑیاں دی اگ نہ بلے“ تے نالے اوہنوں سچی صاف زنانی لکھی سی۔ جیویں رب نے
 حوراں دی صفت کہتی اے، ”اجیہیاں زنانیاں جیہناں نوں ایس توں پہلاں کسے نے
 مٹھویا نہ ہووے۔“ ایس کر کے تے عبدل دی زنانی حوراں دے نال دی سی۔

فاطمہ سڈول بدن والی صحت مند جوان گڑی سی، جدوں اوہنے عبدل دیاں ساریاں
 لوڑاں پوریاں کیتیاں تے اوہنوں سمجھ آئی زندگی کیہ شے ہوندی۔ اوہنوں ہُن ساری
 دنیا سوہنی لگن لگ پئی۔ فاطمہ گھر دے کم کاج توں ویبھلی ہو کے عبدل کول کھیتر چلی
 جاندی تے عبدل دا ہتھ وٹاندی۔ اوہ پہلی نوں پانی لانداتے اوہ کھالیاں دے نال نال
 لگی جاندی تے جے پانی بچ کسے پتر، ٹاہنی یا روڑے رپے دی رکاوٹ ہوندی تے
 کڈھدی جاندی۔ عبدل گوڈی کرداتے ایہہ وی نال برابر دی گوڈی کردی۔ اوہ زری
 زنانی نہیں سگوں عبدل دا بانہہ بیل سی۔ فصل دُونی ہون لگ پئی۔ پہلی سونا اُگلن لگ
 گئی۔ فاطمہ ایس زرخیز دھرتی دی زرخیز بیٹی سی۔ اےجے ویاہ نوں پورا سال وی نہیں سی

ہویا کہ فاطمہ نے بیٹا پیدا کر کے عبدل دی جھولی چچ پا دتا۔ عبدل نے جدوں پیونوں جا کے دسیا، ”ابا توں دادا بن گیا“ تے بابے دیاں کچھاں چوں ہاسا نکلے۔ ورھے پکھوں اک ہور پتر ہو پیا۔ میاں بیوی نے دن رات محنت کر کے اپنے گویے بنائے کہ چودھری دیاں پیلیاں چوں اک پٹی ایہناں نے خرید لئی، شروع توں راہکی کردے آئے سن ہن ماکی والے بن گئے۔ عبدل نے تے خوش ہونا ای سی پر فاطمہ ایس کر کے وی زیادہ خوش سی پئی جیہناں دے گھر اوہ نوکرانی سی اوہناں دے ساہنے ای اوہ ہن زمیندارنی بن گئی سی۔ ہولی ہولی عبدل کیاں دا ہتھ سوکھا ہو گیا۔ ہن اوہناں نوں اوکھے ہو کے پیسے جوڑنے نہیں سن پیندے۔ چنگا کھاندے چنگا ہنڈاندے۔ ہن تائیں اک پتر ہور ہو پیا سی تے تیناں منڈیاں توں چھوٹی اک گڑی۔ منڈے تے بڑے ای ہشیار سن پر گڑی سدھار جیہی، تیناں ورھیاں دی ہو گئی تے نہ کوئی گل کرے تے نہ ای سنے۔ جیہدے ولے دیکھے معصوم جیہی شکل بنا کے ہس چھڈے۔ پیونوں اوہدے تے پیار وی بڑا آدے تے اوہدے ولے دیکھ کے اوہ دکھی وی ڈاڈھا ای ہو جاندا۔ اوہدا ناں ”سائیں لوکنی“ رکھ چھڈ یونیں۔

عبدل دا اک چاچا سی نکما جیہا۔ اوہنے دیکھیا بھتریا راج کے روٹی کھان لگ پیا اے تے آ اوہدے دوالے ہویا۔ عبدل وی اوہدی جتی کر سکدا سی مدد کردا رہیا۔ وقت گزر دا گیا۔ رب دا کرنا کیہ ہویا کہ اوڑ لگ گئی۔ پورا سال بارش نہ ہوئی۔ اگلا ورھا وی سکا لنگھ گیا۔ مال ڈنگر کرنگ ہو ہو کے مرن لگ پیا۔ لوکاں کول جیہدا کوئی تھوڑا بہتا ہے سی بھور بھور کے کھادا۔ تنگی ودھدی جاوے۔ عبدل دا چاچا اچے وی اوہدی جان نہ چھڈے۔ ہن بے اوہ چاچے دی مدد کرے تے اوہدا اپنا بال بچہ بھکھا مردا سی پر چاچے نوں کوئی حیا نہ، اوہ اوہنوں پنڈ وچ بھنڈا پھرے، ”دیکھو جی میرے بھرا دا پتر کھاندا پیندا اے بچدا سردا اے تے میری مدد نہیں کردا۔“ لوکی آ کے اوہنوں جھوٹھیاں

کرن۔ ایہہ وچارا اپنے بال بچے دا پیٹ کٹ کے چاچے کیاں دا ڈھڈ بھردا رہیا اخیر تنگی اپنی کو آگئی کہ بے چاچے نوں پڑوپی دانے وی دیوے تے آپنا ٹبر بھکھا مرے۔ اخیر اک دن اوہنے پنڈوں نکل جان دا سوچ لیا۔ تھوڑے بہتے جُوے پیسے بچے سن اوس پلے بدھے تے نکل کھلوتا۔ سارا ٹبر ریلوے ٹیشن ول ٹر پیا۔ ابے تھوڑے فاصلے تے ای گئے سن کہ اگوں ہورناں پنڈاں دے لوک نال رل گئے تے اک قافلہ جیہا بن گیا۔ ایہہ سارے لوک وی عبدل ہوراں وانگر بھکھے مردے اپنے اپنے پنڈ چھڈ کے شہر نوں ٹر پئے سن کہ خورے اوتھے جا کے کوئی سبب لگ جائے۔ ٹیشن تے اڑے گڈی آ گئی عبدل کول جُوے چار پیسے ہے سن اوہ ٹکٹاں تے لگ گئے۔

ہن ہتھوں ہتھوں سکھنے خدا لانگے رکھنے۔ گڈی چڑھے شہر جا اترے۔ شہروں باہر وار ای سرکڑاگانے تے لکڑاں شکڑاں کٹھیاں کر کے اک ٹھگی بنا لیبو نیں۔ عبدل نوں لاگے ای بندی کوٹھی تے راجاں مگر مزدوری لہہ گئی۔ فاطمہ اک گھر وچ کپڑے تے بھانڈے دھون تے لگ پئی۔ شہر وچ ہر شے مل دی تے نالے مہنگی۔ ٹکر پھیر وی پورا نہ ہووے۔ دادا تے پوترے منکن پن تے نکل ٹرے۔ انھے دیس چوری پردیس بھکھیا۔ مردے کیہ نہ کردے۔ کیوں بے بھکھے مردیاں تے مُردار کھاناوی جائز ہو جاندا اے۔ جتھے جا کے ایہناں ڈیرا لایا سی اوتھے ایہناں ورگے ماڑے ڈبڑے لوک ای سن پر فیروہ ایہناں وچاریاں ولے بڑیاں بھٹریاں نظراں نال ویہندے سن۔ عبدل پہلوں ای اپنے ٹبر توں بڑا شرمسار سی۔ تینویں لوکاں دے گھر خوار ہوندى۔ بڈھا پوتے معصوم بال لوکاں اگے ہتھ اڈدے ایہہ سبھ کجھ برداشت کرنا اوہدے وس توں باہر ہو گیا۔ اوس اوکھیاں ہو ہو کے کرائے جوگے پیسے اکٹھے کرنے شروع کر دتے پئی چکھانہہ ٹر جائیے جے بھکھیاں ای مرنا اے تے اپنی مٹی وچ تے جا رلیئے۔ رات اوس فاطمہ نال صلاح کیتی پئی اک دو دناں تائیں کرائے جوگے پیسے جُو جان تے آپاں چکھانہہ مُرد چلیئے۔

شہر وچ گکڑے لوک وی چوکھے سن پر غریباں دا وی حساب نہیں سی۔ ایہہ بھکھاں دے مارے ہوئے لوک انج گدا سی جیویں انسان نہ ہون کوئی جنگلی مخلوق ہووے۔ عبدل سویرے ستا پیا اٹھیا تے ہر پاسے رولا، دگڑ دگڑ تے چیک چھاڑا غریب امیراں نوں پے گئے سن۔ گھر، گودام، سٹور تے دکاناں لٹیجن لگ پیاں سن۔ عبدل دے ہتھ وی اپنے گویے لگ گئے پئی کرائے توں علاوہ دی گجھ رقم بچدی سی۔ گھر اڑیا تے فاطمہ وی واہوا چوکھیاں ٹومباں لٹی بیٹھی سی۔ اوہنے ساریاں ٹومباں خاوند دی جھولی چ پادیتیاں تے وچوں اک ہیرے دے کانیاں دی جوڑی چک کے آکھیا، ”ایہہ مینوں دے دے کیوں جے میں چودھرائی دے کناں وچ ایہو جیسے کانٹے وہندی ہوندی ساں تے مینوں اوہناں دی بڑی رتجھ آؤندی سی۔“ عبدل نے پنڈ آؤندیاں ای پہلوں تے چودھرائی دی ساری زمین خریدی تے گجھ دن پا کے چودھری داخل ورگا گھر وی خرید لیا۔ فاطمہ بالاں نوں مہنکیاں سکولاں چ پڑھنے پادیتا تے چاچے نوں وی اک مکان خرید دتا تے تھوڑی جیہی پہلی وی دے تھڈی۔ زمین دی ویکھ بھال لئی آپنا اک پُرانا یار رحمت علی جیہڑا اوہدا اعتباری سی ملازم رکھ لیا۔ عبدل ہُن علاقے دا اک مالدار تے عزت دار بندہ سی۔

جیویں ہر شے دا آپنا اک رنگ ہوندا اے ایسے طرحاں پیسے دا وی اک وکھرا ای رنگ ہوندا اے۔ ایہہ رنگ ہولی ہولی عبدل تے چڑھا رہیا تے ہُن آپنا آپ وکھان تے آ گیا۔ اودھروں پتر جوان ہو گئے سن تے اوہناں دی ماں بڈھی ہو رہی سی۔ عبدل نوں ہُن فاطمہ بہتی ای بڈھی لگن لگ پئی سی اوتوں شکل صورت اوس نمائی دی منڈھوں ای ہاتر ساتھ سی۔ پیسے دی لاگ نے عبدل دا رنگ ڈھنگ ای بدل دتا۔ اوہنوں نویں جوانی چڑھ گئی سی۔ اک دن اک نکلے جیسے ہوٹل وچ بیٹھا چاء پی رہیا سی، اک سوتنی جیہی زنانی تے نظر پئی۔ اٹھیا تے اوس میز تے جا بیٹھا جسے اوہ بیٹھی سی۔ پتہ لگا اوہ

طوائف اے۔ ایس اوہدے نال گل کتھ متھی۔ اک دو ملاقاتاں کیتیاں تے اوس
 لہنوں اپنیاں پریشانیاں دی لمی داستان سنائی عبدل نوں اوہدی پتا تے ترس آ گیا۔
 نکاح کر کے اوہنوں گھر لے آیا۔ فاطمہ نوں دکھ تے بڑا ہویا پر پی گئی۔ نرگس نے کجھ
 دن تے شرافت دکھائی آخر اوہ جو کجھ ہے سی اوہو نکلی۔ پیو بولے، ”عبدلا! توں پیسہ
 دیکھ کے پھٹ گیا ایس تینوں حیا نہیں آئی گھر وچ کنجر خانہ لا دتا ای۔ توں ایہہ نہ سوچیا
 سارے پنڈ دے لوک جیہڑے اجے تیرا پچھو کڑ بھلے نہیں کیہ کیہ گلاں کرن گے نیک
 پاک بیوی تے سوکن پاندیاں تینوں ذرا حیا نہ آئی؟“ فاطمہ ہن چپ رہن لگ پئی
 نرگس نال تے اوہ اٹکا کلام نہیں سی کردی۔ عبدل نال وی گھٹ ودھ گل کرے۔ نرگس
 دیاں نت نویاں فرمائشاں عبدل بھج بھج پوریاں کردا۔ اک دن اوہنے فاطمہ دے کناں
 دے ہیرے دے کانٹے منگ لئے۔ عبدل سوچیں پے گیا، میں کس مونہہ نال فاطمہ توں
 کانٹے منگاں۔ میں تے اج توڑی اوہنوں کدی کجھ دتا ای نہیں۔ اوہو ای مینوں دیندی
 رہی اے پر جدوں نرگس نے اوہدے تک سچ دم کر دتا تے اوہ ڈھیٹھ ہو کے فاطمہ کول
 چلا گیا۔ فاطمہ نے انکار کرنا سکھیا ای نہیں سی فیر عبدل اگے، جیہنوں اوہ اپنا سبھ کجھ
 بنائی بیٹھی سی۔ اوس چپ چاپ کانٹے لاہ کے تے عبدل دی تلی تے رھ دتے۔ فاطمہ
 نوں چپ تے نرگس دے آوندیاں ای لگ گئی سی ہن بیمار وی رہن لگ پئی۔ عبدل
 نے اک دن دیکھیا کہ اوہدا وڈا پتر نرگس دے کمرے چوں نکلیا اے، اوس نہ تے پتر
 نوں ای جتلیا تے نہ ای نرگس کولوں کجھ پچھیا۔ کجھ دن پا کے پتر دا ویاہ کر دتا۔ جس
 دن پتر دا ولیمہ سی اوسے دن فاطمہ زندگی دی کھیڈ ہار گئی۔ عبدل نے اپنی زمین وچ
 لگے ہوئے ون دی گوڑھی چھاوین فاطمہ دی قبر بنا دتی۔ اوہنوں دفنان توں بعد قبر تے
 کھلو کے اوہ زندگی وچ پہلی وار روتا تے بڑا ای روتا، فاطمہ نوں میں کوئی سکھ نہیں دتا
 اوہدے مرن دا کارن وی میں آں۔ کاش میں اوہدے کناں چوں اوہدے من چاہے

کانٹے نہ لہاندا۔ فاطمہ عورت دا سچا روپ سی اوہدے وچ تے نرگس وچ رکنا فرق اے؟“ نرگس ہن اوہدے منوں لہہ گئی سی۔ فاطمہ نوں مویاں اجے چوکھے دن نہیں سن ہوئے کہ عبدل دا پو وی گزر گیا۔ عبدل ہن اصلوں کٹا رہ گیا سی۔ آہندے نیں موت جس گھرو تے مونہہ کر لوے چھتتی جاندی نہیں دو مہیدیاں پچھوں عبدل دا پیارا یار تے اوہدیاں زمیناں دا ساٹھو رحمت علی وی لد گیا۔ عبدل کول ہن آکھن نوں تے دیکھن نوں اپنی دولت سی کہ اگ لایاں نہ سڑے پر اوہدے پیار محبت دے سارے خزانے لٹیج گئے سن۔

اکلاپے توں تنگ آ کے اوس اک غریب گڑی ریشم نال نکاح کر لیا۔ ریشم بڑی ملاپڑی تے وفا شعار گڑی سی۔ اوہ جدوں وی اوہدے کول جاندی اوہدا دل رکھن لئی ہمیشہ ایہہ گل آکھدی، ”مینوں وڈی عمر دے بندے بڑے چنگے لگدے نیں۔“ اوہ عبدل دی بڑی ٹہل کردی تے اوہدی دھی ”سائیں لوکئی“ نال بڑا پیار کردی تے عبدل نوں حوصلہ دیندی ”توں سائیں لوکئی دا ذرا فکر نہ کریا کر میں ساری عمر اوہنوں اپنی جان دے نال رکھاں گی۔“

عبدل دے دوویں وڈے پتر تے دیا ہے ورے ہوئے سن نکلے پتر نوں ریشم نال پیار ہو گیا اوہدی ہانن جو سی پر اوہدے پو دی ترمیت سی ایس طرحاں اوہ اوہدی ماں لگی۔ اوہ پو نوں دکھ نہیں سی دے سکدا سو اوہ گھروں ای نکل گیا۔ ہٹھ اُتے وچھوڑیاں دیاں شاں نے عبدل دا لک توڑ چھڈیا۔ اوہ دنوں دن ہٹھاں ای ہٹھاں نگھردا گیا جیویں اکھان اے ”ہانڈی گلے دم نال تے بندہ گلے غم نال“ اتوں وڈے دوویں پتر اک دن اوہدے کول آئے تے آکھن لگے، ”ابا اسیں زمین دیکھنا چاہنے آں۔“ اوس جواب دتا، ”پتر و! میری جیوندی جانیں تے ایہہ کم نہیں ہو سکدا۔“ مر جاں گاتے جیویں جی آوے پئے کرنا۔“ اوہ چپ کر رہے۔

جس دِن عبدل دیاں اکھاں بند ہو رہیاں سن دوہاں پتراں دیاں مُسکاندیاں تے
اک دُوجی نال گلاں کردیاں نظراں اوہ ویکھ نہ سکیا تے چُپ چاپ سوں گیا ہمیشہ لئی۔
عبدل جمیا وی غریب سی تے اج مویا وی غریب ہو کے سی پر دوہاں غریبیاں دے
رنگ اڈواڈ سن۔

مسیر

زبیدہ تے ہاجراں ماسی ماسی دیاں سن۔ ہاجراں دا پو اصر علی اوہدے نکلیاں ہونڈیاں ای گزر گیا سی۔ اہجے دساں کُو ورھیاں دی سی کہ اوہدی ماں مجیداں نوں ایسا پھوڑا نکلیا جیہڑا ٹھیک ہون چ ای نہیں سی آ رہیا۔ آہندے سن گھمبیر اے۔ مجیداں نے اپنی دھی ہاجراں دا ہتھ اپنی بھین جیجاں دے ہتھ وچ پھڑا کے آکھیا، ”جیجاں لہنوں اپنی دھی بیدی طرحاں رکھنا ای۔ ایہدے پو دی پئی ایہدے کھان ورتن نوں تھیری اے۔“ ہاجراں رون لگ پئی، ”ماں توں کتھے چلی ایس؟“ ”کدھرے نہیں پتر اج توں لا توں ماسی جیجاں نوں اماں آکھنا کرنا اے۔ نکلی بھین بیدی نال کھیڈیں کریں۔“ اوہ رات مجیداں دا پھوڑا پھس گیا۔ سارے آکھن زہر نکل گئی اے ہُن مجیداں بچ جائے گی پر گل تے ایس توں اُلٹ ہو گئی۔ رت اپنی کُو وگی کہ مجیداں دم دے گئی۔ جیجاں چالیہ دن بھین دے گھرای رہی۔ چالھیا کر کے ہاجراں نوں نال لے کے گھر آ گئی۔ ہاجراں بیدی نوں کچھو چکی پھرے کرے تے کھیڈ دی پھرے کرے۔ ماسی نے دوہاں بچ کوئی فرق نہیں سی رکھیا۔ بیدی کجھ سیانی ہوئی تے ہاجراں جوان ہو گئی۔ ایہناں دے کجھ ساک شہر رہندے سن۔ اوہناں چوں سراج دین سے دے سے اپنی پئی دا ٹھیکہ لین آؤندا ہوندا سی۔ اوہناں دی پئی جیجاں دے سائیں خوشی محمد نے ای

ٹھیکے تے لئی ہوئی سی۔ ایس کر کے رانا سراج دین جدوں پنڈ آؤندا تے ایہناں دے گھرای اک دو دن رہندا۔ ایذکیں آیا تے اوہدا دھیان ہاجراں تے پیا کھن لگا، ”بھرا خوشی محمد! ایہہ تیری کاکی اے؟“ اوس آکھیا، ”نہیں ایہہ اصغر بہشتی دی دھی اے ہن ایس شوہدی دے ماں پو دوویں ای نہیں رہے تے ساڈی دھی ای سمجھو، نا۔ تے ایہدی ماسی نے ایہوں دھیان توں ودھ رکھیا ہویا اے۔ اج کل ایہدے ویاہ دا فکر لگا ہویاں۔“ ”کتے گل کیتی تے نہیں جے نہ اچے؟“ ”نہیں۔“ ”ہلا فیر میں تینوں دو چونہہ دناں تک دساں گا۔“ ”تیرے اپنے منڈے تے چھوٹے ہون گے؟“ ”نہیں تینوں ویکھیاں چر ہو گیا اے وڈا تے چو داں جماعتاں پڑھ کے نوکری تے لگ گیا اے چھوٹا بارھویں چ اے۔“ ”تساں تے بھائی فیر شہر چ ویاہونے ہون گے۔“ ”نہیں اوہناں دی ماں آہندی اے میں اپنے ساکاں چوں ای لیادنیاں نیں کویاں۔“ ”تے منڈے کیہ آہندے نیں؟“ ”ساڈے منڈے بڑے ساؤ نیں۔ جتھے کرنا اے اساں ای کرنا اے۔“

رانا سراج دین دے پتر رانا احمد علی تے رانا اصغر علی بہشتی دی دھی ہاجراں دا ویاہ ہو گیا۔ بیدی کلی رہ گئی۔ ہاجراں جدوں کدی سوہریوں آوے اک دو دناں توں ودھ نہ رہوے۔ ہاجراں تے احمد دی جوڑی بڑی پھدی دوویں اچے لمے، دوویں گورے چٹے۔ ویاہ نوں ورھا ہویا تے ہاجراں دے گھر کاکی ہو پئی بڑی سوہنی زوں دے گوہڑے ورگی۔ ہاجراں جدوں چھلا نہا کے سوہرے جان لگی تے بیدی تے رووے، ”میں کاکی نوں نہیں جان دینا۔“ ہاجراں نے ماسی نوں آکھیا، ”اماں لہنوں میرے نال گھل دے کجھ دناں لئی۔“ ”پتر میں کلی کیہ کراں گی؟“ ”تھوڑے دن رہ کے آ جائے گی کہ۔“ ”اچھا جیویں تیری خوشی۔“ بیدی اٹھ دس دن بھین کول رہ کے تے آ گئی۔

ہن اوہدا ایہہ کم بن گیا کہ مہینے چ پنج چھ دن اوہنے ضرور شہر رہنا اے۔ ہاجراں

ما کا کی سیانی ہو گئی سکولے جان لگ پئی پر بیدی دا کوڈی پھیرا نہ مکا۔ ماں نے ہک
 دن آکھیا، ”بیدیے! توں ہن جوان ہو گئی ایں۔ ہن تیرا بھین کول جا کے کئی کئی دن
 رہن دا کوئی راہ نہیں۔ ہاجراں تیری بھین اے پر رانا احمد تے بگانا پتر اے نا۔“ ”تے
 فیر؟“ ”بیدی بولی۔“ ”فیر لوکی گلاں کر دے نیں، پتر آہندے نیں جیجاں نے رانے نوں
 اک دھی دتی اے کہ دوویں دے چھڈیاں سں۔“ ”کھسماں نوں کھان لوکی ماں، میں
 تے نہیوں چھڈنا اوتھے جانا تے نہ ای میں چھڈنا ای رانے نوں۔“ ”اُجڑ گئی نی کالے
 مونہہ والیے، سُورنیے ایہہ کیہ پئی بھونکئی ایں؟ ہائے! میں آہندی ساں لوکی نکھاپنے
 ایویں اوجاں لاؤندے نیں، میری دھی تے سونا اے۔ نی توں مینوں کتے مونہہ وکھان
 جو گیاں نہیں چھڈیاں جمدیوں میرے گھر۔ ایہدے نالوں میں اوتری چنگی ساں،“ ماں
 نے دو ہتھ پہلوں بیدی دے سر چ ماری تے فیر اپنے سر چ تے وین پا پا کے رون
 لگ پئی۔ بیدی اٹھی تے مکئی دے دانے چھکو چ پا کے اماں تاباں دی ہٹھی تے
 بھنان چلی گئی۔ جیویں کوئی گل ای نہ ہوئی ہووے۔ انے ”عاشق نوبر نوں تے جھورا
 چتواں“ دانے بھنا کے آئی تے ماں اوتھے دی اوتھے ای بیٹھی جتھے چھڈ کے گئی سی،
 کجھ بھلے اپنے لیزے دی جھولی چ پالیوں تے کجھ چھکو چ رہن دتیوں۔ ”اماں آہ
 چھکو چ بھلے پے ہوئے نیں جے کھانے ہونیں گے تے کھا لیں، میں سگی دے گھر
 چلی آں متاں ڈھنڈورے پھردی پھریں بیدی کدھر گئی؟ میں جدوں کدھرے جانا
 ہووے گا تینوں دس کے ای جاں گی۔ تسلا رکھ۔“ اپنی گل کر کے ویزھے چوں نکل
 گئی۔ ماں خورے کنا چر اوتھے دی اوتھے بیٹھی رہی۔ اوہدے ساہنے سارے گزرے
 ہوئے ورھے فلم واکوں چلن لگ پئے۔ ساڈے ویاہ نوں دس ورھے ہوئے سن جدوں
 بیدی جی اے۔ ایس کیڈے خوش ساں جدوں ایہہ اک ورھے دی ہوئی تے اسان
 ایہدا وڈا ہقیقہ کیجا۔ لوکین مخول کرن، لے! کدی کسے نے گڑیاں دا وی وڈا ہقیقہ

کیا۔ اوہ کیہ جانن کہ ایہہ سکھاں لدھی دھی تے سانوں پُتر اں توں وی ودھ پیاری اے۔ میں تے کوئی پیر فقیر نہیں سی چھڈیا جتھے اوہدی سکھنا نہ سکھی ہووے۔ میں رب دا شکر ادا کردی ساں، جس سانوں دنیا نال رلایا۔ تے اوتریوں سوترے کیجا۔ مینوں نہیں سی پتہ ایس لاڈلی دھی نے وڈی ہو کے ساڈے سر چ کھیہ پانی اے۔ میں اوہنوں سمجھاں تے کیہ سمجھاں ایہنے تے اُکا اکھاں ای متھے تے رکھ لئیاں نیں۔ فیروی اگلے دن ڈھیٹھاں ہار اوہنوں آکھن لگی، ”بیدیئے! مینوں ایہہ دس رانے نال تیرا کیہ رشتہ اے، تینوں پتہ نہیں اوہ تیرا بھنویا اے توں آہنی ایں میں رانے نوں چھڈنا نہیں کیہ کرو ایں؟“

”اماں میری گل سُن۔ پہلی گل تے ایہہ وے کہ اوہ میرا بھنویا نہیں۔ توں میرے نال جھوٹھ بولدی رہی ایں کہ ہاجراں تیری بھین اے۔ مینوں تے ہُن پتہ لگا اے ہاجراں میری میرا اے سکن بھین نہیں تے دوجی گل ایہہ وے پئی میں رانے نال ویاہ کرنا اے میں اوہدے توں پنا نہیں رہ سکدی۔“ نی نکھا پنیئے ہاجراں تے سوکن پویں گی؟ جیہڑی تینوں اینا پیار کردی اے؟“ ”تے میں وی اوہنوں اونا ای پیار کرنی آں میں کدوں نہیں کردی۔“ ”اوہدا کھسم کھوہندیاں تینوں حیا نہ آوے گی۔“ ”میں تے نہیں کھوہندی اوہدا کھسم۔ اوہدا کھسم اوہدا دی رہوے گا میرا وی۔“ نہ ماں دی لعن طعن تے نہ ای لوکاں دی پھنکار بیدی دا کجھ وگاڑسکی۔ ہاجراں تے رانے دے ویاہ توں ست سال بعد بیدی تے رانے دا نکاح ہو گیا۔ ہاجراں دی دھی سیراں اودوں چھیاں ورھیاں دی سی جدوں رانے نے دوجا ویاہ کیجا اے۔ اج ایس ویاہ نوں اک سال ہون والا اے کہ اگر چھوڑ ہاجراں تے بیدی دوہاں دے گھر پُتر ہوئے نیں۔ رانے دی اکو واری جوڑی رل گئی اے۔ جدوں دا آپ ہدیری بیدی نے رانے نال نکاح کیجا اے جیجاں شہر نہیں سی گئی۔ اوہ بیدی نال وی ناراض سی تے ہاجراں توں وی

شرمساری پر دوہاں دے گھر منڈے جمن دی خبر سن کے بیجاں نوں سبھ کجھ نُھل گیا۔
اوہنوں این لگا اوہدے اپنے گھر دو پتر ہوئے نیں۔ اوہنے دوہاں جدیاں دے اڈو اڈ
جوڑے بنائے، سیراں دے کپڑے بنائے، باللاں دے کپڑے لےتے بنائے دوہاں جدیاں
لئی دکھری دکھری بنائی تے شہر چلی گئی۔

نکاح دا دعویٰ

نور بی بی تے جنت بی بی دو بھیناں سن۔ بشیر ایہناں دا نکاح بھرا سی۔ جنت دا ویاہ دور نیڑے دے ساکاں ج لاگلے پنڈ ہو گیا۔ دو ورھے لنگھے تے چھوٹی بھین نور بی بی دا وی ویاہ ہو گیا۔ نور بی بی نوں سارے ”نوراں“ سدے سن تے جنت بی بی نوں ”جنتے۔“ سوہنی تے جنتے وی سی پر نوراں تے دھ سی نا۔ اصل وچ نوراں ہوراں دا سارا کھنوادا ای گورا چٹا سی۔ بندے وی ککے مورے، تے زنانیاں وی گوریاں چٹیاں تے سونے رنگے والاں والیاں۔ ایس کر کے ایہناں دی آل ای مورے پے گئی ہوئی سی۔ ایہناں دے پنڈ دا ناں صوبے آلا کسے وڈ وڈیرے دے ناں تے سی۔ ایہناں دے پنڈ دے دو وڈے حصے سن ”چڑھا پھیرتے لاہندا پھیر“ فیرا گوں چڑھدے تے لاہندے دی ونڈ ایس طرحاں سی پئی چڑھدے پھیر دو ویزھے سن۔ اک ویزھے ج ”مورے“ تے دوجے ج ”مجنب آلے۔“

انج بھادیں دوہاں کھنوادیاں دی آپو وچ ساکا داری وی سی پر فیر وی اوہ سدیندے وکھو وکھ سن۔ آہموں ساہنے گھراں دے وچ گھلا سارا ویزھا سی تے مڑ آپو اپنے ویزھے۔ ویزھیاں دیاں کندھاں نہیں سگوں کندھولیاں سن تے ویزھیاں دے مورے وی نہیں سن۔ کسے گھر دے ویزھے ج برنا کسے دے نم یا دھریک کسے دے

ککریا ٹاہلی۔ ایس وڈے ویڑھے دے آلے دوالے کوئی سٹھ ستر نکلے ویڑھے ہون گے۔
 مھنڈ آلیاں دے پچھواڑے ایہناں توں ذرا ہور وڈا ویڑھا سی جیہدے وچ ”نم
 آلے“ تے ”باغ آلے“ رہندے سن۔ اوہناں دے گھراں تے ویڑھیاں دا نمونہ وی
 انج ای سی جیویں بورییاں تے مھنڈ آلیاں دا۔ ایسے طرحاں لاہندے پھیر وی دو
 ویڑھے سن اک ”ریسے آلا“ تے اک ”کیسے آلا۔“ ایہناں دے ناواں توں لگدا اے
 پئی ایہناں دوہاں ویڑھیاں دے ناں دو بھراواں دے ناواں تے ہون گے جیہناں
 دے ناں رحیم بخش تے کریم بخش“ ہون گے۔ کیوں جے ایس پنڈ وچ ایس طرحاں
 دے ناں عام سن جیویں رسول بخش، نبی بخش، اللہ بخش، خدا بخش۔ گھراں دے نمونے
 وی اکو جیسے ای سن۔ ہر مکان چ دو کوٹھڑیاں، اگے پسا، اگے پاسے تے رسوئی۔ کسے
 کسے پسا دے کچھے تن کوٹھڑیاں وی ہوندیاں پر مکان دیاں پوڑیاں چڑھیاں ہوندیاں۔
 مکان کچے سن تے پوڑیاں وی کچیاں۔ کسے کسے نے رسوئی دکھری نہ بنائی، پوڑیاں
 تھلے چلھا بنا کے رسوئی بنا لینی۔ انج ہر گھر دی زنانی نے ویڑھے وچ اک اک چلھا
 پونکا وی بنایا ہوندا، جیہدے دوالے بڑیاں سوہنیاں چتراں والیاں کندھولیاں ہوندیاں
 سن۔ گرمیاں چ سھے سوانیاں ایس اوپن ایئر کچن (open air kitchen) وچ ای
 پکاندیاں سن تے شام ہون توں پہلے رنھ پکا کے ویہلیاں ہو جاندیاں سن۔ پوڑیاں
 پٹھاں ددھ کاڑھن والا ہاراتے سبھ گھراں چ ضروری سی، جیہنوں لکڑ دی تاکی لگی ہوئی
 ہندی سی، چھیکاں والی۔ سارے پنڈ وچ لاہندے پھیر اکو مکان سی پکا۔ جیہڑا چودھری
 محمد بخش داسی ایس پکے مکان دی وجہ توں محمد بخش نوں لوک ”مہنڈا محلاں والا“ سدے
 سن۔ سارے ویڑھے بھاویں اڈو اڈو سن پر سھناں لوکاں دی رہتل انج سی جیویں
 سارے اکو گھر دے جی ہون۔ کچیاں ہور پنڈاں توں اڈ ایس پنڈ دی اک ایہہ صفت
 سی پئی اتھے نہ تے کدی کوئی وڈی لڑائی ہوئی سی تے نہ ای کدی کوئی قتل دی

واردات- زنانیاں آپوچ لڑوی پیندیاں تے رل وی جاندیاں- پنڈ دے وسیکاں دی سانجھ گوڑھی سی- اوہناں دیاں خوشیاں تے غم سانجھے سن- اک گھر مُنڈے دا ویاہ ہوندا تے جیہڑے ساک سدے ہوندے سن اوہناں دی زوٹی تے ورجی ای ہوندی سی اوس توں اڈ سارے پنڈ وچ سنبھال پھیری جاندی تے جے کوئی سارے پنڈ وچ سنبھال جوگا نہ ہوندا تے گھٹوگھٹ سارے ویرھے وچ تے ضروری سی- سنبھال دا ایہہ طریقہ سی پئی مٹھے چولاں دیاں دیگاں پکدیاں- بہتے تے گڑ دے مٹھے چول ای پکاندے- کوئی بہتا ایچ کر داتے زردہ پکالیندا- اوہناں چولاں دی اک اک تھالی ہر اک گھر وچ گھلی جاندی- کوئی وڈا وڈیرا دیگاں تے بہہ جاندا تے اگوں ورتان دا کم کمی تے کمینیاں کردیاں- ایہہ کم پیشی ڈیگرنوں شروع ہوندا تے شام تیکر جاندا-

تیر میر دا رواج ایس پنڈ وچ بہت گھٹ سی- اک دوجے نال کھلے ڈلھے ملدے سن- وڈیاں دا آدر تے چھوٹیاں دا خیال رکھیا جاندا سی-

جنتے دے گھر تیاں چونہاں ورہیاں پچھوں بال ہویا تے سارے ویرھے وچ گڑ وٹڈیا- بڑی خوشی منائی گئی پر جنتے ہُن بیمار رہن لگ پئی- پہلوں تے تاپ ای نہ چھڈے فیر کوئی پھوڑا نکل آیا- حکیم نے دسیا ایہہ ”زہر باد“ اے- ماں بال نوں اپنا دُدھ نہ دے- اوپرا دُدھ پیاں تے بال جیہدا ناں تے ”فضل دبی“ رکھیا سانے تے اُنج لدھا لدھا سدے سن دُدھ نہ پچاوے تے اُلٹی کر دے- اچے دو تیاں مہینیاں دا سی کجھ کھا وی نہ سکے- بختاں جنتے دی ماسی لگدی سی- اوہدی دھی ”میرنی شاں“ (مہر النساء) دے گھر وی جیہڑا دوسرا پتر ہویا سی اوہ لدھے توں اک مہینہ وڈا سی- جنتے دی ماں بھاگاں میرنی شاں ولے گئی، منت کیتوس، ”پتر بے توں لدھے نوں وی آپنا دُدھ پیا دیویں کریں تے خورے ایہہ بال بچ ای جاوے- سانوں تے ایہدی ماں دے نال نال ایہدا وی فکر پے گیا اے بھکھا رہ رہ کے ماڑا ہوندا جاندا اے-“ میراں

آکھن لگی، ”سو بسم اللہ ماسی! میرا تے دُدھ وا دھو اے سگوں نچوڑدی دہنی آں پر میں غلام نبی توں پُچھ کے تینوں دساں گی۔“ ”اچھا دھینے میں سویرے آواں گی اُچراں توں پُچھ جھڈیں۔“ اگلے دن ٹوراں نے لدھے نوں کچھو چکلیا ہویا تے میراں دے گھر آ گئی۔ اوہ تین چار ویری بال نوں لے کے آوندی۔ کدی کدی تے اوہ سارا سارا دن ای میراں ولے لنگھا دیندی۔ بکیاں بھیناں طرحاں کم دھندے سچ اوہدا ہتھ دناندی۔ بھانڈے دھونے تے رگڑ رگڑ کے، کینہہ دے کول تے لشکا لشکا کے اوہنے اینج کڈھ جھڈنے جیویں نویں ہوں۔

اک دن غلام نبی نوں میراں نے لسی دتی، کینہہ دے کول سچ پا کے تے اوہ بولیا، ”کول نویں لئے نیں؟“ اگوں میراں بڑی خوش ہو کے جواب دتا، ”نہیں ایہہ ٹوراں ماسی بھاگاں دی نہیں آوندی ساڈے گھر، بھنیویں نوں دُدھ پوان، اوہنے مانجے سن بھانڈے۔ ایڈا زور لا کے بھانڈے مانجی اے وچوں مُونہہ دن لگ پیندا اے۔“ اگلے دن ٹوراں شام نوں اچے ایہناں دے گھر ای سی کہ غلام نبی گھوہ توں گھر آ گیا۔ ٹوراں نوں اوس دیکھیا تے پہلوں وی ہویا سی پر کدی غور نہیں سی کیتا۔ اج اوہدے ولے تکیوں تے اوہ پہلوں ای اوہدے ولے دیکھے پئی پر جدوں غلام نبی دی نظر اوہدے ول پئی تے اوس نگاہ نیویں کر لئی۔ مَن کدی کدائیں اوہناں دی نگاہ آپو وچ رل دی جانی۔ ہولی ہولی نظراں نے آپنا کم اگانہہ ٹوریا تے گل چل وگی۔ اک دن میراں نوں بھمھی بھاگاں نے آکھیا، ”میراں پُتر ٹوراں دا تیرے گھر سارا سارا دن رہنا چنگا کم نہیں۔ کڑی مُونہہ متھے لگدی اے۔ بچی! بُدے وقت نوں سدا نہیں دیندا! اوہنوں آکھیا کہ بال نوں دُدھ پوا کے چلی جایا کرے۔ نالے جنتے دا لدھا مَن ورھے دا خیر نال ہو گیا اے۔ چول شول تے ہر شے کھا لیندا اے۔ اک ادھی وار وی بڑا دُدھ پی لوے تے جھیرا اے۔ سگوں ہور چھ مہینے پا کے تے مناہ کر دئیں۔ جتا نھاتی اونا ای

ہن۔“ ”بھمھی میں تے آکھیا جتا چر میرا نکا ددھ پیندا اے اونا چر ایہہ شوہدا وی پیندا
 رہوے۔ تے نالے نوراں بڑی ملا پڑی گڑی اے۔ لدھے نوں تے نکلے نوں سچی کھی
 ڈھاک تے چک لیندی اے تے کھڈاندى پھر دی اے۔ نکلیاں بھیناں طرحاں میرا
 جی لائی رکھدی اے۔“

”بچی! میں تے تینوں مت دی گل دس دتی اے۔ اگوں تیری مرضی۔ لوکی بھتو
 بھیت گلاں کردے نیں۔ دو ورھے ہوئے نیں اُجڑ کے بیٹھی نوں سوہرے جان دا ناں
 نہیں لیندی ائے بندہ پسند نہیں سن آیا۔ ہن تیرا بندہ ای پسند نہ کر لوے شُدنی۔“
 ”اچھا بھمھی ہن توں ای دس میں کس مُونہہ نال جواب دیاں ماسی بھاگاں نوں۔“
 ”تیری مرضی۔ تینوں اودوں دے گا جدوں کوئی چن چڑھ پوے گا۔“ میراں نے بھمھی
 نال تے متھ لائی رکھیا پر وچوں ڈر گئی جیویں ہر زنانی دا کم اے۔ اوس اپنی اکھیں تے
 گجھ نہیں سی دیکھیا کیوں جو دوویں کھچرے سیانے سن۔ پر میراں دا شک دِنو دِن دودھا
 جاوے۔ ایدھروں اودھروں اوہنوں گجھ بھنکھ وی پین لگ پئی پر کر کیہ سکدی سی۔ نہ
 بندے نوں گجھ آکھن دیکھن دی جُرات سی نہ مُونہہ بھر کے نوراں نوں جواب دے
 سکدی سی۔ ایس وقت دی اڈیک وچ سی پئی ماسی بھاگاں آپ ای آ کے کسے دِن
 آکھے، ”میراں پُتر لدھا ہن سیانا ہو گیا ہر شے کھا لیندا اے۔ تیرا بھلا ہووے توں ساڈا
 بھار وٹھیا اے۔“ پر اوہ دِن تے نہ آیا ہو ر ای دِن آ گیا۔ ہنیر دا دِن۔ غلام نبی راتیں
 گھر نہیں سی آیا۔ کئی واری اگے وی کویلے آ جاندا سی تے آکھنا، ”کچے کم چلا گیا
 ساں“ پر اچ تے مہیں نے بانگ دے دتی تے غلام نبی اچے توڑی نہ آیا۔ دِن چڑھ
 گیا سارے ویڑھے پچ رولا ”نوراں غلام نبی نال نکل گئی اے“ نوراں دا بھراتے
 اچے چھوٹا ای سی۔ پو چاچا تے دوجے ساک مَچویاں ٹہاڑیاں لے کے گھرا پین لئی
 بھج وگے۔ میراں نالے رووے نالے اپنے بندے دی خیر منگے۔ بھمھی بھاگاں چپ کر

کے آ کے میراں دے برتے پیار دیتا پر بولی کجھ نہ۔ میراں مٹھی دے گل لگ کے
 روندی دیکھی نہ جاوے۔ نالے ڈکھ تے نالے پچھتاوا۔ ”ہائے میں ایہہ نیکی نہ ای
 کردی۔ لوکی سجاکھے سن میں ای انھی ساں۔ ربا میرے سائیں نوں کجھ نہ ہووے۔“
 مہینہ پورا لنگھ گیا کوئی اگھ نہ سگھ۔ اک رات چوری چوری غلام نبی اپنے کھوہ تے آیا
 ٹھہری ہو گئی۔ اچن چیت ڈانگاں تے چھوایاں کڑکن لگ پیاں۔ غلام نبی چنگا جوان سی
 پر کلاکیہ کر سکدا سی۔ دوویں کامے وی ڈردے نس گئے سن۔ جدوں اگلیاں اپنی ڈنچھ
 لاہ لئی۔ اپنے ولوں مار کے سٹ گئے، تے دوویں کامے نیڑے آئے موہدے پئے نوں
 سدھا کیتو نیں۔ اک گھر ولے نس گیا۔ خبر کیتی۔ بندے دبا دب آئے تے غلام نبی
 نوں منجی تے پا کے ہسپتال لے گئے۔ اوہ اوتھے داخل کر لیا گیا۔ خون دیاں بوتلاں
 لکیاں۔ دو مہینے ہسپتال وچ علاج ہويا۔ ٹوراں دا تے ابے تائیں کوئی پتہ نہ لگا کتھے
 دے پر بوریوں دے جسوس نے ایہہ خبر دے دتی پئی غلام نبی فلانی فلانی وارڈ وچ میو
 ہسپتال چ اے۔ اوہناں اوہدے خلاف اغوا داکیس کر دتا۔ غلام نبی نوں ہسپتال دے
 پنک تے ای جھکڑی لگ گئی۔ اک تے اوہ ابے حوالا تے جان جوگا نہیں سی دوجا
 ہسپتال وچ اک انگریز ڈاکٹر جیہڑا شکار دا بڑا شوقین سی اوہدا یار بن گیا ہويا سی۔ اوہدی
 امداد وی اوہدے کم آئی۔ دو چونہ دتاں دے وچ وچ ای ضمانت منظور ہو گئی تے
 جھکڑی لہہ گئی۔ ہُن مقدمہ چل پیا تے اودھروں غلام نبی دیاں سٹاں ول ہو گئیاں تے
 اوہ گھر آ گیا۔ ٹوراں نوں جتھے رکھیا ہويا ساں اوتھے وی پھیرا لائی رکھے۔

مقدمہ بوریوں نے ٹوراں دے خاوند ولوں کرایا سی۔ تریخاں تے تریخاں پندیاں
 رہیاں۔ غلام نبی پہلوں وی گکڑا سی۔ جانوں وی مالوں وی۔ اوہنے پیسہ پانی طرحاں
 روڑھیا۔ گکڑا وکیل گورے صاحب نے اوہنوں کرا دتا سی۔ دو سال مقدمہ چلدا رہیا تے
 ٹوراں دے پکھلیاں سمجھ لیا پئی اسیں جس بندے نال متھالا بیٹھے آں اوہدا کجھ نہیں

وگاڑ سکدے۔ مہن اوہناں دل نوں سمجھا لیا پئی ساڈی گروی ای سانوں مل جاوے تے ساڈے پلے کجھ نہ کجھ رہ جائے۔ اوہناں مہن اغوا دا دعویٰ چھڈ کے ایہہ نواں دعویٰ کیتا پئی سانوں بانہیں مل جان تے ایسے صلح کر لاں گے۔ ٹوراں دا سائیں تے پہلوں ای سدھار جیہا سی جو کجھ ٹوراں دے ساک تے وکیل اوہنوں سکھا پڑھا کے گھلدے سن اوہ بول دیندا سی۔

پنڈاں وچ عام طور تے موٹی زبان وچ ”اغوا“ نوں ”اکاہ“ بولدے نیں۔ سیدے نوں چنگی طرحاں سبق یاد کروا یونہی پئی جدوں تینوں کچھری وچ بیان دین لئی سدن گے توں آکھنا اے میں اکاہ دا دعویٰ چھڈیا تے مینوں بانہیں مل جان۔ تے جے تینوں چکھیا جائے تینوں ایہہ گل کسے نے سکھائی اے تے منیں نہ۔ مقدمے دی اگلی تریخ آگئی۔ کچھری لگ گئی۔ سیدے دے بیان دا وقت آ گیا۔ جج نے چکھیا، ہاں بی جوان! توں کیہ آکھنا چاہونا ایں؟ اوس بڑا سیانا بن کے سکھایا ہویا سبق دہران دی کوشش کیتی بولیا، ”جناب میں نکاح دا دعویٰ چھڈیا (اوہنوں اکاہ دی تھاں نکاح یاد ہو گیا سی) تے مینوں بانہیں موڑ دیتاں جان۔“ جج نے چکھیا، ”توں ایہہ گل سوچ سمجھ کے آکھ رہیا ایں یا تینوں کسے ایہہ گل سکھائی اے؟“ اوس آکھیا، ”نہیں سرکار میں آپ سوچ سمجھ کے ای آکھ رہیا واں مینوں ہور کسے نے ایہہ گل نہیں سکھائی۔“ جج نے محرنوں بیان لکھن لئی آکھیا تے اوہنوں مڑا چکھیا کہ جیہڑا بیان توں دے رہیا ایں اوہنوں فیر دہرا دے اوہنے فیر آکھیا، ”میں نکاح دا دعویٰ چھڈیا تے مینوں بانہیں موڑ دیتاں جان۔“ جج دے آکھن تے اوہنے ایہہ بیان تن واری دہرایا۔ جج نے آکھیا ”بس مہن توں جا۔“ سارے لوک حیران پریشان تے اوہ بڑا خوش بی جج نے میری گل آرام نال ای من لئی اے۔ غلام نبی دے حق وچ فیصلہ ہو گیا کیوں جو سیدے نے کچھری وچ بھرے پنڈال دے ساہمنے ٹوراں نوں تے تے طلاقاں دے چھڈیاں سن۔ باہر

جا کے سیدے نال جو بیٹی ہووے گی اوہ تے رب ای جانے۔ پر غلام نبی ہُن کھلم کھلا
نوراں نوں گھر لے آیا تے وقت آؤن تے اوس اوہدے نال نکاح کر لیا۔

لاوارث لاش

تاجی جدوں مستریاں دی مشین توں آنا مہمان جان لگی اودوں اودہی عمر باراں
تیرھاں ورھیاں دی ہووے گی۔ گول مٹول جیہی تے گوری چٹی تاجی ساریاں نوں بڑی
چنگی لگدی پر مشین تے بیٹھے پرچیاں کدے بابر نوں بہتی ای چنگی لگدی۔ اوہ جدوں
وی دانے مہمان آؤندی اوہوں کدی ریوڑیاں کدی کھٹیاں مٹھیاں گولیاں تے کدی
کوئی ہور کھان دی شے لے دیندا۔ بابر نوں پیو نے سکولے پایا سی پئی کجھ پڑھ لکھ
جائے گاتے کل نوں کتے چنگی نوکری تے لگ جائے گاتے ساڈے کھنوادے دی وی
سڑقل بدل جائے گی۔ ایہہ نالے ہو یا وی وڈا پتر۔ ایہہ پڑھیا تے نکے وی ویکھا دیکھی
پڑھائی ولے دھیان کرن گے۔ میں تے ساری عمر بابو نہ بنیا۔ کارخانے وی انسراں
دیاں جھاڑاں ای کھاندا رہیا تے گھر آ کے وی بڈھی دے الہیے: میں اٹھاں پلاں
نوں تیری ایس تنخواہ نال کیویں پالاں۔ اگوں غریباں دے گھر جمنے وی چوکھے ہوئے۔
پھڑ تڑ کے آنا مہمان آلی چکی لاتے بیٹھاں، اوہ وی دھڑکو ای لگا اے جدوں تائیں
سارا قرضہ نہیں لہہ جاندا کرم الہی اپنے آپ نال گلاں کردا رہیا۔ بابر نے رو دھو کے
مساں اٹھ جماعتاں پوریاں کیتیاں۔ نوویں جماعت چوں دو تن واری فیل ہو یا تے پیو
نے سکولوں اٹھا لیا تے مشین تے پرچیاں کٹن تے بٹھال دتا۔ سارا دن رنگ برنگے

لوک دانے مہمان آؤندے پر تاجی درگا کوئی نہیں سی۔ اوہ جوں جوں سیانی ہوندی گئی
 بابر دے دل وچ کھبدی گئی۔ ہُن اوہنوں وی بابر چنگا لگن لگ پیا۔ پہلوں پہلوں
 اکھاں دی راہیں گلاں ہوندیاں رہیاں فیر چوری چھپے ملاقاتاں شروع ہو گئیاں۔ انج
 کجھ چرتے لنگھ گیا پر کدوں توڑی۔ انے سو دن چور داتے اک دن سادھ دا، نالے
 لوکی کدی کسے نوں راضی دیکھ کے برداشت کر سکدے نیں۔ کسے نے پیونوں بھنکھ پا
 دتی اوہ تاڑتے رہیا اک دن پھڑے گئے دن دویں۔ گڑی دے ماپیاں تے دڑوٹ
 کے گڑی گھر بٹھالئی تے مہینے دے وچ وچ ای مامے دے پتر نال ویاہ کے، جیہدے
 نال جمدی منگی ہوئی سی، گجرانوالے نور دتی۔ پر بابر دے پیو نے واہوا اوہدی گھنٹ
 ٹھہری تے اوہ مار کھا کے گھروں نس گیا۔ نہ اُگھ نہ سگھ ماں رووے، ”ہائے میرا پتر
 خورے کتھے وے۔ خورے کھادی سن کہ بھکھا تسا کدھرے دھکے کھاندا پھر دا وے۔
 فیر خاوند مگر، ”منڈا گھنڈا سی۔ ایس عمرے ہو جاندی اے کھل بڑیاں بڑیاں کولوں۔
 ٹسیں تے اوہنوں انج کٹیا اے جیویں گدوں ہووے۔ کسے پاسے مونہہ کر گیا اے۔
 اوہدے بوجھے چچ اک پیسہ نہیں سی، میں مر جاں میرا بچہ۔“ ”تیرے لاڈاں نے ای
 تے ایہہ چن چڑھائے نیں، ٹھکائی تے تیری وی ہونی چاہیدی اے،“ کرم الہی جواب
 دتا۔ بابر دو ترے مہینے کھجیل خوار ہو کے مُڑ آیا۔ جیویں آہندے نیں فلانا تے کٹے دی
 پوشل پھڑ کے آ گیا اے۔ ہُن دیکھن نوں بڑا بیبا بن کے تے پڑھائی شروع کر دتی۔
 جیویں کیویں پرائیویٹ دسویں پاس کر لئی۔ اوہناں دنناں چچ لوکی دس پڑھ کے وی
 پڑھیاں لکھیاں چچ شامل ہو جاندے سن۔ لوجی بابر دفتر وچ بابو لگ گیا۔ ہُن اوہ کماؤ
 پتر سی تے دیکھن نوں بڑا بیبا پر وچوں اوہدی تار ہر ویلے تاجی ولے۔ دوویں آپو اپنی
 تھاں مچھی وانگوں ترفن۔ آہندے نیں پہلا پیار بڑا مارو ہوندا اے۔ اک دن بابر دے
 اک دوست دے پتے راہیں اوہنوں تاجی دا خط ملیا جیہدے تے اوہنے اپنی گواہنڈھن

دا پتہ لکھیا سی پئی توں مینوں ایس پتے تے خط لکھنا کرنا اے۔ چلو ہُن چٹھیاں دا سلسلہ شروع۔ ادھی ملاقات تے ہو ای جانی۔ تاجی چاہندی تے نہیں سی کہ کوئی بال بچہ ہووے پر کیہ کردی کسے دی بیوی سی۔ نہ چاہندیاں ہویاں وی اوہنے اک بچی پیدا کر لئی۔ دیکھن نوں اینج لگے کہ میاں بیوی نے اک بچہ ہتے جی خوش باش نیں تے ایہہ اک ہسدا وسدا گھر اے۔ کسے نوں کیہ پتہ پئی گھر والی نوں کیہڑی سیونک لگی ہوئی اے تے گھر والے نوں کیہڑی سٹھ لگی ہوئی اے۔ تاجی اپنے کسے رویے توں معلوم نہیں سی ہون دیندی پئی اوہدا دھیان خاوند توں پنا کدھرے ہو ردھرے وی ہے وے پر خفیہ خط و کتابت چلدی رہی۔ جمال دے فرشتیاں نوں وی خبر نہ کہ بیوی کیہڑے کارے کر رہی اے۔ اک دن گواہنڈھن نے تاجی دی چٹھی اگے وانگوں اپنے چھوٹے منڈے دے ہتھ گھل دتی۔ اوس دن تاجی دا خاوند کجھ ول نہیں سی تے ادھی چٹھی کر کے گھر آ گیا سی۔ چٹھی اوس بال دے ہتھوں لے کے پڑھی تے اوہدا مونہہ غصے نال لال سُہا۔ اکھاں چوں لگے جیویں رت ڈلھ پوے گی پر پی گیا، بولیا کجھ نہ۔ اگلے دن اوس کم توں چٹھی کیتی۔ سویرے سویرے تاجی نوں اٹھایا۔ اوہ کیہڑی سستی ہوئی سی۔ اوہ تے ساری رات ڈردی ماری جاگدی رہی پئی ایہہ جیہڑا ایڈے غصے نال وی بولیا کجھ نہیں، رات چپ کر کے مینوں مار ای نہ چھڈے۔ جمال نے تاجی نوں آکھیا، ”کوئی لیڈا کپڑا نال رکھنا ای تے رکھ لے۔“ اوس ڈردی کچھیا، ”آپاں کتھے جانا اے؟“ انے پتہ لگ جائے گا تینوں چھیتی۔ تاجی نوں نال لیا تے ٹیشن تے چلا گیا۔ لہور دیاں دو ٹکلاں کٹائیاں۔

گھنٹے دو نہ لگے تے اوہ تاجی دی ماں دے گھر اپڑ گیا۔ اوہ بڑی خوش، ”بسم اللہ! میرا بھتریا آیا اے۔ تاجیے! کیہ حال ای میں تے تہاڈے توں ڈاڈھی ہسرد گئی ساں۔“ جمال نے تاجی دی بانہہ پھڑی تے اوہدی ماں دے ہتھ پھڑا کے بولیا، ”آہ

لے پھڑ ادر یواں لاه لے۔ گڑی وی پھڑتے گڑی دی گڑی وی پھڑ۔ مینوں نہیں پتہ
 ایہہ کبھدا بی اے۔ توں میرے نال ایہہ دھرو نہیں سی کرنا۔ پہلوں ای ایہدے یار نال
 نور دینا سی ایہوں۔“ پھپھی اے کجھ بولن لگی سی پر اوہ اکو ساہے لگا گیا تے اپنی گل
 آکھ کے پئی میرے ول بے کسے نے مونہہ کیتا تے اوہدے نال ایڈی گومندی
 ہووے گی جیڈی اج تائیں کسے نال نہ ہوئی ہووے گی تے ویزھے داؤ ہا کھول کے
 تے پورے زور نال ٹھاہ مار کے ویزھیوں نکل گیا۔ تاجی نہ ہوں تے نہ ہاں۔ ویزھے
 ج ڈھٹی ہوئی منجی تے بہہ گئی۔ اتوں بھیرا جیہا مونہہ بنا کے تے وچوں رج کے
 راضی۔ اوہوں پتہ سی مایاں نے مینوں رسہ پا کے جیہڑے کلتے نال بنھیا سی اوہ تے
 سوکھا ای پٹیج گیا اے۔ ہن میرا کیہ کر لین گے۔ ایہہ تاں انج ہو یا جیویں آہندے
 نیں جتے نوں لت راس آگئی۔

تاجی ہن کواری گڑی تے نہیں سی جو اوہوں باہر اندر جان توں ڈکدے۔ بابر وی
 ہن نوکری کردا سی تے ازاد سی۔ اوہوں تے یقین ای نہیں سی آؤندا پئی تاجی ایڈے
 آرام نال واپس آ جائے گی۔ اوہدے لئی تے انج ہو یا پئی جیویں پئی دے بھاگیں
 چھکا ٹٹ پیا ہووے۔ اوہ ہن دوویں گھلم گھلا ملدے۔ لتھی لوئی تے کیہ کرے گا
 کوئی۔ پیو لوکاں دے ساہنے باہر نہ نکلے۔ ماں نوں پلوتے بولے، ”ایہہ تیرے گندے
 ددھ دا وگاڑا اے جیہڑا پھٹ گیا اے مینوں کتے مونہہ دین جوگا نہیں جے چھڈیا۔“
 گڑی نوں آکھے تے کیہ آکھے۔ اوہ تے ہن سارے جھا کے لاه بیٹھی سی۔ پیو شرم دا مارا
 گھندا جاوے تے اوہ سگوں سر تے چڑھدی جاوے۔ اک دن ماں اندر واڑ کے
 تھاپیاں نال تے لتاں نال دبل گئی، اگلے دن بابر نوں ملی تے اوہوں اپنے پنڈے
 دے نیل دکھایوں تے آکھن لگی، ”تیرے چچھے میں اپنا گھر چھڈیا تے ہن ماں پیو وی
 چھڈ دینا اے۔ جے توں بندہ بن کے بانہہ نہ پھڑی تے کجھ کھا کے مر جاں گی۔“ اوس

آکھیا دو چار دن کھلو جا گجھ کرناں۔“ تاجی دسویں چوں فیل ہوگئی سی تے ماپیاں گھر بہالئی سی۔ دسویں پاس ہوندی تے ایس وی کر سکی سی پر ہن ایہہ گل مشکل سی۔ بابر بڑا دھسو قسم دا بندہ سی۔ اوس نس بھیج کر کے تاجی: ممتاز بی بی نوں جے وی بچ داخلہ لے دیتا۔ اوہ شرچپور ہوٹل بچ چلی گئی۔ اتوار دی اتوار جا کے اوہنوں مل آوے کرے۔

سال چھوٹی آئی تے بابر نے اوہنوں اک مڈل سکول وچ استانی لوا دیتا تے رہن لئی وکھرا مکان لے دیتا۔ تھلے دکان سی تے اُتے اک کمرے دا چھجے والا مکان۔ آہنڈھ گواہنڈھ کوئی نہیں سی۔ بابر نے کم توں سدھا اودھر جانا تے ادھی راتیں گھر جانا جے پیو نے چھنا تے آکھنا، ”دوستاں نال تاں کھیڈا رہناں۔ گھر آ کے کیہ کراں نوکری تے کرنا واں پیا۔“ دو چار سال اِنجے لنگھ گئے۔ اک دن تاجی نوں بھنکھ پئی بابر دا ویاہ ہون لگا اے۔ اوہ تے مردی جاوے کدوں شام نوں آوے تے گل کراں۔ بابر اندر وڑیا ای تے اوہدے بکھیں پے گئی۔ اوہدے سینے تے مکیاں مار دی جاوے تے نالے روندی روندی بولدی جاوے، ”جھوٹھیا! وے مکارا! بے ایمانا! میری زندگی رول کے تے ہن وعدہ بھل گیا ایں، ویاہ رچاندا پھرنا ایں۔“ اوہ آکھے مینوں چھڈیں تے تینوں کوئی گل دساں پر اوہ گجھ سنن لئی تیار نہیں سی۔ اخیر کھپ کھپا کے ٹھنڈی ہو کے بہہ گئی تے بابر بولیا، ”کیہدا ویاہ ہون لگا؟ ایڈی گرم سرد پئی ہونی ایں؟“ ”تیرا ہور کیہدا؟ توں فیر میرے نال جھوٹھ بولیں گا۔“ ”نہیں، ممتاز بی بی! جھوٹھ کیوں بولنا اے میری ماں کڑیاں شڑیاں ویکھدی پھردی اے پر ویاہ تے اودوں ای ہووے گا نا جدوں میں کراں گا۔ توں وہم ای نہ کر تیرے توں بنا میں کوئی ہور زنانی سوچ وی نہیں سکدا۔“ پابر دی کڑمائی ہوئی وی، ٹٹ وی گئی پر تاجی دے دل وچ گنڈھ بچھ گئی۔ اوہ ہن بچھی بچھی جیہی رہن لگ پئی۔ نہ کھان پین ول دھیان نہ کسے ہور گل ولے۔ بابر جھیریاں تسلیاں دواوے پر اوہدا تے جیویں اعتبار ای اٹھ گیا ہووے۔ اِکو ای گل

کرے، ”توں بدل گیا ایس۔ دھوکھا کیتا ای۔“ نکا نکا تاپ رہن لگ پیا۔ اُتوں کھنگ
 پچھا نہ چھڈے۔ حقیقت نال دوا لیا کے دیندا رہیا۔ فرق نہ پیا۔ ڈاکٹر کول لے گیا۔
 ایکسے کروایا تے ٹی بی نکھی۔ کجھ دن تے گھرای علاج ہوندا رہیا پر تکلیف ودھدی
 گئی تے گلاب دیوی ہسپتال داخل کروا دتی۔ اوتھوں کوئی نصیباں آلا ای بیج کے نکلدا
 اے۔ بابر روز جاوے۔ دوا داڑو دا دھیان کرے۔ پھل شل لے جاوے۔ ہولی ہولی
 اوہدے دفتر واکم ودھ گیا۔ ہسپتالوں نانغے پین لگ پئے۔ تاجی دی وارڈ وچ کسور ناں
 دی نرس سی اوہنوں تاجی دا خیال رکھن دی تاکید کیتیوس۔ اوہنے خاص طور تے تاجی دا
 خیال رکھنا۔ بابر نے جدوں کدی تاجی نوں ملن ہسپتال جانا، جیہڑی ہن منجی نال منجی
 ہو چکی سی، تے کسور نال ہسپتال دی کنٹین تے چاء پین چلے جانا۔ ہولی ہولی ہسپتالوں
 باہر وی کھانا شانا کھان لگ پئے۔ کدی دوہاں دا قلم دا پروگرام وی بن جانا تے جدوں
 جتا جنانی کٹھے قلم ویکھ کے آؤن تے مُر رات نوں اوہ آپے ہیرو تے ہیروئین بن
 جاندے نیں۔ سو ایہہ نویں کہانی ہن اگانہہ نوں ٹر پئی۔ اوہر تاجی تڑنے ’بابر آوے
 تے اوہنوں آکھاں مینوں کوہ مری لے جا پر اوہ تے ہن آؤندا ای نہیں۔ ویاہ کر لیا
 ہونا سن۔‘ جتا بیمار ہووے جنانی سگوں اوہدے دل زیادہ دھیان کردی اے پئی
 کدھرے مر ای نہ جائے۔ جنانی بیمار ہووے تے سو وچوں اک ہووے گا جو اپنی جان
 مارے۔ کیوں جو زنانیاں تے وادھو ہوئیاں پھردیاں ہوئیاں۔ نالے رانجھیاں نوں
 ہیراں ہتھیریاں۔

تاجی دِنو دِن گھدی جاوے تے بابر حدوں ای ودھدا جاوے۔ اوہدی کہانی
 ایتھوں تائیں اپڑ گئی کہ کسور نے ہسپتال دی نوکری توں استعفیٰ دے دتا۔ بابر نے اپنی
 نوکری توں لمی ہتھی لے لئی تے دوویں کراچی ٹر گئے۔ تریجے دِن تاجی مک گئی۔ اوہ
 ہن اک لا وارث لاش سی۔

سٹھ دن

سفیدے دے درختاں دیاں قطاراں چوں لنگھ کے کارنوں اک گھلے جیہے میدان
 وچ پارک کر کے جتھے پہلوں ای دوکاراں کھڑیاں ہویاں سن، میں تے میرا بیٹا عدنان
 جدوں فارم ہاؤس دے دروازے تے اڑے تے اگے آسہ آپا کھلوتے ہوئے سن،
 بڑے تپاک نال ملے تے بولے، ”وئی اصلی ملنا تے ایہہ دے نا، گلبرگ تے ہر کوئی
 سوکھا ای آ کے بل سکدا اے“ (گلبرگ ایہناں دا آپنا گھراے تے اتھے کالے شاہ
 کا کو فارم بنایا ہویا نیں جدوں دی میں گل کرنی آں او دوں فارم بنے نوں کوئی دو کو
 سال ہوئے سن) میں اوہناں دی گلبرگ آ کے ملن والی گل دا جواب دتا، ”تھاڈی
 ایہہ گل ٹھیک ہے وی تے نہیں وی۔ کیوں جے جدوں کوئی بندہ کسے نوں ملن دا دلوں
 ارادہ کر بولے تے فیر گلبرگ کیہ تے کالا شاہ کا کو کیہ! پر ایہہ گل تے ہے وے نا کہ
 اتھے ماشاء اللہ ٹساں بہاراں وی تے ایڈیاں لائیاں ہویاں نیں جے بندے دا آپے
 ای جی کروا اے آؤن نوں۔“ آکھن لگے، ”لے وئی فیر وی بڑا جی کڈھیا جے تے
 آئے او۔“ اوہناں دا انداز اینج دا ای سی۔ میں کہیا، ”سفیدے دے موٹے ماشاء اللہ
 بڑی چھیتی وڈے ہوئے نیں۔“ بولے، ”تہانوں پتہ اے میں ایہناں دی ٹہل وی تے
 بڑی کرنی آں۔“ واقعی اوہناں نے فارم دا کم اینج سنبھالیا ہویا سی جے کیہ کسے مرد نے

سنجھالنا اے۔ فارم ہاؤس شروع وچ اک چھوٹا جیہا کمرہ سی دفتر لئی۔ آپا آسیہ نے ویکھدیاں ویکھدیاں اوہدی شکل بدل دتی۔ دفتر دے نال بیڈ روم، ڈرائنگ روم، ڈائنگ روم، کچن وغیرہ بنا کے اک بہترین فارم ہاؤس بنا دتا۔ اوہ ایس فارم دے مینیجر وی سن، ایڈوائزر وی، ڈائریکٹر وی تے کیئر ٹیکر وی تے نال ای نال اک بہترین ہاؤس وائف وی۔ فارم ہاؤس وچ اوہناں نے آئے دن دعوتیں کرنیاں تے سارے رشتہ داراں نوں بلاتا تے رونق لائی رکھنی۔ ماشاء اللہ وڈیری عمر دے سن پر نوکر چاکر ہون دے باوجود زیادہ کم آپ ای کرنا تے کدی تھکن دا اظہار نہ کرنا۔ اوہ حد درجے دے ان تھک تے باہمت خاتون سن۔

ساڈی رشتہ داری اوہناں نال اج توں ویہہ سال پہلوں ہوئی جدوں میرے بیٹے ڈاکٹر سلمان دی تے اوہناں دی بیٹی نگار دی شادی ہوئی۔ سدھیانا یا گوماں چاری عام طور تے برابری دی بنیاد تے ہوندی اے پر ساڈا معاملہ کافی حد تک مختلف سی۔ لڑکی دا باپ ریٹائرڈ جرنیل تے اوہ حساب نال ماں ٹھاٹھ دار بیگم صاحبہ۔ اوتوں گوری چٹی انج لگے جیویں میم ہوندی اے تے اسیں ہما تڑ لوگ۔ میاں میرا درمیانے درجے دا سرکاری ملازم تے میں ٹیچر ہون کر کے بھادویں کالج دی پرنسپل ساں پر اوس ویلے ساڈا تے اوس خاندان دا کوئی مقابلہ تاں نہیں سی نا۔ عام خیال کیتا جاندا اے کہ ٹیچراں دے بچے لائق نکلدے نیں۔ ایہہ خیال کسے حد تک ٹھیک وی اے، سوکئی دوسرے استادان دی طرحاں میرے بچے وی واہوا پڑھ پڑھ گئے۔ میرا بیٹا سلمان ایم بی ایس کر کے تے اگے سی ایس کر چکلیا سی تے اسٹنٹ کلکٹر کسٹم دے عہدے تے کم کر رہیا سی جدوں اوہدی شادی جرنیل جمشید صاحب دی بیٹی نگار جمشید نال ہوئی۔ سلمان دی پوسٹنگ کراچی سی تے ساڈی باقی فیملی ”گورنمنٹ کالج برائے خواتین شاد باغ“ دی سرکاری رہائش گاہ یعنی پرنسپل ہاؤس وچ رہندی سی تے جمشید صاحب دا

خاندان گلبرگ وچ۔ ساڈی بہو اوس وقت عالی کنیئر ڈاکچ وچ بی اے چ پڑھدی سی، جس ویلے شادی ہوئی اے۔ لڑکے تے لڑکی دی عمر دا بھادویں دساں یارھاں سالاں دا فرق سی پر گڑی تے منڈا اک دو بے نوں پسند کردے سن تے ایہو وجہ شادی دا سبب بنی۔

ہر شادی وچ جدوں لڑکی ماں باپ دا گھر چھڈ کے اگلے گھر جاندی اے تے ماحول دا فرق ضرور ہوندا اے۔ اوہدے علاوہ رہن کن دے طریقے تے معیار زندگی تے بنیادی قدراں دا وی اختلاف ہووے تے ایہ فرق ہور نمایاں ہو جاندا اے۔ سو جیویں میں آکھیا اے فرق کافی نمایاں سی پر افرین اے ایس لڑکی نوں بے اوہنے کدی کوئی شکایت کیتی ہووے، ایس دی وجہ ایہہ وی ہو سکدی اے کہ اوہنوں پتہ سی ایس شادی دا فیصلہ میرا اپنا اے ایس لئی ایہدے سے نتائج دی ذمہ دار وی میں خود آں۔ پر لڑکی دی ماں آسیہ آپا حالاں دلوں ایس شادی وچ راضی نہیں سی۔ اوہدا نظریہ ایہہ سی کہ ابے میری دھی دی عمر چھوٹی اے، ایس وسیلے ایہہ جذباتی فیصلہ پئی کردی اے۔ لڑکا بے شک لائق اے۔ اوہدا کیریئر وی سیٹ اے پر فیملی ساڈے معیار دی نہیں پر فیروی اوہنے اخیر تک ساڈے نال کدی کوئی گلہ شکوہ نہیں کیتا۔ میرے دوسرے بچے وی پڑھدے گئے۔ آپنا آپنا کیریئر بنان وچ کامیاب ہوندے گئے۔ سلمان وی ماشاء اللہ ہور ترقی کردا گیا۔ وقت بدلدا گیا۔ جانے یا انجانے طور تے ساڈا معیار وی خورے اوہناں دے نیڑے تیزے ایز گیا ہووے گا تاہیوں ای تے آسیہ آپا نے میرے چھوٹے بیٹے ڈاکٹر عدنان واسطے اپنے خاندان دی لڑکی جیہڑی اوہناں دی بھین دی نواسی تے اوہناں دی بہو دی بھانجی لگدی اے، اوہدا رشتہ سانوں آپ عنایت کیتا۔ جیہڑی ساڈے واسطے بڑے فخر دی گل اے۔ جدوں کدی میں اوہناں دی وڈی بھین آپا اختر، جیہڑی میری چھوٹی بہو دی نانی لگدی سی کول بہنا، کوئی گل کرنی تے مخول پئے

کرنے، ”لے بھیناں نوں رشتے داراں نال بڑی ٹوڑھ اے۔“ میں آکھنا ایہہ وی
 ٹساں ای بنائے نہیں سگوں ایہہ ٹسیں آپ ای او کہ۔ سو ایہہ دوجا رشتہ ہو جان نال
 میری تے آپا آسیہ دی تھوڑی بہت بے تکلفی ہو گئی۔ کدی ملاقات ہونی تے پہلوں دی
 نسبت نزدیکی و دھدی جانی۔ ایس نزدیکی دا سبب زرا نواں رشتہ بننا ای نہیں سی وڈی
 وجہ ایہہ سی کہ (آپا آسیہ نوں بیٹی دی شادی دے وقت جیہڑا خدشہ سی کہ میری کم عمر
 بیٹی شاید کوئی غلط فیصلہ کر بیٹھی اے۔ خورے ایہہ خوش وی رہوے گی کہ نہیں) اوہناں دا
 ایہہ خدشہ وی ہن تائیں ٹل گیا سی تے اوہ ہن بیٹی دی شادی گھدہ زندگی تے مطمئن
 سن۔

میرے بیٹے سلمان دی بیوی، بیٹا تے بیٹی اوہدے ہمراہ سن جدوں اوہ امریکہ ڈاکٹر
 دی اعلیٰ تعلیم حاصل کرن واسطے گیا اے۔ عام طور تے لوک امریکہ جان تے چھیتی
 کیتیاں چکھانہ نہیں مُردے۔ وجوہات کئی ہو سکدیاں نیں پر سلمان آپ وی چکر شکر
 لاندہ رہیا پر بیوی تے بچیاں نوں اوس ہر سال پاکستان بھیجنا کیونکہ اوہدی بیوی دی
 خواہش سی کہ اوہ اپنے بزرگ ماں باپ کول جتا ممکن ہو سکے زیادہ وقت گزارنا چاہوندی
 اے۔ ایس واسطے ہر سال جدوں بالوں گرماں دیاں چھٹیاں ہوندیاں، تے بالوں
 نوں لے کے اوس اپنے ماں باپ نوں ملن واسطے پاکستان ضرور آؤنا تے چھٹیاں
 اتھے ای گزارنیاں۔ ایس گل تے آپا آسیہ بہت خوش سن تے اوہناں خاص طور تے
 ایس گل دا احساس کرنا تے آکھنا، ”وئی سلمان دی مہربانی اے اوہ ہر سال اینا پیسہ
 خرچ کر کے میری دھی نوں ساڈے ملن واسطے گھلدا اے۔“

آپا آسیہ بڑے رونقی سن۔ ہور کوئی وی نہ بولے تے اوہناں دی اپنی گلاں کرن
 دی اپنی عادت سی وئی بندہ بور نہ ہووے۔ میں جدوں کدی اوہناں نوں خیر خیریت
 چکھن دن لٹی ٹیلی فون کرنا تے اوہناں نے سُننی کوئی نہ تے آپ ای گلاں کری

جانیاں۔ کجھ اُچا سُن دے سن، ایس کر کے وی سُنن والی کھڑکی بند کر کے بس بولن والی کھول چھڈنی۔ اوہناں دی زیادہ بولن دی ایہہ وجہ وی ہو سکدی اے کہ جمشید صاحب بہت گھٹ گل کردے سن۔ ایس گل دا آپا آسیہ نوں بہت گلہ رہندا سی۔ کہندے سن، ”میں آکھنا، جمشید! میں بولی جانی آں تے تئیں اگوں بولدے ای نہیں میں پاگل آں۔“ دیونیں جس دن کرنل توں بریڈیر ہوئے، گھر آئے تے گل ای نہ کیتیونیں۔

شام نوں اوہناں دے اک کولیگ دی بیوی آئی تے مینوں مبارک دیوے پئی میں پُچھیا، ”کس گل دی مبارک؟“ آکھن لگی، ”اج جمشید صاحب دی پرموشن جو ہوئی اے۔“ مینوں بڑا غصہ چڑھیا میں اندر جا کے آکھیا، ”حد ہو گئی اے تہاڈی پرموشن ہوئی اے تے گھر آ کے تساں دیا ای نہیں۔“ اگوں بولے، ”تے میں ہن ڈھول و جاواں کہ میں بریڈیر ہو گیا واں۔“

آپا آسیہ بہت خوبیاں دے مالک سن۔ سلیقہ مند، گھر چلان دی، کھانا پکان دی تے ہر طرحاں دا معاملہ سنبھال لین دی ماہر۔ میں سلمان دی شادی توں پہلاں جدوں پہلی وار ایہناں دے گھر گئی تے صفائی ستھرائی تے سلیقہ مندی توں بہت متاثر ہوئی۔ دوسری خاص چیز جیہڑی مینوں چنگی لگی اوہ ایہہ سی کہ تن بیٹے ماشاء اللہ شادی خدہ سن تے ساریاں بہواں تے سس کٹھے ای پیار محبت نال رہندے سن۔ ایس زمانے وچ ایہہ چیز گھٹ ودھ ای نظر آؤندی اے۔ ایس معاملے وچ ظاہر اے دوویں طرفیں کوشش ہوندی اے پر زیادہ کمال مینوں آپا آسیہ دے ماہر امور خانہ داری ہون دا ای نظر آیا۔

اوہناں دا وڈا کمال سی کہ اولاد وچوں کوئی وی اوہناں دی آکھی کدے نال نہیں سی سکدا۔ ساری اولاد ماں دیاں خوبیاں دی قدر دان سی۔ اوہ صرف اپنی اولاد واسطے ای مہربان نہیں سن بلکہ طبعاً بہت ہمدرد سن۔ اوہناں دیاں جدوں 1971ء وچ ڈھاکے وچ جنگ ہو رہی سی تے اسیں اوتھے ای ساں۔ جمشید صاحب اوس ویلے جنرل سن تے

اوس جنگ وچ شریک سن۔ جس وقت فوج نوں سرینڈر دا حکم ہو یا تے سارے فوجی
 جنگی قیدی ہو گئے تے اوہناں دیاں فیملیاں سخت پریشانی وچ سن۔ جنرل جمشید صاحب
 دی فیملی نوں وطن پچان واسطے جس ہوائی جہاز دا سرکار نے انتظام کیتا..... آپا آسیہ
 دسدے نیں، بال بچے دے علاوہ گھر دا کوئی سامان نہ رکھیا تے ایہہ کوشش کیتی وئی
 پاکستانی فوجیاں دیاں زیادہ توں زیادہ فیملیاں وطن جا سکن۔ سوکئی میجر اں، کپتان اں
 تے کرنلاں وغیرہ دے بیویاں بچیاں نوں وطن پچان لئی اپنے نال جہاز وچ سوار کیتا۔
 دسدے سن، جدوں ڈھا کے جان دا آڈر آیا سی اودوں ساڈی پوسٹک پشاور سی تے
 جدوں ڈھا کیوں واپس آنا پیتا تے اوسے پشاور والے گھرای واپس آئے۔ اوہ زمانہ بڑا
 کٹھن سی بچے چھوٹے چھوٹے سن، میاں دشمن دی قید وچ سی۔ اوہ دو سال دا عرصہ
 انج لگدا سی جیویں کوئی صدی گزر گئی ہووے۔ خط آنے تے دکھ ہور ودھ جانا۔ دن
 رات میہیں دی رہائی دیاں دعاواں منگنیاں، خطاں نوں سنبھال سنبھال کے رکھنا، اک
 اک خط کئی کئی وار پڑھنا۔ اوس زمانے دا جدوں وی آپا آسیہ نے ذکر کرنا تے اوہناں
 دیاں اکھاں وچ اتھرو آ جانے۔ اوہناں دے ہتھ وچ اک بریک جیہی ہیرے دی
 انگٹھی ہوندی سی۔ کئی واری بڑے فخر نال دنا، ”ایہہ میری منگنی دی انگٹھی اے۔“ جسم
 بھارا سن نیں۔ میں اک واری آکھیا، ”مندری شروع چوں ای تہاڈی چچی وچ اے؟“
 ہس پے تے آکھن لگے، ”نہیں پہلوں انگلی وچ ہوندی سی فیر چچی وچ پوری آؤن لگ
 پئی۔“ جوانی دیاں تصویراں توں لگدا اے کافی فیشن ایبل تے شوقین ہون گے پر
 جدوں دے اسیں دیکھن لگے آں بہت سادہ رہندے سن۔ زیور وغیرہ دا وی کوئی شوق
 نہیں سن نیں۔ دسدے ہوندے سن، ”اک واری میرا چھوٹا بیٹا عارنی، جیہڑا ہن ماشاء
 اللہ ڈاکٹر عارف جمشید اے، بڑا بیمار ہو گیا سی، اودوں دی میں درویشی اختیار کر لئی
 اے۔“

پچھلے سال 2006 نوں جون دی ست تاریخ نوں جدوں اچانک ای دل دا دورہ
 پین دی وجہ کر کے جمشید صاحب دا انتقال ہو گیا، اوس دن توں لے کے جدوں وی
 میں اوہناں دے گھر جانا تے میں زیادہ وقت اوہناں دے کول ای بیٹھیاں رہنا۔
 اوہناں دناں بچ اوہناں نے میرے نال بڑیاں گلاں کیتیاں۔ اپنے بچپن دیاں گلاں،
 شادی دیاں گلاں، میہیں دیاں عاداتاں دیاں گلاں تے ہور اپنے بارے گل بات۔

دسیو نیں، ”جدوں میرا ویاہ ہويا اودوں میں واہوا سیانی ساں پر جدوں شادی ہون
 لگی تے جھٹ منگنی تے پٹ ویاہ۔ پیو نے دو دناں دے وچ وچ ای گل مکا کے ویاہ
 کر کے رخصت کر دتا۔ کجھ دن پا کے جمشید صاحب مینوں اپنی پوسٹنگ والی تھاں نال
 لے گئے۔ جان دیاں ای مینوں اک ڈبہ پھڑایونیں جیہدے وچ کجھ سکے سن تے آکھو
 نیں، ایہناں پسیاں نال توں مہینہ ٹپانا اے۔ میں کجھ بوندل جیہی گئی پر بولی کجھ نہ۔ ڈبہ
 کھولیا اوہدے وچ دو انیاں، چوانیاں، اٹھیاںیاں۔ وچ وچ روپے وی۔ سارے پیسے
 کٹھے کیچے تے دناں دا حساب لایا۔ جیویں کیویں کر کے مہینہ کڈھ لیا۔ اگلے مہینے
 سکیاں دا ڈبہ تے نہیں سی پر پیسے اپنے نہیں سن بے بندہ کھلے ہتھیں خرچ سکے۔

جمشید صاحب وچ کئی دوجے فوجیاں طرحاں پین پلان دی عادت سی۔ تنخواہ دا بہتا
 حصہ ایدھرا ای لگ جاندا سی۔ تنگی تے آؤنی سی، پر اوہ مست۔ کجھ مہینے انج ای لنگھ گئے
 میں ڈاڈھی تنگ پے چکی ساں۔ اک دن ڈیوٹی توں آئے، یونیفارم بدلیونیں، روٹی
 شوٹی کھائی تے میں شراب دی بوتل پھڑ لائی۔

کھیانی جیہی مسکان نال میرے ول ویکھو نیں وئی ایہہ مینوں شراب پیش کردی
 تے نہیں جا پدی کیوں بے بندے دے عنواناں توں ای پتہ ہوندا اے۔ ایہہ نہ ہووے
 کہ بوتل میرے سرچ ای کڈھ مارے۔ میں چپ کر کے اوہناں دے کول بہہ گئی تے
 بوتل اپنے تے اوہناں دے وچکار رکھ لئی تے آکھیا، ”میاں! آہ شراب دی بوتل اے

تے ایہہ میں آں۔ اج فیصلہ تیرے ہتھ وِچ اے ایہناں دوہاں چوں جیہنوں رکھنا ای رکھ لے۔ جے توں آکھیں دوویں، تے ایس گل دی اج اخیر اے تے میرا فیصلہ اٹل اے۔ اوہ اٹھے تے شراب دی بوتل لے جا کے کوڑے والی ٹوکری چ سٹ دتی۔ اوہ دِن تے اج دا دِن اوہناں نے فیر ساری حیاتی شراب نوں مُونہہ نہیں لایا۔“ میں ساری گل سُن کے آکھیا، ”صحیح اے جی! جیہنوں ایڈی سوہنی بیوی لہھی ہووے تے اوہ جاندی دے اوہ پاگل ای ہووے جے شراب نہ چھڈے تے۔“

اگوں بولے، ”شکل دے نال عقل دی وی لوڑ ہوندی اے، نہ ہے کہ نہیں؟“

ایہہ اوہناں دا تکیہ کلام سی میں آکھیا، ”برسر ہے جی۔“

آپا آسیہ جذبات دے لحاظ نال بڑے فراخ دل سن۔ رون نوں وی شیرتے ہسن نوں وی شیر۔ اپنے مرے ہوئے بھین بھراواں نوں یاد کر کے اوہ اٹھرو نہیں سن روک سکدے پر جھٹ دا جھٹ پنج منٹ بعد ای اوہ ہس رہے ہوندے سن۔ ایہناں دی وڈی بھین آپا اختر فوت ہو گئے۔ اوہناں دے قل سن۔ میں افسوس کرن لئی ایہناں دے کول بیٹھی ہوئی ساں۔ اوہناں دیاں گلاں کر کے رون لگ پئے۔ میں ایہناں نال افسوس کرن توں بعد ایہناں دی بھنویں، آپا اختر دی وڈی دھی فریدہ کول جا بیٹھی جیہڑی میرے چھوٹے بیٹے ڈاکٹر عدنان دی سس وی لگدی اے۔ میں جھٹ پچھوں مُڑ کے ویکھیا تے پیپی پن پئے تے نال بیٹھی زنانی نال ہس کے گلاں کرن پئے۔ ایہہ ملکہ کسے کسے بندے وِچ ہوندا اے۔ عام طور تے ہاسا آوے تے اوہ کنا کنا چر دماغ تے سوار رہندا اے تے جے غم نال روون آوے تے چھتی کیتیاں ماتمی کیفیت جان نہیں چھڈدی پر آپا آسیہ نوں جذباتی سوچ بدلن دا آرٹ آؤندا سی۔ ہس دیاں ہس دیاں رونا تے روندیاں روندیاں ہسنا وڈے آرٹ تے، کنزول دا کم اے۔

دل دے کھرے سن جے کسے دی کوئی گل یا انداز پسند نہیں آیا تے فٹ مُونہہ

تے ای کہہ دینا۔ کسے نوں چنگا لگے بھادیس ماڑا، اوہناں نوں پرواہ نہیں سی۔ 7 جون 2006 نوں جدوں جمشید صاحب دا اچانک انتقال ہويا اودوں اوہناں دی وڈی پوتری عمارہ دے دیاہ دے دن مُتھے ہوئے سن۔ بیٹے نے آکھیا، ”امی جی! عمارہ دی شادی دی تاریخ اگے پا دیئے؟“ آکھن لگے، ”بالکل نہیں۔ بیٹی نوں مُتھی ہوئی تاریخ تے ای ودیاع کرو۔“ پوتری دی مہندی، نکاح، برات تے ولیمہ سؤنی طرحاں نبھائیوئیں۔ کسے نوں سُوس ای نہیں ہون دتا پئی اوہناں تے ایڈا صدمہ بیت چکيا اے۔ اُنج وچوں بچھے ہوئے۔ جولائی دے تیسرے ہفتے عمارہ دی شادی دی تقریب مکمل ہوئی تے چوتھے ہفتے آپا آسیہ رشتے داراں نوں ملدے ملاندے رہے تے فیر بیٹے نوں نال لے کے میہیں دی قبر تے گئے تے بیٹے نوں آکھیا، ”اتھے پو دے نال ای میری قبر بنایا ہے۔“ سارے کم نمبر کے 29 جولائی نوں واپس کالا شاہ کاکو فارم تے چلے گئے۔ اوہ ساریاں تھاداں ویکھیاں۔ چُپ چپتے جمشید صاحب نوں لہدے پھرے۔ رات نوں کھلے روٹی کھان لگے تے سنگھوں نہ لنگھے۔ رات ہوئی۔ نماز پڑھ کے لمی دعا منگی تے سوں گئے 30 جولائی دی صبح نوں بیٹے نے جا کے ویکھیا تے ماں نہ اٹھن جوگی تے نہ بولن جوگی۔ بیٹے لہور ہسپتال لے آئے۔ اٹھ دن پوری واہ لائی پر آسیہ آپا نے جیویں اندروں ای گل مُکا چھڈی سی کہ جمشید صاحب توں بعد جینا ای نہیں۔ اوہناں دی زندگی شروع توں لے کے اخیر تک اپنی منظم سی کہ لگدا سی جیویں اوہناں نے اپنی پوری زندگی دی Planning آپ ای کیتی ہووے۔ زندگی سچ کئی خوشیاں وی آئیاں پریشانیاں وی آئیاں پر اوہناں نے اپنی سمجھداری نال سارے وقت خوش اسلوبی نال گزار لئے۔ اخیر تے آ کے دنیا توں جان دی تیاری وی اِنج کیتی جیویں سوچی سمجھی ہووے پئی جس طرحاں میاں بیوی نے زندگی دا سفر کٹھا طے کیتا اے ایویں ای آخری سفر دی وی بہتی وِتھ نہیں پین دینی۔ 7 جون سن 2006ء نوں جدوں جمشید صاحب نوں

دل دا تیسرا تے آخری اٹیک ہو یا اے، جیہڑا اوہناں نوں نال ای لے گیا اوس وقت
 دن دا پہلا پہری۔ اوسے دن اوہناں دی تدفین ہو گئی۔ آسیہ آپا نے رات وی کجھ نہ
 کھا دا۔ میں آکھیا ہور کجھ نہیں تے چاء ای پی لو۔ آکھن لگے، ”کل جمشید دے نال
 پتی سی۔“ تھوڑا چر چپ رہ کے بولے، ”دو مہینے پہلوں جمشید دا دل دا اپریشن ہو یا سی
 چار لکھ روپیہ خرچ آیا سی۔ اٹھ لکھ لگ جاندا، دو مہینے ہور جیوں لیندے۔“ جیویں اوہناں
 نوں پتہ ہووے پئی دو مہینے بعد میرا وی وقت آ جانا اے۔ ایہہ دو مہینے وی اوہناں
 بڑے حساب کتاب نال گزارے۔ پوتری دے ویاہ دیاں ساریاں رسماں پوریاں کر کے،
 رشتے داراں نوں مل ملا کے، اپنے آخری ٹکانے، جتھے میاں بیوی کٹھے رہندے سن
 تے جا کے، آخری نماز پڑھ، کے آخری دعا منگ کے، جدائی دے دو مہینے پورے کر
 کے، جس دن جمشید صاحب دے انتقال نوں پورے پورے دو مہینے یعنی سٹھ دن پورے
 ہوئے تے اوہ جمشید صاحب نال جا ملے۔ اِنَّا لِلّٰہِ وَاِنَّا اِلَیْہِ رَاجِعُونَ۔

اج اوہناں نوں گزریاں پورا سال ہو گیا اے اج وی اوسے طرحاں 6 اگست اے
 پر سال 2006ء دی بجائے 2007ء اے۔ وقت دے گزرن تے بدلن دی رفتار بڑی
 تیز اے۔ گلبرگ والا گھر آپا آسیہ نے بڑی محنت تے شوق نال بنایا سی تے اوہناں
 نوں اوس گھر نال بڑا پیار سی۔ آکھدے ہوندے سن، ”میرے گھر دی اک اٹ نوں
 وی کوئی ہتھ لاوے تے میرے دل نوں ہول پیندا اے۔“ اج اوس گھر دی تھاں اسمان
 نال گلاں کردا پلازا پیا بندا اے۔ پر ایہہ گل وی صحیح اے کہ ہُن اوہ گھر اوہناں دا تے
 نہیں رہیا سی بلکہ اوہناں دی اولاد دا اے تے ہُن اوہ اپنے شوق تے پیار نال اپنی
 پسند دی عمارت بنان گے۔ ماشاء اللہ۔ دنیا دا ایہہ ای دستور اے تے نیچر دا تقاضہ وی
 ایہہ ای اے۔ خدا آپا آسیہ دی روح نوں سکون دے تے اوہناں دی اولاد نوں خوش
 رکھے، آمین.....!!

ہاں

اج کُمر اں دی کڑمائی اے۔ باہر ویڑھے وِچ منجیاں تے بندے بیٹھے ہوئے نیں تے اندر پساہ چ زانیاں۔ پروہنے تے چوکھے نہیں پر بھسوڑی چوکھی پئی ہوئی اے کُمر اں دا ابا چودھری فیروز کدی اندر جاندا اے کدی باہر۔ دینا بروالا پروہنیاں نوں حقہ تازہ کر کے دے رہیا اے تے اوہدی زنانی حنیفاں اندر زانیاں نوں دُدھ دے گلاس بھر بھر کے دے رہی اے۔ کچھلی کوٹھڑی وِچ کُمر اں سہیلیاں دے جھر مٹ وِچ بیٹھی ہوئی اے۔ پپو بولی، ”نی کُمر اں توں تے بڑے نصیباں والی ایں۔ تیرا منگیتر تے شینہہ ورگا جوان اے۔ جتھے بیٹھا ہو یا اے اوہ منجی پئی پھدی اے۔“ کولوں ثریا بولی، ”لے! تے نسرین دا سائیں وی تے ایڈا قد بُت والا اے۔ اُتوں موٹیاں اکھاں، بڈھا شیر لگدا اے۔ میں تے اوہنوں ویکھاں تے ڈرا ای جانی آں۔“ چھڈو پرانہہ! وڈا سائیں! اوہ تے اوہدے پیو نالوں وی وڈیرا اے، پپو نے جواب دتا۔ کولوں بشر اں نے مسالہ لایا، ”آہو پہلوں اوہدا پھمرد جو سی۔ پھمھی مرگئی تے دادی نے وچاری نسرین نوں اوہدے نال نکاح دتا۔ اوہدی وچاری دی اودوں کوئی عمر سی دیاہ جوگی!“ ”دادی نے کیوں ایسراں کیتا؟“ ”اوہ آہندی سی میری دوہتری لگی ہو گئی اے۔ دوویں مامے پھمھی دیاں رل کے کھیڈن گیاں۔“ ”کیوں تے نسرین دے ماں پیو نے کجھ نہ آکھیا پئی ساڈی

دھی اے چھوٹی اے اوہدی تے عمر ای نہیں ویاہن جوگی تے اُتوں بڈھے نال؟“
 ”توبہ توبہ مائی حتاں اگے کوئی بول سکدا سی۔ نونہہ پتر دی کیہ مجال جے اوہدے اگے
 سکدے۔“ ایسے چر وچ نسرین وی آ گئی سر پیراں توڑی چادر ماری ہوئی۔ اسلام
 علیکم کر کے چادر لاه کے پرانہ رکھیوں تے بولی، ”ہیں نی کوئی ڈھوکی شوکی نہیں جے
 وجاندیاں پیاں؟ سُم ساٹ پا کے بیٹھیاں ہویاں جے۔“ اگوں ثریا نے آکھیا، ”اسیں
 تیریاں ای گلاں کردیاں ساں پیاں، بڑی لمی عمر اے تیری۔“ ”میریاں کیہ گلاں
 کرنیاں جے؟“ ”سُنیا اے تیری دادی گزر گئی۔“ ”آہو گزر گئی، میریاں بیڑیاں چ
 وٹے پا کے۔ گوروں پریرے جانی۔“ ”اُنج اڑیے تیری دادی نے ایویں نرڑ ای بنھیا
 اے کوئی جوڑتے نہیں سی نا! پر سُنیا اے ملک نے تینوں بڑا سوکھا رکھیا ہو یا اے تے
 نالے ملکائی ملکائی آکھدے دا مُونہہ سکدا اے۔“ ”ٹھیک اے بھیناں جیویں آکھو،
 تہانوں کوئی سونے دیاں تاراں دا پنجرہ بنا کے اوہدے وچ ڈک دیوے تے اُتوں
 آکھے لے چوری کھاتے تہانوں کج لگے؟ ایہو حال میرا جے۔ پر چھڈو پرانہ ایہناں
 گلاں نوں۔ کُمر اں دی منگنی اے چنگیاں چنگیاں گلاں کرو۔ کُمر اں توں آپنا منگیتیر
 ویکھیا وی ہو یا اے؟“ اوہنے سردے اشارے نال آہو آکھیا۔ اے ”واہوا اے نا؟“
 کُمر اں شرما کے ہس پئی۔ ”آہو آہو کُمر اں دے من وچ تے پھل پیاں
 پھندیاں نیں کہ۔“ ساریاں نے کھلی پا دتی۔ فیر ٹپے شپے گاؤں توں بعد کُمر اں نوں
 اوہدے سوہریاں دا لیاندا ہو یا جوڑا پوا یونیس۔ ہس دیاں کھیڈ دیاں تے کُمر اں نوں مخول
 مخول کردیاں واہوا ویلا ہو گیا، پروہنے ٹر گئے تے کُمر اں وی گھر وگھری چلیاں گئیاں۔
 نسرین نوں روز ای رات نوں گھٹ نیندر پندی۔ اوہ منجی تے پئی سوچدی رہندی
 پر ایہہ اوہنوں آپ وی نہیں سی پتہ اوہ کیہ سوچدی رہندی اے پر اچ کُمر اں دا منگیتیر
 ویکھ کے اوہنوں اُنج لگا پئی ویاہ تے ایہہ دے نا! سچ دی جوڑی اے۔ میرا ویاہ کیہ ہو یا

اے ائے شادی خانہ ابادی ہوندى اے، میرى تے شادى خانہ بربادى ہوئى اے۔ ملک تے وياہ وى ہنڈا بیٹھا اے۔ اولاد وى جم بیٹھا اے تے وياہ وى بیٹھا اے۔ میں کيہڑے گناہ دى سزا بھکت رہى آں۔ کس گل دى قربانى دے رہى آں میں؟ ایس پھوکے جیون دا انت کتھے اے۔ میرا ایہہ جیون کس کاراے۔ ایہدے نالوں تے میں مرای جاں یاں کدھرے رُ جاں پر ایہہ دوویں کم ای بڑے اوکھے نیں۔ دیکھن نوں ایس میاں بیویں آں پر ریل گڈى دى لین دیاں دو پڑیاں وانگوں ساڈیاں دوہاں دیاں مڄیاں ڈٹھیاں ہوندىاں نیں اڈو اڈو۔ ایہہ گڈى دى لین خورے کتھے جا کے مُکنى اے، ملک دا ٹیشن تے خورے نیڑے ای ہووے، میرا کتھے اے پتہ نہیں۔

اک گل ضرور اے بیوی دا حق تے ملک وچارا مینوں دین جوگا بھادیں نہیں رہیا پر اوہنے اج توڑى میرى کوئى گل موڑى نہیں۔ ودھیا توں ودھیا کپڑے لتے تے ہور شمس لیا کے مینوں خوش رکھن دى کوشش کردا رہندا اے۔ جے کدے میں اوہنوں آکھاں مینوں آزاد کردے تے خورے من ای جاوے۔ ایہہ سوچ ہُن نسرین دا کھیہڑا ای نہ چھڈے۔ اٹھدیاں بہندیاں شام سویرے ایہو خیال ’میں اپنى جان ایہتھوں کیویں چھڈاں؟ جى چج آئی، ایدکیں پیکے جاں گی تے اوتھے جا کے کجھ سوچاں گی۔ اک دن ملک نوں آکھیوں، ’لکا ایدکیں میں پیکے گئی تے واہوا دن رہاں گی۔‘ ”کنے گو دن رہنا ای تے کدوں جانا ای؟“ ”دس پندراں دن رہاں گی تے بھادیں اج ای چھڈ آ۔“ ”ہلا! تیار ہو جا میں تینوں چھڈ آؤناں۔“

پیکے گئی نوں پورے پندراں دن ہوئے تے ملک آ گیا، ”چل ملکانیے چلئے۔“ ”نہیں ملک! میں تے نہیں جانا ہُن تیرے گھر۔“ ”ایہہ کیہ آکھیائی۔“ ”جو توں سُنیا اے۔“ ”ایہہ تیرا پکا فیصلہ اے؟“ ”آہو! ایہہ میرا پکا فیصلہ اے۔“ ”اچھا ہُن میں جاناں۔ توں چنگی طرحاں سوچ سمجھ لے میں مہینے توڑى فیر آواں گا جسراں توں جو

فیصلہ کیتا ہووے گا مینوں منظور اے۔“ ”بھاویں مہینے نوں آ بھاویں چھماہی نوں، میں ہن اُکا ای نہیں جانا تیرے گھر۔ پنچ ورھے میں جسراں گزارے نیں مینوں پتہ اے۔ اک دن کر کے کئے نیں پنچ ورھے۔ سوچ سوچ کے وی تھک لتھی آں۔ ہن بس اِکو ای سوچ اے تیرا میرا ساتھ ختم۔“ ”میں فیرو وی مہینے توڑی آواں گا۔ توں مینوں ایس گھر آونوں تے نہیں ڈک سکدی۔ میری پُرانی ساکا داری وی ہوئی۔“ نسرین کُجھ نہ بولی۔ ملک اُٹھ کے ٹر گیا۔ پورے مہینے کُجھوں آیا۔ بیٹھک چ ای بیٹھا رہیا۔ اوتھے ای چاء پانی پتوس۔ اوتھے ای روٹی شوٹی کھادی۔ نسرین اوہدے متھے نہ لگی۔ ڈیگر ویلا ہو گیا تے ملک نے نسرین دے اَبے نوں کُجھیا، ”اکبر علی، نسرین نے تہاڈے نال کوئی گل کیتی اے؟“ اوہنے آکھیا، ”بھائی جی! اوہدی ماں نے میرے نال گل کیتی سی پئی اوہ آہندی اے میں ہن سوہرے گھر نہیں جانا۔ ایسں ہتھیرا بر بھن بیٹھے آں۔ اوہ کسے گل تے آؤندی نہیں۔“ ”اچھا تسیں اوہنوں اتھے ای سد لوو۔ میں اک داری فیرو اوہدے مونہوں سُننا چاہنا واں تہاڈے ساہنے۔“ نسرین بیٹھک چ آ کے نیویں پا بہہ گئی۔ اوہدے پیو دے ساہنے ملک نے کُجھیا، ”نسرین کیہ سوچیا ای؟“ اوس جواب دتا، ”میری اِکو ای گل اے، میرا فیصلہ کر دے۔ میں تینوں پہلوں وی آکھیا سی میں ہن تیرے گھر جانا ای نہیں، فیرو اِکو گل مُرد مُرد اکھوان دا کیہ فائدہ۔“ ”میں صرف تیرے کولوں ایہہ گل تیرے پیو دے ساہنے سُننا چاہندا ساں۔“ نسرین تھوڑا چر چُپ کر کے بیٹھی رہی فیرو اُٹھ کھلوتی تے بولی، ”میں ہن جاواں اندر؟“ ”نہیں جھٹ کُو بہہ جا،“ ملک بولیا۔ نسرین وچوں ڈر گئی خورے ایہہ کیہ کرن لگا اے ہن پر چُپ کر کے بہہ گئی کیوں جو کول بیٹھے پیو دا حوصلہ سی۔ ملک نے آپنا بیگ کھولیا۔ ٹومباں والا ڈبہ کڈھ کے اوہدا ڈھکن لاه کے ساہنے پئی ہوئی ترپائی تے رکھ دتا۔ نسرین کُجھ بولن ای لگی سی کہ اوہنے طلاق دے کاغذ جیہڑے اوہ پہلوں ای تیار کر کے لیا یا ہو یا سی اوہدی جھولی چ

رکھ دتے۔ نسرین دیاں اکھاں بچ گلیڈو آ گئے۔ ملک اپنے اتھر و ڈکدا ڈکدا بیٹھک
چوں نکل گیا۔

بتاں چونہہ دناں پچھوں سنیا گیا، ملک فوت ہو گیا اے۔ کوئی آکھے کجھ کھا کے مر
گیا اے۔ کوئی آکھے دوجی واری ملکانی نوں لین گیا سی، اوہ آئی نہیں تے ہاوے نال
مر گیا اے۔ کوئی آکھے دل دا دورہ پیاں۔ جتنے مونیہ اونیاں گلاں پر ملک جاندا سی
جدوں دی نسرین جوان ہوئی اے، کجھ بدل گئی اے۔ اوہنے اک نہ اک دن مینوں
چھڈ جانا اے۔ مینوں چھڈے گی تے میرے جگری یار ماسٹرمنیر نوں ای کرے گی۔
میں بھاویں ماسٹرمنیر نوں پتراں وانگر جاندا ساں پر نسرین داتے ہان سی تا.....

کرماں والی

ماسی جیواں تندوری تے روٹیاں لاندی پئی سی کہ برکتے آ کے پُچھن لگی، ”میریاں
روٹیاں جوگا تاء ہیگا اے تندوری وِچ؟“

”نی ہتھیرا اے۔ میریاں تے سگوں سڑدیاں ای جاندیاں نیں۔“ جیواں نے

جواب دتا۔

”نی گجھ سُنیا ای جیواں؟“

”کیہ؟“

”شریفاں ولوں۔“

”کیہ ہو یا اے شریفاں نوں؟“

”نی اوہنوں تے گجھ نہیں ہو یا! وہدی دھی نہیں پئی لہدی۔“

عقل نوں ہتھ مار برکتے اوس بالڑی نے کتھے جانا اے۔ اوہنے تے کدی گھروں
پیر نہیں کڈھیا، اوہدا اج تائیں کسے متھا نہیں ڈٹھا۔ ماں چودھریاں دے گھر کم کرن
جاندی اے تے گڑی اندروں گنڈی مار لیندی اے۔ مجال اے جے ماں توں پنا گنڈی
کھول جاوے۔ ایہہ گل مینوں سیکنہ نے دی سی۔ گنڈی وی نہیں اوہدی ماں تے سگوں
باہروں جنڈرا مار جاندی اے۔ ایویں ای ہووے گی تے فیر گواچنا کتھوں سں۔ لوکاں

دے تے مُونہہ پاٹے ہوئے نیں۔ گل کرن لگے کجھ سوچدے ای نہیں۔ اوتھے ای
کدھرے کسے گٹھے لگ کے سُتی ہوئی ہونی اے۔“

”سُیا اے کدی کدی چودھرائی اوہنوں اپنے گھر سد لیندی اے۔ اوہی وی دھی
رانو جیڈی اے۔ کلی کلی اے ناہسُرد جاندی اے تے رانوںوں سد گھلدی۔ شریفاں نال
ای لے جاندی اے تے نال ای لے آوندی اے اپنی دھی نوں۔“

”لے کلی کلی کیوں چودھرائی دا اک پُتر وی تے ہیگا اے۔“

”اچھا! ویکھیا نہیں کدی۔“

”شہر پڑھدا اے نا۔“

”پنڈ کدی نہیں آوندا؟“

”تینوں دس کے آوناس۔ کدی کدائیں آوندا اے اک دو دنوں لئی۔ حالی تے
اج گیا اے دو تن دن رہ کے۔“

کرم دین چودھریاں دا کاما سی مَختی تے نیت والا۔ ہل واہندا تے سیں ایڈی
ڈونگھی لاندی پئی گوڈے گوڈے تائیں پیر گھب جاون۔ تے جدوں کنک، کپاہ تے مکئی
دیاں فصلاں تیار ہوندیاں تے دنیا ویکھدی۔ اک دن پنڈ دے تکیے چ بیٹھیاں ہویاں
اکبر بولیا، ”کرم دینا! ایڈا زور لا لا کے ہل واہنا ایس تینوں ڈوجیاں توں بہتا حصہ ملدا
اے؟“

اوہ تے اچے کجھ بولیا نہ، جام نے چڑھوتی کیتی، ”اوہ نہیں یار ایہنوں اکو واری
چوکھا ملے گا ایسے لئی تے یور لاندی رہندا اے۔“

”اوہ یار کیہ ہو گیا جے! اج تائیں وڈیاں کولوں ایہو ای سُن دے آئے آں پئی
دب کے واہ تے رج کے کھا۔“ کرم دین نے جواب دتا۔

اکبر فیر چمکیا، ”ویکھیں یار کدھرے بے ججی نہ کرا لیں۔ آہو بھئی چودھری ہُن

ایہدا ویاہ کرے گا نا! پتر جو بنایا ہو یا سن۔“

”اوائے پتر شترکیہ بنانا اے ایہہ وڈے لوک کسے دے نہیں بندے۔ چم پیارا نہیں کم پیارا اے۔“ کمال پرانہہ دو جی منجی تے بیٹھا ہو یا مونہہ نالوں کھے دی نژی لاه کے بولیا۔

”کرے تے گل سولھاں آنے کیتی اے۔ ایہہ لوک کسے دے نہیں بندے ایہناں نوں صرف کم چاہیدا اے کم۔“

کرم دین دی ماں بھاگ بھری چرخہ پئی کندی سی کہ یوہا کھڑکیا۔ اوہنے تند چھلی نال ولھیٹ کے چھیتی چھیتی جا کے یوہا کھولیا تے اگے اوہدا بھرا جلال دین کھلوتا ہو یا سی۔ ”بسم اللہ! میرا ویر آیا اے۔ میں صدقے جاواں کدھروں راہ بھل گیا ایں۔ آ بہو میں تیرے لئی لسی وچ مٹھا پا کے لیاواں۔“ جلال دین ویرھے وچ آ کے تے منجی تے بہہ گیا۔ بھاگ بھری اندر جان لگی تے جلال نے اوہنوں ڈک لیا۔

”بھینا! ایڈھر بہہ جا میرے کول۔ لسی پانی دی کوئی لوڑ نہیں توں میری گل سن۔“

”خیر تے ہے نا ویر!“ بھاگان سہم جیہی گئی۔

”خیرنوں تے خیر ای اے پر تینوں یاد اے بھاگ بھریے کہ یاد وی نہیں میرے

گھر تیری اک امانت اے۔ اوہنوں کدوں لیاونا ای؟“

”ویرا ڈاڈھا یاد اے۔ گھروں نکلن ای نہیں ہوندا۔ کلی کلاپی جو ہوئی۔ ایڈکاں دی ہاڑی پکدی اے تے میں آپ آواں گی اپنی بھرجائی کول تے اوتھے ای دن وی مٹھ لاں گے ویاہ دے۔ ویرتوں تے آپ آ کے مینوں شرمندیاں ای کر دتا اے۔“ بھاگان نے جواب دتا۔

ہاڑی پکی تے کرم دین تے شریفاں دا ویاہ ہو گیا۔

کرم دین نے کدی وی اپنی زنانی نوں چودھریاں دی حویلی نہیں سی گھلیا۔ گھر

دے کم کاج توں ویہلیاں ہو کے کس چرخہ ڈاہ لیندی تے نوہہ چھلیاں ائیرن لگ
پیندی یاں چنگیر چھابی بنا لیندی۔ کرم دین دی روٹی وی بھاگاں ای لے کے جاندی۔
شریفاں کدی بوہیوں باہر نہیں سی نکلی۔

ہل واہ کے کرم دین پئی دی وٹ تے بہہ جاندا۔ ماں لسی دا گڑوا زمین تے رکھ
دیندی تے روٹیاں دی چنگیر پُترنوں پھڑا دیندی۔ چوپڑیاں ہوئیاں روٹیاں نال کدی
انب دا اچار، کدی مرچاں تے نبو دا تے کدی سواہریاں ای کٹیاں ہوئیاں مرچاں۔
تھکے ہوئے کرے نوں ماں دی لیاندی ہوئی لسی تے روٹی سونھتاں توں ودھ سواد
دیندی۔ کرما روٹی کھاندا رہندا تے ماں اوہدے مُونہہ ول ویہندی رہندی۔ کدی کدی
اوہ کاہلا پے جاندا تے آکھدا، ”اماں! میرے مُونہہ تے ماکھیوں لگی ہوئی اے ہر ویلے
میرے مُونہہ ولے ویہندی رہتی ایں۔“

”پُتر توں تے مینوں ماکھیوں نالوں وی بہتا مٹھا ایں تے پیارا ایں۔ میرا تے سھو
گجھ توں ایں۔ تینوں ویکھ ویکھ کے میں جیونی آں۔ دعا منگدی رہتی آں رب تینوں ٹوکرا
بالاں دا دیوے۔ سارا ویزھا بھر جاوے تے فیر میں اوہناں نوں ویکھدی رہواں
کراں۔“

”پر اماں اینیاں ساریاں بالاں نوں سنبھالے گا کون تے پالے گا کون؟“ کرما
ماں دے مُونہہ ول دیکھن لگ پیا۔

”پُتر جیہڑا دین ہار اے اوہو ای پالن ہار اے۔ اوہ پتھر وچ کیڑے نوں روزی
دیندا اے۔ پانی وچ مچھیاں، ڈڈواں نوں تے ہوا وچ اڈدے پکھیرواں نوں پالدا
اے۔ اوہو ای سبھ دا رازق اے پُتر۔“

”ماں میں چلاں، اجے دو پھلیاں رہندیاں نیں۔“

اگلی ہاڑی تیار ہوئی۔ وساکھی دا میلہ دیکھن لئی پنڈ دے مُنڈے تیار ہوئے۔ کرم

دین شریفان نوں پُکھن لگا، ”تیرے لئی کیہ لیاواں میلے توں شریفان؟“ شریفان نے شرما کے اپنا مُونہہ گوڈیاں وِچ دے لیا۔ ”ایہہ کیہ کرنی ایں پئی جیویں اج ڈولی چوں نکلی ہوویں۔“

”ایہہ گل نہیں۔“

”تے فیر کیہ اے؟“

شریفان مُونہہ اُتائہہ کیتیاں بغیر ای بولی، ”میں آ کھنا.....“

”پر کُجھ آ کھیں وی۔“

”میں آ کھنا سی ساڈے گھر جیہڑا بال ہونا اے اوہدے لئی میلے چوں کھڈونے

لیاوتا۔“

”اوئے ایہہ گل اے تے تُوں مینوں پہلوں کیوں نہیں دسیا۔ اماں نوں پتہ اے؟“

”آ ہو۔“

”تے مینوں کیوں نہیں دسیا؟“

”اماں آ ہندی سی رولا نہیں پاسیدا۔ نظر لگ جاندی اے۔“

”اچھا گڑیاں والے کھڈونے لیاواں کہ مُنڈیاں والے؟“

”مینوں کیہ پتہ؟“

”تیرا دل کیہ منگدا اے؟“

”جو رب دیوے۔“

وسا کھی دا میلہ اُنج تے مال ڈنگر دی منڈی ہوندی اے پر اوہدے وِچ سارے

کھیڈ تماشے، سرکس، پنکھوڑے، رچھ دا تماشہ، باندر تماشہ تے گاؤں والیاں ٹولیاں وی

تھاں تھاں نظر آوندیاں نیں۔ کھان پین نوں جلیبیاں، کتلے، اندرے، پنکھوڑے،

پکوڑے، سموے، سوڈے دُیاں بوتلاں، قلفیاں تے ورتوں دیاں چیزاں برتن بھانڈے

ہور ونگاں پوڑیاں تے اُرانہہ پرانہہ نال میلہ بھریا ہویا ہوندا اے۔ دو تن دن واہوا رونق رہندی اے۔ ایہہ میلہ اجیہے سمیں ہوندا اے جدوں کسان دی سارے سال دی محنت پوری ہو جاندی اے۔ کنکاں دی راکھی مک جاندی اے۔ کھیتاں وچ ہر پاسے سنہری چادر وچھی ہوئی نظر آوندی اے۔ کنک ایسا میوہ اے جیہدے کھادیاں بغیر آدم زاد دا گزارہ ای نہیں۔ بابے آدم ہوری وی جنت وچ کنک کھادیوں بغیر نہیں رہ سکے بھادیں اوتھے کھان دیاں ہور شیواں دا حساب ای نہیں سی۔ سونعت کھا لو پر جدوں تائیں روٹی نہ کھاؤ تسلی ای نہیں ہوندی۔ اج کسان ہزاراں لوکاں دی روٹی دا پر بندھ کر کے ہولا مٹھل ورگا ہو کے وسا کھی دے میلے دی بہار لٹن چلا گیا اے۔

واڈھیاں کر کے، بوہل چک کے، دانہ دانہ سنبھال کے، چودھریاں دے گودام تے آڑھتیاں دے سٹور بھر کے ہالی نے اپنی قسمت دے دانے چودھری دے ہتھوں لینے نہیں جو اودھا خدا کرائے گا اوہ دے دے گا۔ میلے چوں کرم دین، شریفاں لئی کچ دیاں پوڑیاں، چاندی دیاں ڈنڈیاں تے لال رنگ دا پراندا۔ اماں لئی تا سے دی کڈھائی والی چادر تے کجھ چھوٹے چھوٹے کھڈونے جیہے لے آیا۔

اماں تھلے ویرھے وچ ہوندی سی تے کرے تے شریفاں دیاں منجیاں کوٹھے تے۔ گرمی دا اج ڈاڈھا ای زور سی، سویرے واڈھی پنی سی پر رات ایڈی لمی ہو گئی کہ ممکن دا ناں ای نہیں سی لیندی۔ کرم دین اٹھیا۔ گھڑونجی تے پئے ہوئے گھڑے توں پیالہ لایا، پانی دا بھریا تے فیر کوٹھے تے چڑھ گیا۔ اوہ انج گھا بھریا ہویا سی جیویں کوئی اودھے مگر لگا ہووے۔

”کیہ گل اے کرم دینا؟“

”شریفاں اپنی منجی تے اٹھ کے بہہ گئی۔“

”پتہ نہیں اج نیندر کیوں نہیں آوندی۔“

”وٹ جو لگا ہویا اے کسے رُکھ دا کوئی پتر نہیں ہلدا پیا۔“ شریقاں بولی۔
 ”نہیں شریقاں وٹ گرمی دی گل نہیں اینج ای میرا جی گھسوں مسوں کردا اے
 پیا۔“

”ہیں! جتا ہو کے جتانیاں والیاں گلاں کرنا ایس پیا۔ تینوں کیہ ہو گیا اے۔“
 ”کدھرے میلے وچ کسے نال لڑتے نہیوں پیا؟“
 ”نہیں میں کیہدے نال لڑنا اے۔ میلے چ گلاں پئے کردے سن پئی چودھری نتھے
 دی تے ساڈے چودھری دی کوئی کھٹ پٹ اے۔“
 ”تے تینوں کیہ لگے؟“
 ”گجھ وی نہ۔“
 ”فیر“

”فیر گجھ نہیں مینوں ڈر جیہا لگدا اے جیویں گجھ ہون والا اے۔“
 ”ہون والا تے ہیگا اے نا ساڈے گھر کا یاں کا کی۔“
 کرم دین نے جیویں گجھ سنیا نہ ہووے۔ دُوروں گدڑاں دے رون دیاں
 اوازاں آ رہیاں سن۔ کرم دین نیویں دھون کر کے منجی دی پیند تے لتاں لکا کے بیٹھا
 ہویا سی۔ گم گم۔ شریقاں کرم دین دا موڈھا ہلا کے بولی، ”کرمیا! ستا ایس یاں کہ جاگنا
 ایس میں تیرے نال گل پئی کرنی آں۔“

”ستا ای تے نہیں۔ نیندر تے باراں باراں کوہ اڈ گئی اے۔“
 ”میں گجھ آکھیا سی۔“

”آہو کا کا..... کا کی..... میں خورے اوہنوں ویکھنا وی ہے کہ نہیں۔“
 ”کیوں نہیں ویکھنا میں کوئی گناہ کیتا اے۔“

”اوئے نہیں بھلیئے لو کے ایہہ گل نہیں۔ جا جا کے سوں جا چپ کر کے۔“

”میں تے نہیں سونا یاں تے آپ پہلوں سوں تے یاں مینوں گل دس۔“

”کوئی ہووے تے دساں، میں کدی تیرے توں کجھ لکایا اے۔“

”لکایا تے نہیں۔ فیر تھک گیا ہوویں گا۔ تیرے پیر گھٹ دیاں؟“

”پیراں نوں کجھ نہیں ہويا۔“ لکڑو نے پہلی بانگ وِتی تے نال ای رولا جیہا پے

گیا۔ پٹھوں وِڑھے چوں اماں بولی۔

”پُتر کرم دینا! ایہہ رولا کیہا اے۔ اُتوں ذرا گلی وِچ دھیان ماریں نا۔“

”اماں کجھ بندے لنگھے نیں اُچی اُچی بولدے۔“

”اچھا پر رب خیر ای کرے مینوں تے اج بھیڑے بھیڑے سُفنے آوندے رہے

نیں۔“

”فیر کوئی چودھری، چودھری، کھیہہ پئے ہون گے ماں، تے مارے جان گے

ساڈے ورگے غریب۔“ اپنے چر وِچ کرم دین دے وِڑھے دا بُوہا ایڈے زور دی

کھڑکیا جیویں بھن ای دینا ہووے۔ کرما تھیتی تھیتی وانسی پوڑی دیاں دو پلانگھاں کر

کے بُوہے تے اڑ گیا۔ کھولیا تے اگوں چودھری دے کامة گاماتے ماجھا ہتھاں وِچ

جھویاں پھڑیاں ہوئیاں اکو ساہے بولے، ”کرما تھیتی آ۔ چودھری دی کنک نوں کسے

نے اگ لا وِتی اے۔“

کرمانا لے ای بھج و گیا۔ ماں پُچھدی رہ گئی، ”پُتر کیہ گل اے، کتھے چلیا ایں؟“

شریفاں اہے سنبھل سنبھل کے پوڑی اتردی پئی سی تے اُتوں فجر دی بانگ دا ویلا ہو

گیا۔ ”اللہ اکبر اللہ اکبر“ بھاگاں نے بوری وچھا کے اُتے کھیس دا بنیا ہويا جاء نماز وچھا

دتا۔ شریفاں اماں دی منجی تے بہہ گئی۔ دوویں رب دا منت ترلا کرن لگ پیاں ربا

ساڈا تے تیتھوں تھلے ہور آسرا ای کوئی نہیں۔ ”اماں کدھر لے گئے نیں کرے

نوں؟“ شریفاں پچھن گی۔

”پتر! چودھری دے بندے سن۔ حویلی گیا ہووے گا۔ تُوں بہتا فکر نہ کریں۔ ایسے حالت وِچ فکر چنگا نہیں ہوندا۔ رب خیر کرے گا شریفاں پتر۔“ اماں اپنے چہرے تے بناوٹی بہادری لیا کے بولی تے وچوں اوہدیاں آندراں نوں دلھیٹ پھر دے سن پئے۔
 یو ہے وِچ لتاں لیاں کر کے بہہ گئی تے کلبجے نوں دوہاں ہتھاں وِچ پھڑ لیا۔
 کنک دی اگ تے اک بہانہ سی چودھریاں نوں للکارن دا۔ نتھے چودھری دے بندے تے چڑھائی کر کے حویلی تیکر ای اڑ گئے سن۔ اگوں چودھری دے بندیاں دے پھوکے فار سُن کے تھوڑا بہت پچھانہ ہٹ گئے۔ ایسے چر وِچ کرم دین وی اڑ گیا۔
 ”کیہ حکم اے چودھری جی؟“

”شاواشے وئی وہنا وی پیا ایس تے پچھنا وی پیا ایس۔“

”چودھری جی مینوں تے ایدکاں دی واری ایس رپھڑ توں چھٹی ای دے دیو۔
 میری زنانی اُمید نال اے۔ میرے گھربال بچا ہون والا اے۔ تہانوں پتہ اے میں کلا کارا آں۔ مینوں بے کوئی جیل شیل ہو گئی تے میرے گھرنوں کون سنبھالے گا۔“
 ”اوئے اسیں مر گئے آں۔ تینوں جیل ہون دینے آں۔ ایویں باہر جا کے تے پٹاکے پٹو کے چلا دیو گے تے نتھے والے بھج جان گے۔ وہندا نہیوں سارے لگے ہوئے نیں، میں ای آکھیا سی کرماجی داراے اوہنوں وی سد لوو.....“

دِن چڑھدے تائیں رج کے پٹاکے چلے۔ دوویں پاسے ہتھیرے بھڑ ہوئے۔
 کرمے جی دار نے ساریاں گولیاں جی جان تے جھلیاں تے ہُن کرما موہدے مونہہ کھال وِچ ڈگا پیا اے۔ کھال دا پانی گُوڑھے نسواری رنگ دا وگدا جاندا اے۔

جدوں کرمے دی منجی گھر آئی تے بھاگ بھری کولوں رویا وی نہ گیا۔ اوہ سھناں دے مونہاں ول پتر پتر ویکھدی جاوے تے اِکو ای گل کردی جاوے، ”کیہ ہو یا اے کرمے نوں۔ کیہ ہو یا اے؟ رولا کاہدا اے؟“ کدی شریفاں نوں پچھے، ”رونی کیوں

ایں؟ کیہ ہو یا اے؟“

جدوں کرے دا جنازہ چکن لگے تے چکن نہ دیوے۔ ”لہنوں کتھے لے جانا جے، کیہ ہو یا اے کرے نوں۔ کرما مینوں دسدا کیوں نہیں؟ کیہ ہو یا اے تینوں؟“
اماں سکی اکھیں منجی نوں جھے ماردی جاوے تے ویکھن سُنن والیاں دیاں چیکاں نکل گئیاں۔ منجی ویزھے چوں نکل گئی تے بھاگاں کرما! کرما کردی اوہنوں گلیاں وچ لہدی پھری۔ فیر اک دن چپ کر کے آ کے اپنی منجی اُتے بہہ گئی تے اودوں کچھے اوہنوں کسے نے بولدیاں نہیں سُنیا۔

اج کرم دین دی چھماہی سی۔ شریفاں لک ٹٹی کٹوری وانگنوں رڑھدی رڑھدی چلھے کول آئی۔ گڑ دا حلوه بنایا تے دو روٹیاں پکا کے ماسی مہراں دے مُنڈے دے ہتھ مسیتے گھل دتیاں۔

جس دن دا کرما مریا سی بھاگاں دی سہیلی مہراں شریفاں دا بہت خیال رکھدی سی۔ اج سویرے ماسی مہراں آئی تے شریفاں موہدے مونہہ پئی ہوئی، سدھ نہ بدھ۔ ہلایا جُلایا تے ٹھنڈی سیت۔ مہراں نے اگ بال کے چھیتی چھیتی انگیارے اوہدی منجی دے تھلے رکھے تے آپ دائی ولے بھج گئی۔ بھاگاں موشے وچ بیٹھی بٹر بٹر دیکھدی رہی۔ سیک لگن نال شریفاں دیاں درداں دوبارہ شروع ہو گئیاں۔ دائی دا پیر رکھدیاں ای ”ہواں، ہواں“ شروع ہو گئی۔ چھیاں مہیدیاں توں ایس گھر وچ کوئی بلارا ای نہیں سی سُنیدا۔

جیہدا کوئی افسوس کرن والا آؤندا اوہ وی چپ۔ بھاگاں تے شریفاں نے تے اجیہی چپ وٹ لئی سی جیویں اوہناں دے آسے پاسے پہرہ لگا ہویا ہووے پئی جے تہاڈے وچوں کسے نے وی کوئی گل کیتی تے تہاڈی خیر نہیں..... بچی دی اواز کناں وچ پئی تے بھاگاں اندر بھج گئی..... ”کون اے؟ کرم دین آیا اے۔ کرم دین آیا

اے؟“ شریفاں دے اتھرو نکل گئے۔ دائی نے تے ماسی مہراں نے حوصلہ دتا۔ ”پتر کچے ہڈیں نہیں روئیدا۔ ویکھاں رب نے تینوں بلان چلان دا تھاں تے دے دتا اے کرے دی نشانی۔ پتر مریاں نال مر نہیں جائیدا۔ ویکھاں گڑی کیڈی سوئی اے۔ زری پری کرم دین۔ پیو دا سگواں روپ اے۔“

بھاگاں نے باڑی نوں سینے نال لایا ”میرا کرما آیا میرا کرما آیا۔“ فیر کے ڈوٹھھی سوچ وچ ڈب گئی تے پچی نوں ماں نال پا کے تے جا کے اپنی منجی تے لمی پے گئی۔ دائی زچہ نوں تے بچے نوں سنبھال دی رہی۔ مہراں، شریفاں لئی گڑ بادام تے چھوہارے گرم کردی رہی۔ بھاگاں پُپ وٹ کے سوں گئی۔ شریفاں دے ہڈ پیر ساری رات دیاں درداں نال بھجے ہوئے سن۔ جان خلاصی ہوئی۔ گرمیش ملی تے اوہدی اکھ لگ گئی۔ جھٹ پا کے مہراں شریفاں دی خیر خبر پکھن آئی تے شریفاں نے ماسی مہراں دی منت کیتی، ”ماسی اماں نوں دو روٹیاں تے پکا دے۔“ بھکھی پئی اے سویر دی۔ اوہنوں تے سرت ای کوئی نہیں، سارا دن نہ پکھو تے اپنے آپ منگدی نہیں۔“

ماسی گئی تے اپنے گھروں دو روٹیاں چنگیر وچ رکھ کے تے کولی وچ ساگ پا کے لے آئی تے اپنی پُرانی سہیلی بھاگ بھری کول منجی تے بہہ گئی، ”اٹھ بھاگاں روٹی کھا لے۔“ بھاگاں مُونہہ سر ولھیٹ کے پئی ہوئی۔ ہوں نہ ہاں۔ مہراں نے اوہدے مُونہہ توں کپڑا لایا تے اوہ سے ورھیاں دی سستی پئی سی۔

اک دن چودھرائی نے جیراں ماچھن دے ہتھ شریفاں نوں حویلی سد گھلیا۔ نال افسوس کیتا کہ سانوں کرے دا بڑا دکھ اے تے اوہدے بال بچے دا بڑا خیال اے۔ شریفاں گھر وچ کلی رہ رہ کے ہسرد گئی۔ کرے دی چھماہی وی ہو گئی سی۔ اماں دا چالھیا وی ہو گیا سی۔ مَن تے کوئی دُور نیڑے دا ساک افسوس کرن وی نہیں سی آوندا پر شریفاں چودھرائی دی حویلی کیوں جاندی۔ جیہناں گھروں سد کے اوہدے کرے نوں

گولیاں مروائیاں سن تے پچھوں کوئی داد نہ فریاد۔ جیویں بندہ نہ مر یا ہووے گلی دا سلتا
 مر گیا ہووے۔ ’میں اوہناں دی حویلی جاواں، سوال ای پیدا نہیں ہوندا! گھر وچ کھان
 لئی کجھ نہیں تے بھکھی مر جاواں گی نا! سگوں چنگا اے ایس جیون نالوں تے موت ای
 چنگی اے۔ میتھوں بنا دُنیا تے کیہ تھریا ہویا اے۔‘ اپنے نال آپے ای گلاں کرے
 پئی۔

کہنا سوکھا پر سہنا اوکھا۔ کجھ دن جدوں سچ سچ ای بھکھا رہنا پیتے دن نوں
 تارے نظر آؤن لگ پئے۔ کسے نے ایویں ای نہیں آکھیا، ”پیٹ نہ پیاں روٹیاں تے
 تھے گلاں کھوٹیاں۔“ اک دن ڈگدی ڈھیندی حویلی گئی، ”چودھرائی جی تسیں سدیا سی۔“
 ”آ شریفاں کیہ حال ای؟“ شریفاں نے جتھیرا روکیا پر اتھرو نکل ای گئے۔ اوہ
 چودھرائی دے ساہنے رونا نہیں سی چاہندی پر کدی کدی اجیہی بن جاندی اے پئی بندہ
 اپنے ای وس وچ نہیں رہندا۔ اوہنے جی ڈاڈھا کر کے لیڑے دی چٹڈ نال اکھاں
 پونجھیاں، ”دسو چودھرائی جی کیہ کم سی؟“

چودھرائی نے پہلاں تاں شریفاں نوں طفل تسلیاں دتیاں، ”حوصلہ کر شریفاں
 کرے دا چودھری ہوراں نوں بڑا ای افسوس اے۔“ تے ایہو جیہیاں اُریاں پرلیاں
 گلاں کر کے جیہڑیاں شریفاں نوں گولیاں بن بن کے لگدیاں رہیاں پر اوہدے کول نہ
 ای کوئی سوال سی نہ ای کوئی جواب۔ چپ کر کے سُندی رہی۔

”شریفاں جے ویہلی ہونی اس تے حویلی آ جایا کر۔ جیراں تے ہُن اصلوں ای
 نکمی ہو گئی اے۔ اوہدے نال ذرا ہتھ وٹا دیا کر۔ روٹی شوٹی وی ایدھروں ای کھا لیا
 کریں۔“ شریفاں دے ڈھڈ وچ گُریل گُریل پئی ہوندی سی۔ باورچی خانے چوں کھانا
 پکن دیاں خشبوداں آ رہیاں سن۔ ”اچھا شریفاں سویر نوں آ جاویں ہُن توں جا۔“
 چودھرائی نے گل مُکا دتی۔

شریفاں اپنے آپ نال گلاں کردی جاندی اے، ”لے میں بے غیرت ہو کے
 کھان لئی منگدی۔ میں کوئی منگتی آں۔ سیانیاں نے آکھیا اے، ”منگن گیا ماریوں تے
 منگن مول نہ جا“ فیر جیویں اوہنوں اپنے اندروں ای اواز آئی، ’بے غیرتی، عزت، بے
 عزتی سویرے جدوں اوہناں دے جوٹھے بھانڈے مانجن جاویں گی تے غیرت تے
 عزت نوں کتھے رکھیں گی؟‘

شریفاں نوں چودھریاں داکم کردیاں کئی ورھے لنگھ گئے۔

چودھرائی اینا کو دے چھڈدی سی جیہدے نال ماواں دھیاں دے ڈھڈ بھر
 جاندے تے اوہ سوں جاندیاں۔ لتھے پُرانے تے کدے عید، بقر عید نوں کپڑے وی لہہ
 جاندے۔ چودھرائی دی دھی دے پُرانے کپڑے شریفاں دی دھی رانو پاندی تے اینج
 لگدا جیویں ایہدے لئی سپے سن۔ اوہ سچ مچ رانی لگدی۔

راتیں چودھریاں دے گھر وچ بڑی رونق سی۔ چودھری دے پُتر دی سالگرہ سی۔
 دو ای چٹھیاں سن، منگ گئیاں تے سویرے بولدا بولدا چلا گیا، ”اماں جان صبح ای صبح
 کیہ شور مچیا ہویا سی۔ رات وی رولا ای پیا رہیا۔ گھر آؤ تے آرام نال سونا وی نہیں
 ملدا۔“

”کجھ نہیں پُتر اوہ مائی اے نا، اوہدی دھی نہیں لہدی پئی۔“

”کیہڑی مائی؟ اچھا ہووے گی کوئی۔ اچھا اماں جان خدا حافظ!“

”اللہ حافظ پُتر!“

برکتے پیڑے کر کے دیندی رہی تے جیواں روٹیاں تندوری وچ لاندی رہی۔ دو جا
 پُور وی لہہ گیا تے برکتے تے جیواں اپنیاں اپنیاں روٹیاں پونیاں وچ لھویڈیاں سن
 پیاں جے حدیفاں دی دھی چھیمو اپنا آٹا چک کے لے آئی۔ کٹالی تندوری دی تھڑی تے
 رکھ کے تے دوویں کن پھڑ کے توبہ توبہ کرن لگ پئی۔ جیواں تے برکتے دوویں اکو

ساہے بولیاں، ”نی کیہ ہو یا ای؟“

”ماسی انھیر ہو گیا اے۔“

”نی کجھ مونہوں وی مٹھنیں گی۔“

”ماسی جیراں، ساڈی گواہنڈھن چودھریاں دے گھر کم کردی اے نا!“

”آہو“ جیواں بولی۔

اج سویرے سویرے جدوں اوہ کھوہی چوں پانی کڈھن لگی نا! چودھریاں دی

کھوہی چوں.....“

”فیر؟ اوہ تے روز ای پانی کڈھدی اے،“ برکتے بولی۔ ”پر ماسی اج تے ہونی دا

دن چڑھیا اے۔ پتہ اے کیہ ہو یا۔ بوکی بھاری ہو گئی، نکلے ای نا۔ اوہنے سوچیا کھوہی

وچ کتا ڈگ پیا ہونا اے۔ کتا کڈھن لئی بندہ کھوہی وچ وڑیا تے اندر لاش۔ باہر

کڈھیا تے ماسی شریفاں دی دھی رانو دی لاش۔“

”ہے نی میں مر گئی۔ نی ایڈی چنگلی گڑی۔ نی ایڈی سوہنی گڑی۔ قسمتیاں دیاں گلاں

نیں پڑ۔“

بزکتے بولی، ”ماں تے اوہنوں کرماں والی آکھ کے بلانندی سی۔ آکھدی سی کرے

ورگی اے، پیو دے مونہہ والی اے۔ وچاری نکر من ہو گئی،“ جیواں بولی تے دوویں ہتھ

متھے تے مار کے زمین تے بہہ گئی۔ چھیموں فیر بکی بکی ہو کے بولی، ”پر ماسی اوہ

کھوہی وچ کیوں ڈگی تے ڈلی؟“

جیواں نے زمین توں نگاہ چکلیوں بغیر ای جواب دتا، ”توں اوہنوں کتھے ڈوبنا

سی؟“

”ہائے ہائے! ماسی میری تے اوہ کپی سہیلی سی۔ میں آکھنی آں کھوہی وچ ڈگی

کیوں؟“

”پتر پیر تلک گیا ہووے گا وچاری دا- ادہدی ایویں ای لکھی ہوئی سی- شریفاں
نال ڈاڈھی مندی ہوئی اے- دوجی وار لئی گئی اے- مھیموں پتر تندوری ٹھنڈی ہو گئی
اے- آنا چک کے سدھی گھر چلی جا-“
مھیموں توبہ توبہ کردی چلی گئی-

اج شام کرے تے بھاگاں دیاں قبریں کول اک ہور قبر بن گئی-

ڈانگیں رب نہ ماردا

میراں تے سلطان دا پھلے ورھے ویاہ ہويا سی۔ ایڈکیں رب نے پتر دے دتا پر
بال جھیا بڑا اوکھا۔ میراں وچاری تے رُوں وانگوں بنبجی گئی، دائی نے کیس جو خراب کر
چھڈیا سی۔ توں میں آکھدے رہے اوہنوں، شہر ہسپتال لے جاؤ پر گھر دے نہ منے۔
اے، ”لے اساں پنڈ نالوں وکھری کرنی اے۔ اساں تے اُچچا وڈے پنڈوں مائی
رَتی نوں سدیا ہويا اے۔ بڑی سیانی دائی اے۔“ سَنج بنا کے دت دان لے کے ودعیا
ہوگئی۔ ویزھے وچ مبارکاں دا رولا — اندر پئی میراں دی کسے نوں ہوش ای نہ۔
سیانی دائی اے گھر نہیں اپڑی ہونی کہ پیڑھی تے بال نوں چھڈ کے ماں چلانا کرگئی۔
سلطان رانی ہوراں دے شریکے وچوں دُوروں نیڑیوں ساک لگدا سی پر دوہاں
گھراں دا آپو وچ کوئی خاص ملن ورتن نہیں سی، سگوں اک دُوجے توں تھوڑی بہتی
خاراں کھاندے سن۔ اُنج ویری وی کوئی نہیں سی خاص۔

رانی دی جدوں کدی وی سلطان اُتے نظر پیندی، اوہ اوہنوں بڑا چنگا لگدا۔ اُچا لہتا
قد، بادامی رنگت، سنہری مُچھاں۔ راہ کھسپڑے جانڈیاں کئی واری ٹاکرا ہو جانا۔ اِکوگلی
وچ جو رہندے سن۔ ویکھنا تے سلطان نے وی اوہنوں چنگی طرحاں پر سلطان دا
زنائیاں نوں دیکھن دا وکھرا طریقہ سی۔ دوروں آوندی زنائی نوں چنگی طرحاں ویکھ لینا

تے جدوں اوس نیڑے آؤنا تاں نگاہ زمین اُتے گڈ لینی، جیویں ایہہ بندہ تے ایڈا معصوم اے کدی کسے زنانی نوں اکھ چُک کے نہیں دیکھدا۔ رانی جدوں اوہنوں دیکھدی تاں اوہدے دل وچ کجھ ہون لگ پیندا۔

اک دن باہر مکانے کھوہی اُتے پانی بھرن گئی ہوئی سی تے دُوروں کھری وچوں سلطان آؤندا دِسیا۔ اوہنوں اشارہ کر کے آپ وی میت دے پچھوڑے ولے چلی گئی۔ اوہ وی اودھر آ گیا تے بولیا، ”رانی! مینوں کیوں سدیا ای؟“
توں کل باراں وجے ساڈے کھوہ اُتے ضرور آویں۔ ٹائم نہ بھلیں۔ گٹ اُتے جھسی ہوئی گھڑی توں کدی کم وی لیا کر،“ رانی اِکوسا ہے بولدی گئی۔
”کیوں میرے ڈکرے کروانے میں۔“

”نہیں کجھ ہوندا تے جے کوئی ڈکرے کرن لگا تاں بھج جاویں۔ تیریاں لتاں تھوڑیاں لسیاں میں۔“

”ایہہ کیہ مخول ہو یا وئی۔“

”نہیں مخول دی گل چھڈ، ایس تھاں اُتے بہتی گل نہیں ہو سکدی۔ میں تیرے نال ضروری گل کرنی اے۔ کل باراں وجے آؤن دی پکی اؤ۔“
اگلے دن سلطان، رانی دے کھوہ اُتے آ گیا۔ رانی کھلی سی۔ اوہ سوچیں پے گیا ایہہ گڑی کیہ تماشہ لاؤ اے تے میں دی پاگل آں، جے کوئی مینوں اتجھے دیکھے تے کیہ سوچے تے کیہ آکھے۔“

اچھا دس رانی کیہ ضروری گل سی تے نالے باقی سارے لوک کتھے میں؟“
دوویں ویرتے شہر گئے میں پہلی دی تریک بھکتن۔ میں سویرے سویرے روٹی لے آئی ساں۔ اوہ کھانڈیاں ساراں چلے گئے میں۔ کیہ پتہ چھستی اواز پے جاوے کچھری وچوں۔ مینوں آکھیا سن میں بابے بدر نے پنڈ جانا اے، آپنا سیال دا بسترہ لین،

اوہدے نال گھر رُ جاویں۔ میں بابے بدرے نوں بھجا دتا۔ آکھیا، میں آپے آ جاواں
گی۔“

”اوہ تے ٹھیک اے پر مینوں کاہدے لئی سدیا ای۔ کیہ آکھنا سی مینوں؟“

”تینوں آکھنا سی، میرے ماں پو کولوں میرا ساک منگ۔“

”پاگل ہو گئی ایں۔ میں شادی خُده بندہ، اُتوں اک بال دا پو۔ کون دیوے گا
مینوں ساک؟ تے نالے تیرا پو، اوہ تے اگے ای ساڈے خاندان دے کھتے پیا ہویا
اے۔“

”ویاہ میرا ہونا اے کہ میرے پو دا، نالے تیری زنانی وچاری بہشتن تے رب
نوں پیاری ہو گئی اے۔ ہُن تیری شادی وی تے نالے خُده دوویں گلاں مک گھیاں
نیں۔ اوہ تے وچاریاں زنانیاں ہوندیاں نیں جیہناں دے بندے مر جاون، اوہناں
نوں سوچنا پیندا اے۔ تیرا کیہ وگڑیا اے؟“

”رانی، جیہڑی گل توں سوچتی ایں پئی ایہہ کدی توڑ نہیں چڑھ سکدی۔ جا
شاواشے! لوئے لوئے گھر اڑ۔“

”ٹھیک اے۔ تیرا جی کرے ساک منگ، نہ کرے نہ منگ۔ میں تے کدھرے
ہور ویاہ ای نہیں کروانا۔ بھاویں ساری عمر کواریاں ای لنگھ جاوے۔“

رانی ورگی سوچنی گڑی نال اوہدا ویاہ ہو جاوے، ایہہ سلطان لئی بڑی گل سی، پر ایہہ
کم ہووے کسراں۔ رانی سلطان نوں فیر گھو ہی اُتے ملی تے آکھیوں، ”ساک منگن
دا کوئی چارا کر، نہیں تے میں تیار آں مینوں لے کے کدھرے نکل چل تے جے ایہہ
وی نہیوں کرنا تے میں گجھ کھا کے مر جاواں گی تے میرا خون تیرے سر ہووے گا۔“

”اچھا میں ماں نوں تے ماسی نوں ٹوراں گا تیرے گھر ساک منگن تے جے اگوں
اوہناں دی عزت وچ کوئی فرق آیا تے مُد میتھوں رُا کوئی نہیں ہونا۔“

رانی دے گھر دسے اپنے دلوں مزاج تے جتھیری دکھاندے رہے پر اک دو پھیرے لوا کے ساک دسے چھڈ یونیں۔

جدوں رانی، سلطان دے گھر ووجھ کے آئی اوووں اوہدا پہلا پتر دو ورھیاں دا سی۔ ورھے پتھوں رانی دے گھر وی پتر ہويا۔ وڈے دا ناں طالب علی سی، چھوٹے دا شوکت علی رکھ وِتو نہیں۔ رانی دوہاں بالاں نوں اِکو جیہا رکھدی۔ اوس طالب تے شوکت وِچ کدی فرق نہ رکھیا۔ وِٹاں وِچ ای دوویں جوان ہو گئے۔ کدی دوویں تے کدی وڈا گھوہ اُتے چلے جان کرن۔ رانی تے سلطان دا گھر جنت دا نمونہ سی۔ کھان پین نوں گھلا، پیار محبت دا ماحول۔

سلطان دے دو ای پتر سن تے اوہدے نِکے بھرا رمضان دے چار پتر تے اک دھی۔ اوہدا وڈا پتر اسیجے بارھاں ورھیاں دا سی جدوں رمضان نوں مُحرتی تاپ چڑھیا، جیہدا نال ای لے گیا۔ سلطان نے بھرا دی اولاد دا پورا پورا خیال کرنا۔ پہلی بے دا کم وی سگواں کرنا جیویں رمضان آپ کردا سی۔ برابر دا حصہ لیا کے بھر جائی نوں دینا۔ رانی درانی نوں بھیناں طرحاں جان دی تے بالاں نال وی پیار کردی اپنے بالاں طرحاں جان دی۔

رب دیاں کرنیاں وِچ کسے دا دخل نہیں۔ پنڈ وِچ بیٹے دی وباء مہٹ پئی جیہدی گھراں دے گھر وِچ پہلے کر گئی۔ سلطان دا سارا ثمر مُوہدا پے گیا۔ پہلوں طالب نوں ہیضہ ہويا فیر شوکت نوں تے فیر سلطان نوں۔ تریجے دِن طالب گیا۔ اوہنوں دب کے آئے تاں شوکت گیا۔ سلطان نوں دُوجے اندر رکھیا ہويا سن نہیں۔ رانی دے ڈھڈ وِچ جھلکے پھرن پر اوہجے سلطان دے ساہنے اک اتھر نہ کیری۔ اوہ مُنڈیاں دا چکھے تے اوہنوں آکھن، ”ول نمیں۔“ پر موت دا فرشتہ اِجے وِیہلا ہو کے نہیں سی گیا۔ دو دِن لنگھے تاں سلطان وی لہ گیا۔ رمضان دی دھی وی ایسے نہیری نے ولھیٹ لئی۔ رمضان

دی زتانی حدیفاں کول تے جیون دا بہانہ چارے بال ہے سن، رانی دی زندگی کس کارسی پر جیہڑا ساہ بندے نے لینا اے اوہ کیویں نکلھے۔ رانی کئی کئی دن نہ پکاوے تے نہ کھاوے۔ حدیفاں اپنے گھروں پکا کے لیاوے۔ اوہنوں بدو بدی کھوان دی کوشش کرے۔ اوہ اگوں آکھے، ”نہ کھاواں گی تے مرای جاواں گی نا، سگوں چنگا اے۔“ پر بندے دے اپنے دس نہ مرنا ہویا تے نہ جیونا۔ مالک مارے تے مرنا پیندا اے، جیوت رکھے تے جیونا پیندا اے۔ ہولی ہولی اندروں نکلدی تے ویرھے وچ دھریک تھلے ڈٹھی ہوئی کھولی اُتے پئی رہندی۔ وقت دا لمہ ہولی ہولی پھٹ میل دیندا اے، داغ بھاویں ساری عمر نہیں جاندے۔ رانی نے حدیفاں دا نکا پتر اوہدے توں منگ لیا۔ اوہنوں ہر ویلے نال نال رکھدی۔ بال اک ایسی چیز اے، آپنا ہووے بھاویں بگانہ اوہنوں پیار دیو تے اوہ پیار دیندا اے۔ بال معصوم جو ہوندے نیں۔ دنیا دے وادھے گھاٹے تے اُچی نیویں توں ازاد۔ الطاف نال رانی دا اینا کُو پیار ہو گیا کہ اوہنوں انج لگے جیویں اوہ اوہدا آپنا پتر اے۔ اوہناں دناں وچ پنڈ وچ سرکاری سکول کھل گیا تے الطاف نوں سکولے پا دتوں۔ سلطان ہوراں نوں گزریاں پنچ چھے ورھے ہو گئے سن۔ الطاف چوتھی وچ پڑھدا سی۔ اک دن ڈیگر ویلے رانی حدیفاں کول آئی۔ جھولی وچ ٹونباں واہوا ڈھیر ساریاں کیوں جو کجھ تے سلطان دی پہلی زتائیاں والیاں سن تے کجھ اوہنے رانی نوں ویاہ توں پچھوں بنا کے دتیاں سن۔ چنگا چھج سونے دا سی اوہدے کول۔ اوس اوہ ساریاں ٹونباں حدیفاں دی جھولی وچ پا دتیاں تے اُتوں جوں رون لگی، روندی دیاں بُھباں نکل گئیاں۔ حدیفاں حیران پریشان جتھیرا چپ کر اوے۔ پچھے، ہویا کیہ اے؟ اوہ چپ کرے تاں دسے؟ حدیفاں نے پانی دا گلاس لیا کے دتا۔ پتوں تے ذرا ٹھٹھمبری۔ اے، ”حدیفاں! لے ایہہ ٹومباں رکھ لے۔“

”کیوں، میں کیوں رکھاں تیریاں ٹومباں۔ میریاں تے اپنیاں پیاں نیں۔ کدے

پائیاں ای نہیں۔ اسماں رنڈیاں رناں نے کیہ پاونا تے کیہ لاونا اے۔“
 ”تے میں کیہڑیاں پاونیاں نیں۔ الطاف دا ویاہ کریں گی تاں اوہدی ووہٹی نوں پا
 دیویں۔“

”ایہہ کیہ گل ہوئی؟ توں جیونڈی رہو۔ جدوں ویلا آوے گا، آپ اپنے ہتھیں
 پاویں اپنی نونہہ نوں۔“

”چل توں الطاف دی ہون والی ووہٹی دی امانت کر کے رکھ چھڈ۔“
 اپنی گل کر کے اوہنے کناں وچ پچیاں ہوئیاں ڈنڈیاں تے ہتھوں اوہ فروزے والی
 مندری جیہڑی سلطان نے کسے بلی دے ہتھ اوہنوں ایرانوں منگوا کے دتی سی، لاه کے
 اوہ دوویں شیواں وی ٹومباں وچ رکھ دیتاں تے اُتوں فیرون لگ پئی۔

”رانی! ایہہ کیہ کردی جانی ایں۔ تینوں ہو یا کیہ اے؟“

”کچھ نہیں، بس ڈانگیں رب نہ ماردا کمتے لاوے۔“

نہ رانی نہ، تیرے کولوں تے اپنے چھڈ کے بگانے وی متاں لیندے نیں۔ توں
 کیوں کمتے لگیں خیریں سلا۔“

”نہیں حدیفاں نہیں، اج توں الطاف نوں اپنے دل ای سواں لے۔“

”کیوں، توں مینوں کچھ ول نہیں لگدی اج۔“

”ایہو ای سمجھ لے۔“

اپنی گل کر کے رانی اٹھی تے اپنے گھر آ گئی۔ حدیفاں تے رانی درانیاں جٹھانیاں
 دا ویڑھا اکو ای سی پر گھر دکھو دکھ سن۔ اُتوں چھتاں سانجھیاں سن۔ حدیفاں ٹومباں
 سامنہن اپنے اندر چلی گئی۔ اپنے چر وچ شام ہو گئی۔ اسوکتیں دی بہار سی۔ لوکیں
 شامو شامیں اندریں دڑ گئے۔ اکھے، اُٹو ماہ سیالے، دِنے دُھپاں تے راتیں پالے۔
 سویرے حدیفاں اٹھی، دُدھ رڈکیا، بوہکر بہاری دتی، آٹا گنھیا تے تندور اُتے روٹیاں

لوان ٹر گئی۔ اوہ پہلوں رانی نوں پنچمن لگی فیر سوچیا راتیں ڈاڈھی گھابری ہوئی سی خورے لمی پئی ہووے۔ الطاف تے ایدھر ای اے، ایہنے جیہوی اک روٹی کھانی اے ایدھروں ای کھا لوے گا۔ پئی رہوے شہدی۔ تندور اُتے گئی تاں اگوں تن چار زنانیاں گھسر گھسر پیاں کرن۔ لہنوں دیکھ کے چپ کر گئیاں۔ اُتوں اک ہور آ گئی۔ حنیفاں دی اودھر کنڈ سی۔ اوس اوہنوں دیکھیا نہ۔ لگی آوے تے بولدی آوے، ”ہو ہائے نی! انھیر خدا دا۔ گجھ سُنیا جے۔ سلطانے والی رانی نے بڈھے وارے کھسم کر لیا اے۔“

اوسے ویلے حنیفاں اٹھ بیٹھی، ”نی کیہ بھونکی ایں پئی؟“

”میں تینوں بھونکدی لگنی آں۔ جا، جا کے سُن، سارا پنڈ تو ہے تو ہے پیا کر دا اے۔ توں خورے کتھے اوہنوں تھاپڑ کے سواں بیٹھی ایں تے آپنا گھر چھڈ کے ویزھا وی چھڈ دتا اے۔ لاہندے پاسے جا کے ماں دوہٹی بن بیٹھی اے۔“

حنیفاں نے آنا اوتھے ای چھڈیا تے بھگی آئی۔ گھر آ کے رانی دا دُہا پئی بھنے۔ نالے چھیت نال مُونہہ لا کے ہوئی ہوئی ”رانی رانی“ پئی کرے۔ جدوں دو پیر پچھانہہ ہٹ کے دُہے ولے دیکھیوں تے کٹڈی تے باہروں دجی ہوئی سی۔ دُہا کھولیا۔ سارا گھر کرن کرن پیا کرے۔ الطاف والی تے رانی والی دوویں منجیاں کندھ نال کھڑیاں کیتیاں ہوئیاں سن۔ حنیفاں نے اک منجی سدھی کیتی تے اوہدے اُتے بہہ کے دب کے روئی جاوے، ”راہیے! توں تے مینوں دُوجی واری رٹھی کر گئی ایں۔ توں تے آپ مرد سیں۔ تینوں مرد دی کیہ لوڑ سی۔ توں کدے کسے توں ہاریوں نہ پر تیرے اندر دی لگ نے تینوں بے وس چا کیتا۔ مینوں تاں دسیں آ چا۔ توں تے مینوں سمجھاندی رہیوں اکھے، ڈانگیں رب نہ ماردا، گُمتے لاوے پر مینوں ای عقل دی کھوٹی توں سمجھ نہ آئی۔ توں چھی سیں۔ میرا مرد مویا تے میرے کول چار مرد اوہدیاں نشانیاں سن۔ جیوں

دا سہارا، تیرے کول کجھ وی نہ۔ بندہ کنا کو چر جے۔ پر وچھوڑا ڈاڈھا پایا ای۔ مڈھ
 قدیم دے شریکاں دے گھر جا وڑی ایں۔ اسیں ملن جوگیاں وی نہ رہیاں۔“
 اپنے آپ نال ای سوال جواب کر کے رو دھو کے حدیقاں اپنے گھر آئی تے پسا
 وچ پکیاں ہوئیاں روٹیاں پیاں ہوئیاں۔ تندور والی نے کسے دے ہتھ گھلوا دتیاں سن۔
 حاجی کرم داد پتراں پوتریاں والا سی۔ طالب تے شوکت جیوندے ہوندے تے ارج
 رانی وی دادی ہندی۔ حاجی دی اولاد نے رانی نوں بڑی عزت دتی۔ سارے وڈے
 چھوٹے بڑی آدر کردے سن۔ رانی ایس ٹبر وچ اینج رچ رچ گئی جیویں ہمیش توں اتھے
 ای سی پر الطاف اوہنوں بڑا یاد آوے کرے۔ اوہ وی رانی توں ہتھوں کئی دن ادر یوں
 تے تاپ نال پیا رہیا۔ ماں کولوں رانی ماں ولے جاون دا ہتھ تے اوہ شریکے توں
 ڈردی نہ جان دیوے۔ جی تے وچوں اوہدا وی بڑا ای کردا سی پر مجبوری سی۔ ایسے
 طرحاں دو ورھے لنگھ گئے۔ حدیقاں دے وڈے پتر ارشاد دا ویاہ سی۔ اوس آکھیا، ”ماں!
 میرے ویاہ اُتے تاں تائی رانی نوں ضرور سدنا ای۔“

”پتر! جی تے میرا وی بڑا کردا اے۔ توں آکھنا ایں تے میں چلی جانی آں پر
 اوہ لوک خورے اوہنوں گھلن کہ نہ گھلن۔“

اماں توں جاتے سہی۔ حاجی کرم داد دانا بندہ سُنیدا اے۔“
 حدیقاں نے چادر دی بنگل ماری نال سکی نہ تائن نوں لے لیوں تے رانی دے نویں
 گھر فر پئی۔ ہُن تائیں رانی حج وی کر بیٹھی سی۔ سارے اپنے بگانے اوہنوں ماں
 حاجن سد دے سن۔ حدیقاں رانی دے گھر اڑ کے آپ تے باہر کھلوتی رہی تائن نوں
 اندر گھلیوں پئی جا کے دسے، دو منٹ نہ لگے رانی لیڑے دی بنگل ماری باہر
 بروہاں توڑی آ گئی۔ حدیقاں دا ہتھ پھڑ کے اندر لے گئی۔ اندر وڑ کے یوہا ڈھو کے
 پہلاں تے دوویں جنیاں رچ کے روئیاں۔ فیر رانی نے اوہنوں روٹی پانی پکھیا۔ فیر

جوں گلیں پیاں، ادھا دن لہہ گیا۔ رانی نے آکھیا، ”میں سو بسم اللہ کر کے ویاہ اُتے
 آواں گی۔ سگوں اگدی آ جاواں گی۔ مینوں ایدھروں کوئی ہٹک ورج نہیں۔ تہاڈے
 دلوں ای ڈکا سی۔ میں دو ورھے تڑنی آں۔“

”اسیں وی رانیے ڈاڈھے ہسڑے ہوئے ساں۔“

الطاف لئی ماں دے جاون نال رستہ کھل گیا۔ اوس شام نہ پین ویتی تے ماں رانی
 کول اپڑ گیا۔ اوس مونہہ سر چٹھیا، پیار دتا چٹھیا، ”مہن کنویں جماعتے ایں؟“
 ”اماں توں آئی ایں تے میں بیمار ہو گیا۔ مہینے چکھوں گیا تے تاں ای کیلج گیا
 ہو یا سی۔“

”تے فیر لکھوا لینا سی۔ بیماری دا دے تے تاں مڑ تاں لکھ لیندے نیں سکول والے۔“

”پر ماں! میرا مہن جی ای نہیں سی کردا پڑھن نوں۔ نالے اماں نوں وی سویرے
 سویرے پڑھی پکا کے دین دا وہل نہیں سی ہوندا۔“

الطاف مہن دوجے ترتجے دن ماں کول آؤن لگ پیا۔ وقت گزر دا گیا۔ مہن ماں
 حاجن وی چڑھدے پھیر آؤن جاون لگ پئی۔ ایدھر دیاں زنانیاں وی اوہنوں ملن
 جاون لگ پیاں۔ ماں حاجن ساریاں دی سنجھی ہو گئی۔ رانی شروع توں ای پرہین
 پروں دی بڑی سیانی۔ پنڈ وچ جس گھر وی کوئی شادی غمی ہوندی، ماں حاجن پڑھی
 ڈاہ کے بیٹھی روٹی ورتا رہی ہوندی۔ رکابیاں وچ سلونا تے تھالیاں وچ چاؤل پاؤن دا
 ول اینج لگدا سی سارے پنڈ دیاں زنانیاں وچوں صرف ماں حاجن نوں ای آؤندا سی۔
 اخیرلی رکابی وچ وی سالن دی تری اینج ای ہوندی جیویں پہلی رکابی وچ سی۔

جدوں دا الطاف دا ویاہ ہو یا سی ایہناں دوہاں جیاں دا اک پھیرا ماں حاجن وئے
 ضرور ہوندا سی۔ کدی الطاف نوں وہیل نہ ہونا تے اوہدی ووہٹی رضیہ نے تے ضرور
 جانا۔ اماں نوں پنا گھٹنا، دعاواں لینیاں۔ اج سویرے رضیہ آئی تے ماں حاجن نوں

تاپ چڑھیا ہويا، پنڈا تندور وانگوں تپے پيا۔ اوہ لوڈھے ويلے فير گئی، ’ويکھاں ماں دا
تاپ لتھا اے۔‘

”سنا ماں! کيہ حال ای؟“

”چنگا اے پچی۔“

”اماں! تینوں تے بڑا تاپ اے۔ دوائی لئی او؟“

اوہ اگوں مُسکرا کے بولی، ”دوا دی ہُن کوئی لوڑ نہیں پتر بس رُوح دی بُت دی

لڑائی ہوندی اے پچی۔ اوہ جاندا اے تے ایہہ جاون نہیں دیندی۔“

”اماں کیہو جیہیاں گلاں کرنی ایں پچی۔“

”پتر گلاں تے مک سکھیاں نیں۔ ہُن توں کُچھیا میں دس دیتا۔ پانی دا گلاس پھڑا

میںوں۔“ اماں حاجن نے اُٹھ کے بہہ کے پانی پیتا تے لَمی پے گئی۔ اچراں اک زتانی

اندر آئی، بابے حاجی دی دھی سی یاں خورے نوٹہہ سی۔ رضیہ اماں نوں سلام کر کے باہر

نکل گئی۔ رضیہ راہ وِچ جھٹ دا جھٹ شیداں ملوانی کول اٹک گئی۔ گھر اپڑی تے سس

نے اوہنوں پہلی واری ڈانٹیا، ”کتھے گُم ہو گئی سیں؟“

”کیوں چاچی، خیر اے؟“

”خیر کاہدی، حاجن گزر گئی اے۔ اودھر جانا سی۔ تینوں اڈیکدی ساں پچی۔“

”گزر گئی.....؟“ سچی سی اکھے، رُوح تے بُت دی لڑائی پچی ہوندی اے، ایڈی

چھستی بُت ہار گیا؟ رُوح چت گئی۔ رُوح چتن ہار جو ہوئی۔ اوس چتتا ای سی کہ۔“

بابے دی خیر

جیراں تے سکینہ دوویں گواہنڈھناں نیں تے بڑیاں ای گُوڑھیاں سہیلیاں۔ اک دن گلی وچ اپنی اپنی پیڑھی ڈاہ کے چنگیراں بناندیاں پیاں سن۔ ایس گلی وچ جیراں تے سکینہ دے گھر آہو ساہنے نیں تے گلی اتھے آ کے مک جاندی اے۔ گلی دی مکر تے جس گھر دا پچھوڑا اے اوہدے وچ نہ کوئی باری اے تے نہ ای کوئی روشندان۔ انج ایہہ گھونجا ایہناں دا ویڑھا جیہا بن گیا اے۔ پھیری والے وی پریوں ای چکھانہہ مُر جاندے نیں۔

سکینہ، جیراں نوں پچھدی اے، ”کوئی تھی دی خبر اے جیراں؟ اج توں بڑی تھی پئی جاپنی ایں؟“

”تھی کاہدی“ جیراں بولی۔

”کوئی اللہ دا جی، کوئی نواں پروہنا؟“

جیراں نے ٹھنڈا ساہ بھریا، ”ایڈے نصیب کتھوں اڑیے! سُنیا اے سخی دے ڈیرے تے کوئی نواں پیر آیا اے بڑا کرنی والا اے۔ صُغراں دا بھرا دسیں سالیں لبھا اے پیر دی دعا نال۔“

”صُغرا دا بھرا تے سُنیا اے مر گیا اے۔ خورے نشئی ہو گیا سی۔“

”اوہ تے اوہدی ربوں آئی سی پر مرن توں پہلوں جیوندے جی بھین نوں مل تے
پیانہ۔ بھین دے کلیجے ٹھنڈ تے پے گئی نا۔“

”آہو سیکینہ! میری ماسی نے وی اک واری گل کیتی سی اوس پر دی۔ آکھدی سی
گڑیے جا کے کوئی اللہ تووا کروا۔“
”تے فیر جاندی کیوں نہیں؟“

اپنی گل کر کے سیکینہ تے اپنے گھر چلی گئی، جیراں سوچیں پے گئی، ’میں وی پتہ نا
کراں اوس پر دا! پر سیدا تے ہن مینوں کدھرے جان ای نہیں دیندا۔ آکھ چھڈا
اے ساڈے نصیباں وچ اولاد نہیں۔ کراں تے کیہ کراں۔ اچھا ایدکیں پیکے گئی تے ماں
نال گل کراں گی۔ بے اوہ مینوں کسے نہ کسے طرحاں پر کول لے گئی تے۔“

اخیر جیراں تے اوہدی ماں اک دن پر کول اپڑ ای گئیاں۔ اک پاسے زنانیاں
بیٹھیاں ہوئیاں تے اک پاسے مرد۔ بھیڑ کر کے بیٹھن نوں تھاں کوئی نہ۔ گھسر گھسر
کے ماواں دھیاں اک ٹکرے بہہ گئیاں۔ پہلوں بندیاں دی واری سی تے ہتھوں
زنانیاں دی۔ پر کیہ سی زرا رچھ دا رچھ۔ بڑا جلالی۔ موٹیاں موٹیاں لال اکھاں، ہرے
رنگ دی پگڑی تے کالا چونغا۔ گل گھٹ کردا۔ سوالی جدوں اپنا سوال پورا کر لیندا تے
فیر اوہنوں اوہدا اُپاء دیندا۔ جیراں دے پنڈ دے اک دو بندے وی سوالیاں وچ ہیگے
سن پر اوہناں ماواں دھیاں نے سر توں لے کے پیراں تائیں چادران لکھنیاں ہوئیاں
سن۔ اخیر لا بندہ اپنی شکایت سنا رہیا سی۔

”پر جی میری زنانی بڑی لڑاکی اے۔ سارا دن محنت مشقت کر کے گھر جاواں
تے اگوں وڈھن نوں پیندی اے۔ میں سارا زور لا بیٹھاں۔ منت ترلا، پیار محبت، ہر
فرمیش پوری کرنا واں پر اوہدے متھے توں وٹ ای نہیں لہندا۔ کوئی توتیت دھاگا پر
جی، کوئی عمل شمل۔“

”بھار اے، بھار اے“ پیر گجیا، ”صدقہ، صدقہ کالا بکرا۔ اپنی جان دا صدقہ اگلی جمعرات بکرا باہر کھلی نال بنھ کے اندر آؤنا ہے۔ جوان! میرے نیڑے تے آ۔ کیہ ناں اے تیرا؟“

”غلام محمد جی“

”ٹھیک اے، ٹھیک اے۔ تیرے متھے اُتے تے دو ویا ہواں دی لکیر اے۔“
 ”پیر جی میرے کولوں تے اک نہیں سانھی جاندی تئیں دو دی گل کردے ہے۔“
 ”بسھ ٹھیک ہو جائے گا۔ صدقہ، صدقہ اگلی جمعرات۔“ لمی پھوک۔ غلام محمد نوں اک نسخہ تے پیر جی نے دستی دستی دے دتا سی تے اوہ سی دوجے ویاہ دی دھمکی۔ گھر جاندیاں ای موڈ خراب۔ زنانی اے بولی نہیں تے پہلوں ای۔

”روٹی تے نہیں پکی ہونی؟“

”پکی ہوئی اے، پکی کیوں نہیں؟ تے توں چار گھنٹے کتھے بیٹھا رہیا ایں گامیا؟“
 گامے کول اپنی بیوی دی گل دا کوئی جواب نہیں سی۔ پہلی بُرکی مُونہہ وچ پاوندیاں سار ای اوہ بولیا ”اج لُون مفت لہہ گیا سی کدھروں؟ سلونا کوڑا موہرا ہو یا پیا اے۔“
 بیوی پھتتی پھتتی سالن چکھن لگ پئی۔ گامے نے کجھ کجھ میدان تے مار ای لیا سی اوہدے کول دوجا ویاہ کرن دا سرٹیفکیٹ جو موجود سی۔

”لُون تے ٹھیک اے ہانڈی وچ۔ اج تینوں ہو یا کیہ اے؟“ بیوی حیران تے

پریشان ہو کے بولی۔

”بہتی بک بک نہ کریا کر۔ سرتے ای چڑھی جانی ایں۔ بہتی اُوکھی ہوویں گی تے تیری تھاں تے دوجی وی آسکدی اے۔“ اپنی گل سُن کے زنانی کجھ ٹھٹھمر جیہی گئی۔
 اگلی جمعرات غلام محمد بکرا لے کے پیر دے ڈیرے تے اپڑ گیا۔ بکرا کھلی نال بنھ کے نتھے پیر دا چیلہ پہلوں ای کھلوتا ہو یا سی۔ آپ اندر آ گیا۔ اوہ بڑا خوش سی، ”پیر

جی تہاڈے دم نے تے بڑا اثر کیتا اے۔ میری زنانی تے بالکل بدل گئی اے۔ ہن
 دوجا ویاہ تے نہ کراں نا!“
 ”بس بکرا بکرا۔“

”پیر جی میں بکرا لے آیا واں۔ باہر بنھ دتا اے۔“
 ”بس بھارٹل گیا۔ سارا بھارٹل گیا۔“

پچھلی جمعرات جیراں ہوراں دی واری نہ آئی تے شام ہو گئی۔ اج اوہ ماواں
 دھیاں ویلے نال ای آ گھیاں۔ اوہناں توں پہلاں بس تن چار زنانیاں ای سن۔
 اوہناں وچوں اک بولی، ”پیر جی! کس کھان ٹوں کجھ نہیں دیندی۔ بندہ ساری تنخواہ لیا
 کے ماں دی تلی تے دھر دیندا اے۔ میں مونہہ ویکھدی رہ جانی آں۔“
 دوجی بولی، ”پیر جی! میریاں پنج ناناں نیں۔ بھرا نوں سکھا پڑھا کے مینوں
 مردانیاں گھانڈیاں نیں۔“

اگلی نے ایک شکایت سنائی، ”پیر جی! میری کس میری مامی وی لگدی اے۔ اوہ
 آکھدی اے گڑیے توں تے ماڑی نہیں پر میں تینوں ایس گلے وس نہیں دینا پئی تیری
 ماں، جیہڑی میری ننان لگدی اے اوس مینوں بڑے دکھ دتے ہوئے نیں تے میں اوہ
 سارے بدلے گن گن کے تیتھوں ای لینے نیں۔“

چوتھی بولی، ”پیر جی! جیہڑا بال ہوندا اے اک ورھے دی عمر توڑی اپڑن توں
 پہلاں ای گزر جاندا اے۔“

اوس توں اگلی دی واری آئی تے اوس فریاد کیتی، ”پیر جی! میں اپنے پتر نوں پال
 پوس کے جوان کیتا اے۔ ویاہیا وریا اے۔ اوہ زنانی نوں لے کے دکھرا ہو گیا اے۔
 میرے دل پھیرا ای نہیں پاوندا۔ کدی راہ گلی لنگھدا سلام وی نہیں کردا۔ پیر جی میں
 تے سورتاں وی پڑھدی رہنی آں، کوئی دم دُرود، کوئی اپاء۔ میں تہاڈے کول بڑی آس

لے کے آئی آں۔“

پیر جی سبھ دے دُکھڑے سُن دے جان دے نیں تے اِک اِک کر کے سھناں دے
بھار ہولے کر دے جان دے نیں کسے دا بکرے نال، کسے دا کُکڑی نال، کسے دا مُندری
چھلے تے پُوڑی نال پر خالص ہووے۔ جے ٹونب خالص نہ ہوئی تے دُعا وِچ اثر نہیں
ہونا تے نالے پیر نال دھوکھا کون کر سکدا اے اوہ تے مُریاں دے دِلاں دا حال
جاندا اے۔

کر دے کراندیاں جیراں دی واری وی آ گئی تے اوہ رِشکدی رِشکدی پیر دے
نیڑے ہو گئی۔ ”پیر جی کتے ای ورھے ہو گئے نیں ویاہ ٹوں، بال بچہ نہیں ہو یا۔“
”بی بی! اگلے مہینے آویں۔“

”پیر جی! اگلے مہینے دُعا کرو گے نا؟“

”آکھیا اے نا بی بی اگلے مہینے آویں، اج دے دن۔“

اگلی واری جیراں ٹوں ایس طرحاں روک لیا گیا جیویں انٹرویو وِچ پاس ہون
والے امیدوار ٹوں انٹرویو دے دوران ای آکھ دتا جاندا اے ”آپ باہر انتظار کریں،
جانا نہیں“ جد سارے مُرید بھکت گئے تے جیراں دی آس دی گھڑی آ گئی تے
اوہنوں ملاقات دا شرف حاصل ہو گیا۔

”بی بی! ایہہ بڑا وڈا کم اے تے ایہدا خرچا وی چوکھا ای ہو دے گا۔ نالے اپنے
بندے ٹوں دس کے آونی ایں کہ بغیر دسیوں؟“

”پیر جی! اوہنوں تے نہیں دسیا۔ اوہ تے کدھرے جان ای نہیں دیندا۔“

”ہاں..... دسنا وی نہیں چاہیدا۔ جیویں زنانی بال بچہ نہ ہون پاروں شرمندی
شرمندی جیہی پھر دی اے ایویں ای بندہ وی۔ تے جے اوہنوں پتہ لگے پئی کسے ہور
دی دُعا شوا نال بال بچہ ہو گیا اے تے فیر اوہ بہتا ای شرمندہ ہو کے لڑن لگ پیندا

”اوہ اگے ای بڑا لڑدا اے شاہ جی! کتنی واری آکھ بیٹھا اے میں تیرا مونہہ رکتا
گوچر دیکھاں۔ توں تے پھنڈر ای نکلی ایں پھنڈر۔ شاہ جی میرا کیہ وس اے۔ میں
تے چنگی بھلی آں۔“

”ہوں.....“ شاہ ہوری لہک کے بولے، ”فیر تے چھتتی کجھ کرنا پئے گا۔“

”جی شاہ جی!“

”موتکھاں توں کیلنا پوے گا۔ لما ای کم تے لما ای خرچہ اے بی بی۔“

”شاہ جی میرے کول تے کجھ نہیں۔ بندے توں چوری آونی آں۔ اوہدے کولوں

کیویں منگاں۔ ماں بڑی حد سو پنجاہ دے دیوے گی۔ اوہ آپ رنڈی اے غریبی۔“

”نہ..... نہ..... ایہہ پتر ہٹاں تے نہیں وکدے۔ ایہہ بڑا مہنگا سودا اے بی بی۔“

”شاہ جی! میری دادی نے مینوں پختیاں دے ویلے دی اک سونے دی مہر دتی

سی۔ آکھدی سی کسے نوں نہ دیویں تے نہ دسیں۔ کدی اوکھے ویلے تیرے کم آوے

گی۔ اوہ لے آواں؟“

اینا سُن دیاں ساراں پیر دی رال ٹپکی تے نال ای پیر ہوراں نوں لما حال پے گیا

تے اوہ ”حق ہو.....“ کر کے مراقبہ وچ گم گیا۔ جدوں لمی ہوٹکی تے مریدنی نے فیر

کچھیا، ”پیر جی دسو۔“

”بی بی تیرے لئی تے ایہو ای اوکھا ویلا اے۔“

”جی شاہ جی! فیر کیہ حکم اے؟“

”بی بی نہا دھو کے، صاف کپڑے پا کے اگلی جمعرات توں آ جاویں۔ توں اوس

ویلے آویں جدوں دُوبے سارے چلے گئے ہون تے نال بندہ کوئی نہیں لیاوتا۔“

”شاہ جی! زنانی نال لے آواں؟“

”ہاں ہاں۔“

سونے دی مُہر آ گئی۔ وظیفہ تنہائی وِچ ہونا سی۔ صرف پرتے مریدنی تے یاں
فیر مونکلاں دیاں رُوحاں۔ کسے ہور نوں اندر جان دی اجازت نہیں سی۔ باہر ماں بیٹھی
رہی..... بیٹھی رہی..... ماں جو سی، کیہ کردی۔

اوس دن توں بعد جیراں نے ایدھر اودھر جانا آؤنا گھٹ کر دتا۔ گھر دے کم وِچ
لگی رہندی یاں فیر مُونہہ سر دلھیٹ کے منجی تے پئی رہندی۔ گل بات وی گھٹ کردی
ہولی ہولی سس نے وی اوہنوں جھڑکنا بند کر دتا۔

اج جیراں دے گھر رب دی رحمت ہو گئی اے۔ گلی وِچ گھسریاں دے گدھے دا
تے تاڑیاں دا رولا پے گیا اے۔

”نی کیہدا گھر ودھیاء، نی کیہدا گھر ودھیاء۔ اماں جیوے، بابا جیوے۔ کا کے دی
خیر۔ کا کے دے اے دی خیر۔ رب بھاگ لایا۔ پو دادے دا ناں ودھیاء۔ مبارکاں۔
اج کیاں دے رجن دا دن آ گیا اے۔“

جیراں دی سس دا پیر زمین تے نہیں بُلدا۔ پُتر نوں سد دی اے۔ ”بچہ! باہر آ کے
لاگیاں کیاں ٹوں لاگ دے۔ رب نے ساڈے گھر دا دیوا چا بالیا اے۔“
”بے بے آپے ای دے دے جو گجھ دینا ای۔“

”پُتر میں تے دے بیٹھی آں۔ تیتھوں منکدے نیں۔ چُپ نہیں کر دے۔“
”جے بولدے نیں تے بولن دے،“ اوہ اندروں ای جواب دیندا اے۔ دادی اک
اک چھج دانیاں دا ہور دے کے اوہناں ٹوں ٹور دیندی اے۔ اوہ ٹرے جاندے نیں
تے بولدے جاندے نیں، ”کا کا ہسدا رہوے، وِڑھا وسدا رہوے۔ پو دی خیر۔
دادے دی خیر، بابے دی خیر.....“

بھونئیں دا بھار

چودھری چن دین دی سوانی نے کوئی درگاہ نہیں سی پھڈی جیہدے اتے منت نہ
منی ہووے۔ کُمر اں اٹھاں ورھیاں دی ہوگئی سی تے اودوں پچھے کجھ وی نہ، پتر دی
تھوڑ چودھری تے چودھرائی نوں دِنوں دِن لئی جاندی سی۔

اج سَنکھاں لدھا اکبر علی جمیا تے چودھری دنیا تے آ گیا۔ اج باغاں تے مربعیاں
دا وارث جم پیا سی۔ سارے پنڈ وچ گڑ وٹیا گیا۔ لاگیاں کتیاں نوں مُونہہ منگے انعام
کنام ملے..... اودھر چودھری چن دین دے وڈے بھرا چودھری امیر دین نوں تے
ڈاڈھا سلھ ہويا۔ اٹھ مربے زمین دوہاں بھراواں دی سانجھی سی اُنج بھاویں ایہناں دا پو
مرن توں پہلاں ایہناں دے ناں لگوا گیا سی پر واہی سانجھی سی۔ امیر دین دے بھاویں
تے ساری بھونئیں ہُن ایسے دی سی تے کل نوں ایہدے پتر اں دی۔ کیوں جو چن
دین تے اوہنوں لا ولد ای لگدا سی پیا۔ اوہدے دوویں پتر وی جوان ہو کے اوہدیاں
بانہواں بنے ہوئے سن تے ایہہ تے پو پتر پہلوں ای چن دین دا مکو ٹھپن دے
منصوبے بناندے رہندے سن۔ ہُن اوہدے گھر پتر جم پیا۔

اکبر علی ورھے دا ہو گیا، دو ورھیاں دا ہو گیا۔ اوہ پیراں وچ سونے دیاں کڑیاں
پانی ساری حویلی وچ چھن چھن پھر دا۔ ایہہ چھن چھن دی آواز امیر دین کیاں دے

سیدیاں وچ برچھیاں بن کے چمھدی۔ اوہ جدوں کدی وی چنن دین نور لاسرے لان دا پکا بندو بست کردے کوئی نہ کوئی رکاوٹ آ جاندی تے اوہناں دا بنیا بنایا پررام ناکام ہو جاندے۔ چنن دین تے اوہدی زبانی ایس خطرے توں انہول تے نہیں تاہا پر اوہ کر گجھ نہیں سن سکدے۔ پیلیاں سانجھیاں، حویلیاں سانجھیاں۔ کدھر جاندے انساہتوں دیکھن نوں ملن ورتن وی پورا سی۔ اکبر علی دے عقیقے دیاں تیاریاں زہل رتے سن ٹھیک ٹھاک۔ جشن دا بندو بست ہو رہیا سی امیر دین کیاں نے پکا متا پکا لادائی ہ تہ بازی وی ہونی اے عقیقے والے دن تے ہوائی فائرنگ وی ہونی اے۔ باہر کوئی چنگے نشانے والا بندہ سد لاں گے۔ اوہ ہوائی فائرنگ دے رولے گولے چج ای لکے جائے گا آپنا کم کر کے۔ چکھے رہ گیا منڈا۔ اوہدا کیہ اے کوئی دن پا کے اوہدا ہا کم کر لاں گے۔ نال نہر وگدی اے پئی بال نہر وچ وی ڈگ سکدا اے، کوئی چک کے ای لے جا سکدا اے، سو گل بات.....

عقیقے دا دن آ گیا سارے پنڈنوں روٹی دا سد اسی، ساک سین دی لٹھے ہوئے ہوئے سن۔ روٹی شوٹی کھادی گئی تے اصل رونق شروع ہو گئی۔ ڈھولی ڈھل بھاون لگ پیا۔ آتش باز اپنے کرتب دکھاندا رہیا۔ ہوائی فائرنگ دی ٹھاہ ٹھاہ لٹھ سن نہ دیوے۔ خوشیاں ڈاڈھے جوش وچ آ گئیاں تے رولا مچ گیا۔ منصوبہ کاہب نو پچکا سی۔ رانی چودھرائی دی خاص کامی جیہڑی ہر ویلے اوہدے کول رہندی سی اوہدا باہر حویلی وچ رونق دیکھن گئی ہوئی سی، بھیجی بھیجی آئی، ”چودھرائی جی! چودھری ہا نور گولی لگ گئی اے ہنیر ہو گیا اے۔“ چودھرائی نے رانی نوں چکھلے پیریں بھجا دتا ”جاہا کے پتہ کر کے آ گولی کتھے لگی اے، بہتا خون تے نہیں و گیا، چودھری صاحب ہوش وچ تے ہیگے نیس؟“

چودھرائی چنگی طرحاں سمجھ چکی سی جو ہونی ایسے چر توں ٹلدی آئی تا، اہ اج

ورت چکی اے۔ اوہنے جھمتی نال یوہا اندروں بند کیتا، پتر دے پیراں چوں کڑیاں لاه
 کے پلنگ تے سٹیاں۔ گھر چوں کوئی پیسہ دھیلا چکن دا اوہدے کول وقت کوئی نہیں سی۔
 دوہاں بالاں نوں لے کے پچھوڑے ای باری چوں نکل گئی۔ ایہہ اوہ جان چکی سی کہ
 چودھری والی کہانی ہن ختم اے۔ پچھوڑے دو کو کلیاں دی واٹ تے نیائی والی پہلی
 بچ کما د کھلہا سی اوہدے وچ جا لگی۔ رات چوکی ہو چکی سی۔ بالاں نوں اوٹھے ای
 نیندر آ گئی۔

اودھر چودھری دی میت نوں منجی تے پا کے حویلی والی بیٹھک بچ رکھ دتو نیں۔
 پولیس وی آ گئی سارا پنڈ کٹھا ہو گیا۔ جیہڑے لوک راتیں نہیں سن آئے اوہ وی آ
 گئے۔ امیر دین نے اپنے وڈے پتر ناصر نوں گھلیا، ”جا، جا کے چاچی نوں خبر کر۔ اول
 تے اوہنوں پتہ لگ ای گیا ہونا اے پر فیروی ساڈا فرض تے بند اے نا۔“ ناصر گیا
 تے یوہا اندروں بند۔ اوہنے بڑا کھڑکایا جدوں نہ کھلا تے اوہنے یوہا بھن دتا۔ اندر گیا
 تے اندر ہر شے اوویں دی اوویں پر نہ چاچی تے نہ بال۔ اوس ایڈھر اودھر دیکھیا اوہ
 کہتے نہیں سی۔ اوہنے جا کے پیونوں دسیا۔ اوس آکھیا کوئی گل نہیں، گئی ہونی اے اپنے
 پیکے پنڈ۔ ہور کتھے جاناس۔ اوہدے بھرا نوں سنیہا گل دیو پتر! اوہ بھادیں ایہدا متریا
 اے تے کدی اتھے وڑیا نہیں پر ساڈے اُتے تے گل نہ آوے ناکل نوں۔ تے پتر!
 نال ای ایہہ وی آکھ گھلو وئی آؤندا ہو یا بھین نوں نال لئی آوے۔ موت وچ اوہدا
 گھروں باہر پیر کڈھن دا حق نہیں پیندا۔“ پولیس نے چودھری دی موت دا سبب ہوائی
 فائر تصدیق کر دتا۔ ٹھانیدار نے وڈے چودھری نال افسوس کیتا۔ پولیس چلی گئی۔
 چودھری نوں دفنا دتا گیا۔ لوک سہم گئے جیہناں نے گولی مارن والے نوں نسدیاں دیکھیا
 سی اوہ وی چپ۔ اودھر جدوں واہواتن چار گھنٹے لگھ گئے تے کما د لے کوئی نہ آیا تے
 اوہ ہولی ہولی باہر نکلی۔ سویر دا پھکا پھکا چانن سی اوس نے آسے پاسے دیکھیا، ملکھ

سٹا پیا سی۔ دور دور کوئی بندہ پرندہ نظر نہ آیا تے اوہ نکل ٹری۔ ایتھوں اک میل دی
 واٹ تے ایہناں دے پُرانے تے ڈاڈھے چنگے مزارے جانی دا پنڈ سی۔ اوہدا گھر
 ایسے پاسے پنڈوں باہر وار ای سی، جیہڑا چودھری چن دین نے ای اوہنوں بنوا کے دتا
 سی۔ جانی دی ووہٹی جیجاں جمعے دے جمعے چودھرائی دے سر وچ تیل پان آوندی
 ہوندی سی۔ چودھرائی کسے نہ کسے طرحاں بالاں نوں کھج دھڑوہ کے جانی دے گھر جا
 اپڑی۔ جانی تے اے حویلیوں نہیں سی آیا۔ جیجاں چودھرائی نوں اپنے مٹھے تے دیکھ
 کے بوندل جیہی گئی۔ ”چودھرائی جی تھیں ایتھے کتھے؟“ ”جیجاں ہولی بول تے سانوں
 کتے لکا لے۔ مینوں تے میرے بالاں نوں وڈے چودھری نہیں چھڈتا۔“ ”جیجاں دی
 ڈردی ماری دی جان پئی نکلی سی پر چودھرائی دیاں نیکیاں وی اوہنوں یاد سن۔ اوس
 سوچیا جو ہوسو ہو۔ اوہناں نوں کوٹھڑی چ بند کر کے باہروں جتدرا لا دتا پر ایہہ سمجھا
 چھڈیا وئی ”اک ادھے دن توں ودھ اسی لکا نہیں سکدے بی بی۔ چودھری دے
 بندے تے ہلکے کتیاں وانگ تہاڈے چکھے لگے ہوئے نیں۔ اسی آں ماڑے بندے۔“
 چودھرائی آکھیا، ”فکر نہ کریں کل صبح سویرے ای ایتھوں نکل جاں گی۔ توں اک کم کر
 اپنے کوئی کپڑے مینوں دے دے تے میرے کپڑے توں رکھ لے۔“ ”نہ بی بی جی
 نہ! خیری سلا! اج نہیں تے کل مصیبت ٹل جائے گی۔ سارے لوک پئے آہندے نیں
 ہوائی فیر دا بہانہ اے چودھری نے آپ مروایا اے بھرا نوں پہلی چکھے۔ قتل ہو یا اے
 قتل!“ ”جیجاں! توں تے کملی ایں گواہی کس دینی اے؟“ ”آہو بی بی توں سچی ایں۔
 لوکی آہندے نیں جیہڑا سکے بھرا دا نہیں بنیا اوہ کھیدا بجن اے۔ لوک ڈردے نیں۔“
 اگلے دن چودھرائی ’بختاور‘ اگلے پنڈوں وی نکل گئی جیجاں دے کپڑے پا کے۔
 ہن اوہ مائی ”بختاں“ سی دو یتیم بالاں دی ماں..... ٹردیاں ٹردیاں وڈی ساری پارک
 نظر آئی۔ ’خورے کھڑی تھاں ایں؟‘ اوس سوچیا۔ ایہہ ماڈل ٹاؤن سی۔ پارک دے

کنڈھے بہہ گئی۔ اک بندہ کولوں لنگھیا اوہنے پنجاں روپیاں دا نوٹ اوہدے ولے
 ودھایا۔ ”بھرا میں فقیرنی نہیں۔“ اوہنے خورے کیوں اتھڑ و ڈک کے ایہہ گل آکھی۔
 بندہ چلا گیا۔ کُمر اں ماں ویاں اکھاں جچ اکھاں گڈ دتیاں۔ اوہ ہُن نواں دساں سالاں
 دی سی۔ سمجھاؤن توں بغیر ای ساری گل اوس دی سمجھ وچ آ گئی سی پر فیروی اوہدیاں
 نظراں وچ اک سوال سی۔ ماں پنچی دی پریشانی ویکھ کے ہور پریشان ہو گئی۔ ”کُمر اں
 مُکھ لگی اُو؟“ کُمر اں نے گل سُن کے وی نہ سُنی تے ماں نوں اوہ سوال کر دتا جس
 توں ماں پہلوں ای ڈردی سی پئی، ”اماں ہُن اسی کتھے جاں گے؟“ ”پُتر جتھے رب
 لچائے گا۔“ اپنے جچ اک کار ایہتاں دے کول آ کے کھلو گئی۔ شیشہ کھول کے زنانی نے
 مونہہ باہر کڈھیا، ”مائی گھر داکم کریں گی؟“ ”کراں گی بھین جی۔“ ”بھین جی! بڑی
 آئی میری بھین بن والی، اُکات نہیں وہندی اپنی۔“ بیگم اپنے آپ نال گلاں کردی
 رہی۔ ”تیرا اگا پچھا؟“ ”سارے مر گئے نیں بھین جی۔“ ”پنڈوں آئی ایں؟“ ”جی۔“
 ”اچھا ایڈھر شہر وچ بھین شین آکھن دا رواج نہیں بیگم صاحب آکھدے نیں۔“ ”اچھا
 جی۔“ ”کوئی رشتے دار تے ہووے گا تیرا؟“ ”اک متریا بھرا اے جی۔ میں یتیم بالاں
 دا بھار اوہدے تے نہیں پانا چاہندی۔“ ”تے جے توں یاں تیری گوی نے کوئی چوری
 کیتی تے اوہدا ذمے وار کون ہووے گا؟“ جو سزا مرضی جے دینا جی۔“ بیگم نے بختاں
 نوں گڈی جچ دٹھا لیا۔ کُمر اں دے بابے کول وڈی جیپ ہوندی سی۔ اوہ کجھ بولن لگی
 تے ماں نے پہلوں ای پُچ کرا دتا۔ گھر جا کے بیگم نے بختاں نوں کواٹر دکھا دتا۔ مُہا
 کھولیا تے اندر کُوڑا تے گند، کندھاں نال تے چھت نال جالے پلمن پئے۔ بختاں
 صفائی کرن لگ پئی۔ گھنٹے کو پچھوں بیگم نے رات دے بچے ہوئے چاؤل تے دال
 خنساے دے ہتھ کواٹر جچ گھل دتی۔ کُمر اں نوں ڈاڈھی مُکھ لگی ہوئی۔ ماواں دھیاں
 نے رب دا شکر کر کے پیٹ بھریا۔ اک دو بُرکیاں بال نوں وی کھوا دتیوں جیہدے

نال اوہدا پیٹ خراب ہو گیا۔ اوہ اہجے تک ماں دا دُدھ پیندا سی تے تالے پیونے
 اوہدے لئی اک دکھری گاں رکھی ہوئی سی کدی کدی ماں پتلے چاؤل پکا کے کھواندی
 سی۔ چھیاں مہیاں نوں اہجے ایہدی دُدھ ودھائی دی رسم ہونی سی، اُتوں ایہناں جوگی
 انھیری لہہ پئی۔ گہراں ای وچاری بھرا نوں ساندھی۔ ماں تے سارا دن کم چج جٹی
 رہندی۔ کوٹھی بڑی وڈی سی اوہدی صفائی بھانڈے مانجنے، کپڑے دھونے، استری
 کرنے۔ شام ہو جاندی کم کردیاں۔ اک دن بختاں ڈرائینگ روم وچ ٹیبل تے کرشل
 دیاں رکھیاں ہوئیاں شیمیں صاف کردی سی پئی کہ بیگم دی کوئی سہیلی ملن آئی۔ دیکھ
 کے آہندی اے، ”شاہینہ! تینوں ماسی تے بڑی چنگی لہ گئی اے کئی تنخواہ دینی ایں؟“
 ”تنخواہ! تن جنے تے کھان والے نیں۔ کھانا، پینا، رہائش باقی ہزار طرحاں دے
 خرچے نیں ایہناں دے۔ آہندی تے ہے میرا کوئی نہیں، سارے مر گئے پر جھپھوں
 جتھیرے نکل آوندے نیں ایہناں دے ساک سین، شہر دیکھن دے شوقین۔“ مائی پُپ
 کر کے آپنا کم مُکا کے کمرے چوں انج نکل گئی جیویں ایہدے بارے نہیں کسے ہور
 دے بارے گل ہو رہی ہووے۔ کواٹر چ جا کے اہجے کھلوتی اے کہ بال اماں اماں کر
 کے اوہدے پیراں نوں چڑ گیا۔ اُتوں کواٹر چ لگی ہوئی گھنٹی زور دی وجی۔ بختاں بھیجی
 گئی، ”جی بیگم صاحب!“ ”کتھے مر گئی سیں؟ دیکھ بے بی نے میز تے پیپی روڑھ دتی
 اے ایہوں صاف کر فٹ تے نالے کچن چوں اپنی روٹی لے گئی سیں؟“ ”نہیں
 جی۔“ ”اچھا ہُن جاندی ہوئی لے جاویں۔“ بختاں نے ایدھروں فارغ ہو کے
 خانسامے کولوں اپنی روٹی کھچی۔ اوں نے پلاسٹک دی اک پُرانی جیہی چنگیر ورگی ٹوکری
 ہتھ وچ پھرا دتی جیہدے وچ دو روٹیاں، چار پنچ ڈبل روٹی دے پس کجھ ثابت، کجھ
 ٹٹے ہوئے تے اک کولی وچ کجھ سلونا، جیہدا پتہ نہیں سی لگدا کیہ پکا ہویا اے۔ بختاں
 اوہ چنگیر لے کے کواٹر وچ چلی گئی۔ اوہو بال جیہناں دے مگر مگر کھان دیاں شیمیں لے

کے پھر دی سی تے اوہ مُونہہ نہیں سن لاندے روٹی نوں ائیں بھج کے پئے جیویں اِلاں تے کاں۔

بختاں سارا سارا دن کوشی بچ کم کردی تھک جاندی۔ اوس نوں اُٹکا کم کرن دی عادت جو نہیں سی، اوہناں دے دلان وِچ وڈا سارا پنگھوڑا سی۔ بختاں بال نوں لے کے اوہدے وِچ پے جاندی تے رانی اوہ پنگھوڑا ہولی ہولی ہلاندی رہندی۔ کُجھ دن تے نکل گئے۔ ہُن بختاں نوں کمزوری ودھ گئی۔ سارے دن دی مشقت جو اوہدے واسطے اک ازمائش سی۔ اُتوں خوراک کوئی نہ۔ اوہ جھیری کوشش کرے وئی میں پورا کم ٹھیک کراں۔ ایس کم نوں میں اپنی عادت بناواں۔ کیوں جو ہُن جیون دا ایہو ای آسرا اے پر گل اوہدے وِس بچ نہ آوے۔ تھوڑا تھوڑا تاپ ہو جاوے کرے۔ شام نوں بیگم جھڑکاں مارے، ”بختاں تینوں کیہ مار وگ گئی اے؟ تیرا دھیان کدھر ہوندا اے؟ کم کردیاں؟ جوان جہان ایں ویاہ کر لے۔“ بختاور نے کوئی جواب نہ دتا۔ اپنے اُتھرو لکان لئی مُونہہ دوسرے پاسے کر لیا تے اپنی گل کہتی، ”بیگم صاحب مینوں اک دن دی مَٹھی دے دیو۔“ بیگم پہلوں ای اوازار سی بولی، ”اک دن نہیں توں کچی مَٹھی کر۔“ ”بیگم صاحب! کُجھ پیسے مل جاندے تے میں ڈاکٹر کول چلی جاندی۔ میں دل نہیں۔“ ”آہ نال ای تے خیرتی ہسپتال اے ڈاکٹر کول کیہ کرن جانا ای؟“ ”گئی ساں بیگم صاحب! ہسپتال، اوہناں آکھیا اے بی بی ایکسے کروا کے لیا۔“ ”کیہ بیماری اے تینوں؟“ ”پتہ نہیں جی۔“ ”اچھا چھا،“ بیگم اُٹھ کے اندر چلی گئی تے ہزار ہزار روپیے دے دونوٹ لیا کے اوہنوں پھڑا کے بولی، ”لے ایہہ رقم سنبھال کے رکھ لے تیریاں تنخواہواں دے پیسے میں ہزار ہزار دے نوٹ نیں۔ پچھان تے ہووے گی تینوں (اپنے آپ نال) پسیاں دی تے بڑی پچھان ہوندی اے اوہناں نوں!“ ”بی بی جی میں اپنے سارے پیسے کیہ کرنے نیں۔ بس دوائی تے ایکسے لئی سو دو سو دے دیو۔“ ”اچھا ذرا

پرانہہ ہو کے بہو۔ خورے کدوں دی جراثیم کھلاردی پھرنی ایں۔“ ”کیہ کھلاردی پھرنی آں جی؟“ ”گجھ نہیں ایہہ پیسے قابو کرتے اک دو دینہاں تائیں آپنا بلاء کر۔ بی بی جی! میں پیسے کیہ کرنے نیں۔ ٹسیں مینوں آسرا دتا اے تے ہُن دھکا نہ دیو۔“ ”میں تیرا ٹھیکہ نہیں لیا ہویا۔ کل نہیں تے پرسوں تائیں کواٹر ویہلا کر دینا ایں تے سویرے کم تے نہ آویں۔“

اوہ اٹھی تے جا کے کواٹر وچ لمی پے گئی۔ اوہدا ہُن بند بند پیا ڈکھدا سی۔ اگلے دن اٹھن لگی تے ہمت ساتھ نہ دے۔ اپنے آپ نال گل پئی کرے، بیگم نے کم تے آؤن توں منع کر دتا اے، اوہ نہ وی ڈکدی تے میرے کولوں تے اج کم ہونا ای نہیں سی۔ ہتھ پیر ٹھنڈے متھا ٹوہیوں تے توے وانگوں تپے پیا۔ لمی پئی سوچے، کراں تے کیہ کراں جاں تے کدھر جاں؟“ بھرا دا خیال آوے فیر سوچے، ”کاہدا بھرا اے، جینے اج توڑی کدی پچھیا نہیں۔ ماں جایا ہوندا تے پچھدا کدی پر ہور تھاں وی کوئی نہیں سی۔ میں خورے مرنا اے کہ بچنا اے، بال اوہدے کول اپڑ جان گے تے زلن گے تے نہ۔ میرے پو دا پتر تے ہیگا۔ میرا خون اے، عزت تے سانجھی اے۔“ اخیر ہمت کر کے اٹھی تے پیکے پنڈ والی بس تے بہہ گئی۔ بس چ پٹھیاں کنیاں بندیاں نوں اوہ پچھاندی سی مہر مرانی اوہدے چھوٹے ہوندیاں ایہناں دے گھر آؤندا ہوندا سی۔ اوہنوں پچھان لیوں تے اوہنوں یاد آیا جدوں میرا ویاہ ہو یا سی تے مہر مرانی نے دا ج دیاں ساریاں شیمیں گا گا کے تے جانجیاں نوں تے دوجیاں لوکاں نوں سنایاں سن تے اخیر وچ اوہنے آپنا خاص گیت گانویا سی جیہڑا اوہ ہر گڑی دے ویاہ تے گاؤندا ہوندا سی:

”دھیاں یارو ڈاڈھیاں جیہناں خان نوائے

پگاں بھدے تریڈھیاں ایہناں پچ نوائے“

فیر اوہدا دھیان بابے بہاول تے پیا جیہڑا ساکوں اوہدا تیا لگدا سی پر اوہدا اپنا تے

اوہدے بالاں دا حلیہ اجیہا نہیں سی پئی کوئی اوس نوں پچھان سکدا۔ اوہناں دے پنڈ
 دیاں سواریاں اتار کے بس اگے چل پئی۔ تھوڑا جیہا کچا لنگھ کے اوہ اوس حویلی دے
 مُہے تے اپڑ گئی جتھے اوہ آپنا بچپن گزار کے جوان ہوئی سی تے جتھوں اوہدا ڈولا بڑی
 ٹھاٹھ ہاٹھ نال نکلیا سی۔ ڈیوڑھی دا نو ہا گھلا سی۔ اوہ اندر چلی گئی۔ بھر جائی برانڈے
 چوں نکل کے ویرھے ج آ گئی تے کڑک کے بولی، ”کون این توں؟“ ”بھابی میں
 بختاور آں، بختاں۔“ ”بختاں؟ آ گئی این مونہہ کالا کر کے۔ مری نہیوں ابے توڑی؟“
 ”بھابی! توں رنج نہ ہو۔ نہیں مری تے مر جاں گی۔ ویرہ کتھے؟“ ”آ جائے گا مئے ویر
 وی۔ بڑا راضی ہووے گا تینوں دیکھ کے۔ سارا پنڈ سو سو گلاں کردا رہیا اے۔“ ”گمراں
 ڈردی ڈردی بولی، ”مامی کوئی منجی ہے تے دے دیو، اماں نوں تاپ اے۔“ ”جا اودھر
 ڈیوڑھی ج لے جاں۔ اوتھے پئی اے منجی۔“ بختاں الانی منجی تے اپنی اتلی چادر تان
 کے پئے گئی۔ بال اوہدے کول بہہ گئے۔ چودھری ڈیوڑھی چوں لنگھ کے اندر آیا تے اپنی
 سوانی نوں ”کھویوں، ”ڈیوڑھی ج کون لوک نیں؟“ اوس آ کھیا، ”تیرے رشتے دار
 نیں۔“ ”بجھارتاں نہ پا۔ سدھی طرحاں دس کون نیں؟“ ”تیری بھین بختاں تے
 اوہدے بال۔“ ”ایہہ کتھے رہے نیں اینا چر؟“ ”کچھ لے سن جا کے۔“ ”جا، جا کے
 اوہناں نوں اندر لیا بُرا لگدا اے ایراں۔“ ”کہنوں بُرا لگدا اے؟“ ”اچھا جا اندر
 لیا۔“ چودھری ذرا کھروا ہو کے بولیا، ”بختاں۔“ ”سلاما علیکم ویر۔“ ”والیکم سلام بہہ جا
 اتھے منجی تے کتھے گم ہو گئی سیں بھیناں؟ میں تے شرم دے مارے کسے نوں کچھ وی
 نہیں ساں سکدا۔“

نہ تے بھرانے اکھ چکی نہ ای بھین نے ویر ولے ویکھیا، جیویں اوہ اک دوسرے
 نال گل نہ کردے پئے ہون، برانڈے دے فرش نال گلاں کر رہے ہون۔ کچھ ڈیر چپ
 رہن توں کچھوں بختاور بولی، ”اوہ مینوں تے میرے بالاں نوں چھڈ دے جے میں

اتھے آ جاندی تے..... نالے میں تینوں ٹھانیاں کچھریاں دے چکر وچ نہیں ساں پانا
 چاہندی میرا جو نصیب سی مینوں جڑو گیا۔“ کچھوں بھر جائی بولی، ”تے اج بھرا کیوں یاد
 آ گیا؟“ چودھری نے جدوں اپنی زنانی نوں چُپ کرا کے بھین دے سر تے پیار دتا
 تے اوہدا متھا توے وانگوں تپے پیا، ”تینوں تے بڑا تیز تاپ چڑھیا ہو یا اے بھیناں۔“
 ”آپے لہہ جائے گا۔“ ”جنتے! منجی تے کھیس وچھا کے بختاں نوں پا۔ بالاں نوں روٹی
 شوٹی دے۔ میں ڈاکٹر نوں لے کے آؤناں۔“ ڈاکٹر نے شہر وڈے ہسپتال جان دی
 صلاح دتی، میو ہسپتالوں بختاں گلاب دیوی ہسپتال چُپا دتی گئی۔ بھرا روز جدوں اوہنوں
 ملن آوے تے اوہ بالاں دا کچھے۔ آکھے، ”میرا دل اوہناں توں بڑا ہسرد گیا اے
 مینوں اک واری ملا لجاؤ۔“ بھرا آکھے، ”ڈاکٹر اں نوں کچھیا اے اوہ آہندے نیں
 بالاں نوں ہسپتال وچ نہیں لیا دتا۔“

اج سویر توں بختاں بڑی اوکھی سی۔ بھرا نوں اڈیکدی سی پئی اوہ آیا تے اوہدی
 منت کیتیسوں، ”ویر! ڈاکٹر دا ترلا مار۔ گہراں تے سیانی اے کم سو کم اوہدی شکل ای میں
 ویکھ لواں۔“

اگلے دن گہراں مامے دے نال آ گئی۔ اوہ جھتی جھتی مامے دے نال قدم
 ملاندی، بھگی جاوے۔ جس ویلے ماں دی منجی تے اپڑی تے دوہاں دیاں اکھاں بچ
 اھر و سن۔ ماں دا ساہ اوکھا سی۔ اوس لٹنے بھجے اکھراں وچ گہراں ٹوں سمجھاؤن دی
 کوشش کیتی، وئی خہاڈے تائے نے خہاڈا حق ماریا ہو یا اے۔ گہراں آکھیا، ”ماں توں
 فکر نہ کر مینوں سارا پتہ اے، میں ویرٹوں پڑھاواں گی۔ اوہنوں وکیل بناواں گی۔ اک
 نہ اک دن اسی اپنا حق لے کے چھڈاں گے۔“ ماں خورے اپنی گل سنن واسطے ای
 اپنے اخیری ساہ کھجی آوندی سی۔

ماں مہتر

کوٹھڑی دا نو ہا چوڑ چوہٹ گھلا اے۔ صابی دنیا دے سارے دکھاں تکلیفاں توں
بے نیاز ہو چکی اے، اوہدیاں پتھرائیاں ہوئیاں اکھاں چھت ول لکیاں ہوئیاں نیں۔
اوہدا لاڈلا پلو اوہدی چھاتی نال جتمبڑیا ہو یا دودھ چنگھن دی کوشش کر رہیا اے۔ باہر بجھی
ہوئی مجھ دے گوہے توں اڈ اڈ کے کھیاں صابی (صابرہ) دے مونہہ تے بھنکدیاں نیں
پتیاں۔

ایہہ منظر خورے کتا کو چر رہندا جے پلو وچارا جیہڑا ماں دیاں چھاتیاں چوس
چوس کے تھک لتھا سی تے اوہنوں دودھ دی اک دھار وی نہیں سی لہھی (کتھوں لہھنی
سی؟) رون نہ لگ پیندا تے! ڈوڑھ ورھے دے پلوانوں کیہ پتہ سی پئی اج تے میری
گاں ای مرگنی اے، دودھ کتھوں۔ اُنج تاں پہلوں وی بلال وچارا بھکھا ای وکدا
رہندا سی ماں کلپدی رہندی سی پر اج تے گل ای مک گئی نا۔

بال جدوں بہتا ای چکیں لگ پیا تے صابی دی سس اپنی کوٹھڑی چوں نکل کے
صابی دی کوٹھڑی دے ٹر پئی۔ اوہ ہن اپنے آپ نال گلاں کردی آؤندی اے، ’ہن
جاواں گی تے کُتی وانگوں بھونکنا شروع کر دیوے گی۔ پھپھی بال نوں دودھ کتھوں
آوے۔ ایہہ بھکھا چیکے نہ تے کیہ کرے۔ پھو کے پانی گولیاں پھک پھک کے تے میرا

تے دُدھ چھڈ کے لہو وی سُنک گیا اے، میں ایہوں کتھوں رجاواں۔ ایہدی روز روز دی اینج دی بک بک سُن سُن کے میرے تے کن دی پک گئے نیں۔ نہ مردی اے نہ بچدی اے۔ پھو کے پانی گولیاں۔ دسو میں کدھر کدھر جاں ایہوں تے ایہدے پلو نوں دُدھ پیاداں کہ گجر دا قرضہ لاہواں؟“

آپنے آپ نال گلاں کردی کردی جدوں فاطمہ صابره دی کوٹھڑی دیاں بروہاں تے اپڑی تے اوہدا مُونہہ کھلے دا گھلا ای رہ گیا۔ اوہنے چھیتی چھیتی وِلکدے پلُو نوں ماں دی چھاتی توں چکلیا تے موڈھے نال لا لیا، بال وِلک وِلک کے تھک لتھاسی۔ دادی دے موڈھے نال لگدا ای سوں گیا۔ فاطمہ نے آپنی دھی بشریاں نوں اواز دتی تے آکھیا، ”نواں کھیس تے منجی لے کے ایہر آ۔“ بشریاں کندھوں پاروں ای بولی، ”اماں آپے آہنی ہونی ایس ایہر کوئی نواں کپڑا یا کوئی شے نہیں لیاوئی، صابی نوں وڈی بیماری اے تے کسے ہور نوں نہ لگ جاوے، تے اج ہُن کیہ ہو یا اے؟“ فاطمہ بولی، ”پُتر چُپ کر کے جاتے جیویں آکھیا اے اوویں کر۔“ فاطمہ نے پلُو نوں اک پاسے پا دتا۔ صابی دیاں تاڑے لکیاں ہو یاں اکھاں بند کیتیاں آپنے لیڑے نالوں لیر پاڑ کے اوہدے پیراں دے انگوٹھے بدھے، نویں منجی تے نواں کھیس وچھایا تے ماواں دھیاں نے رل کے کھچ دھرو کے صابی نوں نویں تے صاف سُتھرے بسترے تے پا دتا۔ اک چٹی چادر لیا کے صابی دے اُتے پا دتی۔ پُرانا منجی بسترَا غائب کر دتا۔ محلے دیاں زنانیاں کٹھیاں ہو گیاں۔ فاطمہ دے کناں وِچ بھانت بھانت دیاں آوازاں آون لگ پیاں اک بولی، ”ایس وچاری گڑی نے مرنا ای سی کہ۔“ دُوجی، ”رُل کے موئی اے۔“ تیجی، ”بسترَا تے بڑا صاف اے“ اک ہور، ”ہولی بولو نی! اوہ سُن لوے گی۔“ فاطمہ ہور اُچی اواز وِچ وین پاؤن لگ پئی، ”نی! میرے ویر دیئے جئیے، نی کجھ کھٹیا نہ کھادا، نی اسی کوئی کسر نہیں چھڈی، نی میں ویر نوں کیہ جواب دیاں گی، نی توں تے

بھرے توں وانجی گئیوں، نی گھر وِچ دُدھ گھیو دا کوئی گھانا نہیں سی توں ہر شے توں
 مُونہہ موڑ گئیوں“ ایہو جیہا واشکا شاماں توڑی ہوندا رہیا۔ رحمت علی چونہہ ورھیاں دا سی
 جدوں اوہدا پروفوت ہو یا اے جدوں ایہہ پنجاں ورھیاں دا ہو یا تے ماں نے سکولے پا
 دتا۔ باہر پھلی تے دس کلتے ہے سی پر اوہدی سنبھال بھال رحمت دا چاچا مُتلی ای کردا
 سی، جو اوہدا خدا کراندا ایہناں ماں پُتراں نوں دے چھڈا۔

اک دن مُتلی دے دل وِچ کوئی خیال آیا تے اوہ شہروں بھرجائی واسطے تے
 رحمت واسطے نویں کپڑے لے آیا۔ اوہدی زنانی جیناں نے کپڑے دیکھے تے بڑی خوش
 ہو کے آکھن لگی، ”مُتلی میں تے تینوں آکھیا وی نہیں سی تے توں میرے واسطے تے
 صوبے واسطے ایڈے سوہنے لیڑے لے آیا ایں“ اوس آکھیا، ”ایہہ تے میں وڈی
 بھرجائی نُوراں لئی تے رحمت لئی لیا یا واں تینوں چنگے لگے نیں تے تینوں وی لیا دیاں
 گا۔“ جیناں تے سڑ بھج کے کولا ہو گئی۔ اوہدا جی کرے کپڑے پھڑاں تے ساہنے
 بلدے پئے چلھے دے وِچ سٹ دیاں۔ مُتلی اوہدا غصے نال لال سُہا ہو یا ہو یا مُونہہ ویکھ
 کے آکھن لگا، ”بھلیے لوکے توں مینوں جاندی نہیں، چار ورھے ہو گئے نیں بھرا کر ملی
 نوں گزریاں میں کدی اوہدے گھر پیر پایا اے؟“ جیناں بھاویں آپنی جھٹانی دی بڑی
 عزت کردی سی پر اج تے اوہنوں جھٹانی زہر لگدی سی پئی۔ ایہہ تاں ہر عورت دی
 بنیادی فطرت ہوئی کہ اوہدا مرد اوس توں سوا کسے ہور زنانی ول ذرا وی توجہ کرے تے
 اوہ سہہ نہیں سکدی بھاویں اگلی زنانی اوہدی سکی بھین ای کیوں نہ ہووے۔ سڑی ہوئی
 اوہنوں پچھن لگی، ”ایہہ کیہ تماشا اے؟ نُوراں لئی کپڑے کس گلے لیاندے نیں؟“ اوس
 آکھیا، ”ہُن تے میں ذرا کاہل وِچ آں، آ کے تینوں ساری گل سمجھا دیاں گا۔ توں
 ایسراں کر کوئی گل بنا کے تے ایہہ لیڑے بھرجائی نُوں دے آ۔“ جیناں واسطے ڈاڈھی
 اوکھی بنی۔ اوس ہُن کپڑے وی نُوراں نوں دینے سن تے کوئی گل وی بنانی سی۔ وچوں

بھاویں اوہ سڑی بھجی ہوئی سی پر اُتوں ہسو ہسو کردی ٹوراں ولے گئی۔ ”بھین ٹوراں مہارکھ ہووی بھترے دے ویاہ دی۔“ ”خیر مبارک جیناں پر میں تے سوچیں پئی ہوئی آں۔ رحمت دے تے میں کپڑے ماڑے موٹے بنا لئے نیں۔ میرا کیہ اے دھوتے ہوئے پا جاں گی مینوں کس دیکھنا اے۔ سوچنی آں پلہ ہوندا تے بھترے دی وری بچ کوئی چنگا جیہا جوڑا پاندی۔“ جیناں نے جیہڑی چادر بُکل ماری ہوئی سی لاہ کے کول منجی تے رکھی تے کچھوں لیڑیاں دی بچکی کڈھ کے تے ٹوراں دے ہتھ پھڑا دتی، ”آہ لے پھڑ میں مُتلی نوں آکھ کے تیرے لئی ایہہ لیڑے منگوائے نیں۔ مینوں پتہ سی تینوں لوڑ ہووے گی۔“ ”ایہہ سوٹ تے مہنگا ہووے گا میں کتھوں پیسے دیاں گی؟“ ”نہیں ٹوراں ایہہ تیریاں آپنیاں پسیاں دا ای اے۔ مُتلی آہندا سی ایڈکیں فصل چنگی ہوئی اے چار پیسے بچ گئے نیں۔“ اپنی گل کر کے اوہ گھر آئی اگوں مُتلی گھر نہیں سی ہیگا، سیانے آہندے نیں جن نکل جاندا اے پر جن نہیں نکلدا۔ اوس سوچیا ٹوراں ولے گیا ہووے گا۔ ہولی ہولی پیر پندی ٹوراں دے باہر لے مُو ہے نال جا کے کن لا کے کھلو گئی۔ ووڑاں لوے پر کوئی واج دوج نہ آوے۔ جھٹ کھلوتی رہی۔ فیر مُو اپنے مُو ہے ول دھیان ماریوں۔ مُتلی کدھروں باہروں آیا اندر پیا وڑے، ڈاڈھی پچی ہوئی دے پیریں اپنے گھر جا وڑی۔ مُتلی آکھیا، ”بڑا چر لایا ای؟“ ائے، ٹوراں دے بھترے دا ویاہ اے اوہدیاں گلاں کردی رہی اے۔

ہُن مُتلی نے جیناں نوں ساری گل چنگی طرحاں سمجھا دتی سی تے اگے توں لا اوہ اوہدیاں لیاندیاں ہوئیاں شیمیں خوشی خوشی ٹوراں نوں دے آؤندی۔ لوڑ لپوڑ لئی مُتلی بھر جائی دے گھر پیسے وی گھلا دیندا۔ رحمت علی دسویں بچ پڑھدا سی جدوں ٹوراں نوں مُعرقی تاپ چڑھیا، جیہڑا نال ای لے گیا۔ رحمت نے دسویں پاس کر لئی تے اگلی پڑھائی لئی شہر جان دا پروگرام بنایا۔ چاچے کول گیا۔ ائے، ”چاچا جی مینوں میرے حصے

دی پہلی ونڈ دیوتے میں اوہ حصے ٹھیکے دے کے شہر چلا جاں، مینوں اوتھے پڑھائی لئی تے رہائش لئی پسیاں دی لوڑ پینی اے۔“ چاچے نے بنا سوار کے جواب دتا، ”ٹھیک اے رحمت علی۔ دو کھلے تیری پہلی پئی اے اوہ پہلوں ای دکھری اے۔ حصے دے تے بھاویں ٹھیکے دے لے۔“ رحمت نے حیران ہو کے کچھیا، ”دو کھلے؟ ماں تے دسدی سی ساڈی دس کھلے زمین اے۔“ ”آہو دے کھلے ای سی پر جیہڑیاں ٹساں ماں پتراں موجاں کیتیاں نیں اینے ورھے.....“ ”تے چاچا جی پہلی دا حصہ نہیں سی آؤندا؟“ ”آہو تے کھاد، پانی، بی تے معاملہ ایہہ فرشتے دیندے سن؟“ ”اچھا جی فیر ہن؟“ ”فیر ہن دو کھلے پئی او جا جا کے بھاویں حصے دے بھاویں ٹھیکے۔ دو جی تہاڈے خرچاں بچ خرچ ہو گئی اے۔“ چاچا ذرا کھروا ہو کے بولیا، ”اچھا چاچا جی میں تہاڈے نال کوئی بحث نہیں کرنی کوئی گستاخی ہو گئی ہووے تے معاف کرنا۔ جو دیندے او دیو تہاڈی مہربانی اے۔“

ہن دو کھلے پہلی ٹھیکے دے کے رحمت شہر چلا گیا۔ اوہ جاندا سی ہن کالجیاں دیاں پڑھائیاں کتھوں ہونیاں نیں۔ بس جس وقت لاہور دے بس سٹینڈ تے جا کے کھلوتی اے رحمت چھال مار کے سبھ توں پہلوں اینج اُتریا جیویں اگوں اوہدی نانی اڈیکدی پئی ہووے۔ بس سٹینڈ تے کھلو کے اوہ بے یقینیاں جیہیاں نظراں نال ایڈھر اودھر اینج دیکھ رہیا سی جیویں اندروں پچھتا ای رہیا، ہووے کتھے آ گیا واں؟ اینے بچ اک بندے نے اوہدے موڈھے تے ہتھ رکھیا، ”آ پرتوں کیویں اتھے؟ گھر وچ سبھ خیر اے نا؟“ پہلوں تے رحمت گھبرا گیا کیونکہ اوس سُنیا ہو یا سی شہر بچ لوکاں نال بڑے بڑے ہتھ ہو جاندے نیں۔ فیر اوہ ذرا جی نگرا کر کے بولیا، ”میں تہانوں سنبانیا نہیں بزرگو۔“ ”پتر میں تیرے ابا دے فوت ہون تے گیا ساں پنڈ تے تن چار دن رہیا ساں توں نکا جیہا سیں۔ چار گورھے پہلوں وی جدوں تیرے چاچے دا نکا کا گوریا اے اودوں

وی گیا ساں پر او سے دِن ای مُڑ آیا ساں، تینوں میں سکولوں پڑھ کے لگے آؤندے
نوں ویکھیا سی پر میں ذرا کابلی چج ساں۔ میں تیرے ابا دی ماسی دا پتر آں۔ چاچا
لگنا واں تیرا۔ جلال دین ناں اے میرا پتر۔“ رحمت نے ذہن تے زور دتا ایہہ ناں
سُنیا ہویا اے۔ بے بے گل کردی ہوندی سی، ”پتر جدوں وڈی پڑھائی لٹی شہر جاویں گا
تے چاچے جلال دین کول رہویں۔ تیرے ابا دا میرا اے۔ بڑا چنگا بندہ اے۔“
رحمت چاچے جلال دے گھر چلا گیا۔ اگلے دِن آکھن لگا، ”چاچا مینوں کوئی چھوٹی موٹی
نوکری لہجے جاوے تے چنگا اے۔“ ”کیوں پتر تیری بے بے تے آہندی سی میں رحمت
نوں گھٹو گھٹ سولاں جماعتاں پڑھاؤنیاں نیں۔ دیکھاں پتر میں نہیں پڑھیا تے سارا
دِن منڈی چج دھکے کھاناں۔ آڑھت پنا وی کوئی کم اے۔ پیسے تے چار بن جاندا
نیں پر سارا دِن مُونہہ نال سُٹتا بجھا رہندا اے، مال والیاں نال سر وکھرا بھنواتے گاہکاں
نال وکھرا، توں دب کے پڑھ پتر۔ تیرے تے سُنیا نمبر وی اچھے آؤندے نیں پڑھائی
چوں۔“ ”بس چاچا جی میرا دل ای چل گیا اے پڑھائی توں۔“ ایہہ گل رحمت نے
بڑی اوکھیاں نال کہتی۔ گجھ دِن ٹائپ تے شارٹ ہینڈ سکھ کے اک دفتر وچ جونیر
کلرک لگ گیا۔ شام دیاں کلاساں لے کے ایف اے کر لیا تے سینئر کلرک ہو گیا۔
دفتر دے کول جیہڑا کوارٹر اوہنے کرائے تے لیا ہویا سی ہُن اوہنے خرید لیا۔ دفتر دا
سٹیڈینٹ اوہدے کم تے اخلاق تے بڑا خوش سی۔ جدوں اوہنے ویکھیا، ایہنے ہُن شہر
وچ اپنا مکان وی خرید لیا اے تے اوس اوہنوں آپنی نکلی بھین دا رشتہ دے دتا،
جیہڑی ماں پو دے گورن توں چکھے اوہدے کول ای سی تے ایسے دی ذمہ داری سی۔
رحمت دا تے جمیلہ دا ویاہ ہو گیا۔ دوویں ای آہلنیوں ڈگے بوٹاں وانگر سن، ماں پو توں
وانجے ہوئے۔ جدوں اک دُوبجے دے دُکھ سکھ سانجھے ہون تے اک دُوبجے دے
نیڑے آؤن وچ چر نہیں لگدا۔ سورل مل کے حیاتی واہوا سونہی لنگھن لگ پئی۔ گھر دھی

جم پئی تے گھر پچی مچی گھر لگن لگ پیا۔ کیوں جے بال دی رونق ای گھر نوں اصلی گھر
 بناندی اے۔ صابرہ گول مٹول جیہی تے موٹیاں موٹیاں اکھاں، زری مانو پئی لگدی سی
 تے اوہنوں ماں تے 'صابی' آہندی سی تے رحمت تے اوہنوں "بلی" یاں "مانو" ای
 سدا سی۔ صابی دساں ورھیاں دی ہو گئی ماں نوں آکھے کرے، اماں میری سہیلی بشر ادا
 ویر اے۔ میرا ویر کیوں نہیں۔ اوس آکھنا، رب کولوں دعا منگیا کر۔ فیر اللہ تینوں وی ویر
 دے گا۔ لوجی دعا اخیر پوری ہو گئی۔ صابی نوں رب نے ویر دے دتا۔ بڑیاں خوشیاں
 ہونیاں۔ بال اٹھاں دتاں دا ہو گیا۔ ماں دا تاپ ای نہ لتھے۔ اخیر اک دن رب نوں
 پیاری ہو گئی۔ بال نوں اوپرا دُدھ چچے نہ۔ دو ڈھائیاں مہیدیاں دا ہو کے اوہ وی گزر
 گیا۔ صابرہ رووے، ربا میری ماں کیوں لے لئی او؟ مینوں پتہ ہوندا ویر ہووے گاتے
 ماں مر جائے گی تے میں کدی ویر نہ منگدی۔ ویر وی نہیں رہیا تے ماں وی گئی۔ ہُن
 صابی کلی رہ گئی۔ پو دفتر جاوے کہ بالڑی نوں ویکھے۔ روٹی روزی وی کمائی سی۔ گھر
 بالڑی وی کلی سی۔ دو مہیدیاں دی چھٹی لیویں۔ اوہ وی مک گئی۔ ہُن دفتر جاوے تے
 بالڑی نوں آکھے، "پتر اندروں کُنڈی مار لیا کر۔" اوہ چکھوں کلی ڈرے تے رووے۔
 ڈاڈھا تنگ پے گیا۔ یار دوست آکھن رحمت دو جا نکاح کر لے۔ رب رسول دا حکم
 اے نالے بالڑی کول رونق ہو جاوے گی تے گھر وچ روٹی وی پکن لگ پوے گی۔
 اوہدا جی نہ منے۔ آکھے، جمیلہ ورگی چنگی زنانی مینوں کتھوں لہھنی ایں۔ اوتوں میں کہہدا
 نواب اُتریا ہو یا واں، جیہوں کوئی دوجی تھاں اپنی دھی دے گا۔ اک کلرک دی اُکات
 ای کیہ ہوندی اے۔ جیہڑی دو گھماں پہلی اے پنڈ وچ، اوتھوں بڑی حد سال دے
 دانے آ جاندے نیں۔ ہور کیہ اے میرے کول۔ اخیر یاراں دوستاں نے پے لے کے
 رحمت علی دا دو بارے مُھگا وسا دتا۔ جیہڑی گُردی نال رحمت دا نکاح ہو یا، اوہ اوہدی دھی
 توں مسال تن چار ورھے وڈی ہووے گی۔ دوہاں گُردیاں دا رشتہ کوئی ایڈا کھچو اں تے

نہیں سی پئی اوہ دوویں ڈاڈھیاں راضی ہوندیاں۔ اک پاسے مترئی ماں تے اک پاسے
 مترئی دھی۔ تے مترئی دھی وی آپنی ہانن — رحمت دی تے کلثوم دی عمر دا فرق اک
 پاسے رہ گیا۔ کلثوم واہوا مُونہہ متھے لگدی چھمک ورگی گڑی سی۔ اوہنے خورے کیہ کیہ
 خواب دیکھے ہون گے اپنی زندگی بارے پر اوس وچاری نے ماں پیو دے فیصلے تے
 آمین کر لئی۔ ماپے وچارے وی کوئی ڈاڈھے راٹھ تے نہیں سن پر پنڈتھاں کھلی ڈلھی
 پئی ہوئی۔ دُدھ گھیو گھر دا۔ ماں دی سبھ توں چھوٹی لاڈلی دھی، جیہنوں ماں نے سکولے
 وی پایا ہو یا سی تے چھ جماعتاں وی پڑھائیاں ہو یاں سن۔ ستویں چوں فیل ہو گئی تے
 سکولوں اٹھالیوں۔ ماں نے ایہہ سوچ کے پئی دھی ملو کڑی جیہی ہسگی اے شہر وچ راضی
 ہووے گی۔ مُنڈا نوکر وی اے تے باہر مرلہ وی ہیگاں۔ دانہ پھکا گھر دا ہووے گا تے
 دھی کھکھی تے نہ رہوے گی۔ اوس دھی تے جوانی دی عمر دے فرق نوں گولیا ای نہ تے
 پڈھے دے لڑاوتی۔

کلثوم تے صابره پہلوں تے اک دوجی توں کھچیاں کھچیاں رہیاں پر ہولی ہولی
 وقت دے نال اوہناں سمجھوتہ کر لیا۔ دوویں ای بے قصور سن، دوویں ای مجبور سن کیہ
 کردیاں۔ فیر ہان نوں وی ہان پیارا ہوندا اے۔ ہولی ہولی سہیلیاں طرحاں رہن لگ
 پیاں۔ صابرا دا ماں مرن تے سکول وی مُٹھٹ چھٹا گیا سی۔ اوس ہُن کلثوم کولوں سلائی
 کڑھائی، کروشیا تے سویٹر بنانا سکھ لیا۔ جدوں سیانی ہوئی تے پیونوں ویاہ دا فکر ہو یا۔
 صابره ہُن وٹی وٹی جیہی رہن لگ پئی سی۔ کیوں کہ جدوں دا کلثوم دے گھر کا کا ہو یا سی
 اوہ کسے کم نوں ہتھ ای نہیں سی لاندی۔ سارا کم صابره نوں ای کرنا پیندا۔ ویاہ دی گل
 ہلی تے صابره نے سوچیا، ویاہ توں پچھے تے میں وی موجاں کراں گی۔ نویں نویں
 کپڑے پا کے منجی تے لمی پے رہواں کراں گی۔ جیویں میرا ابا پھل فروٹ لیا کے کلثوم
 نوں ای پھڑاندا اے، ایویں میرا سائیں وی مینوں چچاں لیا کے دیا کرے گا۔ اوہ گھر

وی میرا اپنا گھر ہووے گا۔ ایدھر اودھر اک دو رشتے دیکھن توں بعد رحمت نے اوبھڑ ساکاں توں ڈردیاں ماریاں آپنی ماسی دی دھی بھین دے گھر صابره دا ساک کر دتا۔ صابره شہر چ ای جی پئی سی اوہنوں پنڈتھاں رہنا ذرا وی چنگا نہیں سی لگدا۔ اوہدے ابا دا گھر بھادویں بہتا وڈا نہیں سی پر ہیگاتے صاف ستھرا سی نا۔ سارا فرش بجھا ہویا۔ دوہاں کمریاں چ وی فرش، باورچی خانے چ وی فرش۔ غسل خانے وچ وی سرکاری نلکہ، برانڈے وچ وی فرش۔ ویزھے وچ وی لال سُہیاں اٹاں دا فرش۔ سویرے سویرے فرش دھوئو تے سارا دن گھر صاف۔ اتھے اوہ وچاری سارا سارا دن گوہیا گُوڑا کردی بوہکر بہاری دیندی تھک جاندی۔ فیر اوہو کجھ، نالے پھمھی فیر وی اوکھی۔ صابره وچاری جو کجھ سوچیا سی سبھ کجھ اوس دے اُلٹ نکلیا۔ وچ وچ سڑدی رہندی ابھاسردی وی تے کیمہدے اگے، چکھے ماں نہ بھین۔ دڑ وٹ کے دن کندی رہی۔ نہ کدی پیو نے کول بہا کے دھی نوں پچھیا نہ کدی دھی نے دسیا۔ گھر والا سارا دن کھیتر، اوہدے نال کدی کھل کے گل بات ای نہیں سی ہوئی۔ صابی وچے وچ گھر دی گئی۔ ہُن اوہنوں مٹھا مٹھا تاپ رہن لگ پیا۔ جدوں دا پلو جمیا سی اودوں دی تے ایہہ ونو دن پٹھاں ای پٹھاں جا رہی سی۔ ہُن اوہدے کولوں بہتا کم وی نہیں سی ہوندا۔ چھیتی تھک جاندی۔ بال دُدھ چنگھدا، کمزور ودھدی جاندی۔ پیو کدی آونداتے حقیقت نال دوائیں گولیاں لیا دیندا۔ دوائیں کھا چھڈدی پر فرق کوئی نہ پیندا۔ بہتی ماندی ہو گئی تے سس نے پرلی کوٹھڑی چ منجی کر دتی۔ ”خورے کیمڑی بیماری سُو دوجیاں نوں وی نہ لا دیوے۔“ صابره نے بیماری نال بڑا گھول کیتا پر اج ہار گئی تے سارے دُکھ اوہنوں آپے ای چھڈ گئے۔ آپ تے مہڑ ہے سی، نلکے جیسے بلو نوں وی مہڑ کر گئی، صابی نوں تے ماں دی شکل یاد سی۔ بلو نوں تے اوہ وی یاد نہیں رہنی۔

کل صابی دا چالھیا وی ہو گیا سی۔ تھوڑے بہتے پروہنے رہ گئے سن۔ باقی تے کل

ای ٹر گئے سن۔ اماں بھاگاں تے اوہدی پوتری شاداں جیہڑی دادی نال آئی ہوئی سی
 اے اتھے ای سن۔ فاطمہ اصغر دے کول آ کے بہہ گئی تے آکھن لگی، ”پتر شاداں نوں
 ویکھیا ای؟“ ”کیہڑی شاداں؟“ ”ہا ہائے اماں بھاگاں دی پوتری اوہ جیہڑی گھرے
 بچ بیٹھی پیراں دیاں اڈیاں پئی کوچدی اے۔“ ”اچھاتے کیہ ہو یا اے اوہنوں۔ میں
 کیوں اوہنوں ویکھنا سی؟“ ”چھتا نہ پیو ارمان نال میری گل سن۔ اوہدی دادی آہندی
 سی بے کل نوں تسمیں آپنے پتر دا کدھرے کرنا ہو یا تے سانوں پہلوں چھ لینا، میں
 سوچیا گڑی واہوا سوہنی جوان اے توں وی ویکھ لیندوں؟“ ”ماں ایہہ ویلا ہے وے
 ایہو جیہیاں گلاں کرن دا؟“ پھاماں پچی تے پتہ نہیں ہوئی کہ نہ پر چپ کر کے اندروں
 باہر نکل گئی۔

تن چار مہینے لنگھ گئے۔ اصغر ہن گھر ای رہندا تے بلو نوں ہر ویلے اپنے نال
 رکھدا۔ پہلوں تے بلو چوڑا جیہا ہو کے ہر ویلے روند رہندا سی۔ اوہنے اے اکو ای
 گل سکھی سی، ”اماں۔“ اوہ ہر اک نوں اماں ای آہندا خاص کر کے پیو نوں، پھاماں
 جدوں ویکھیا پئی اصغر تے ہن کھیتر جانا ای چھڈ گیا اے تے اوہنوں کھج چڑھن لگ
 پئی اک دن بڑا معصوم جیہا مونہہ بنا کے تے پتر کول بہہ کے صابی دیاں گلاں کرن لگ
 پئی، ”میری پیاری بھترئی دنیا توں چھتی ٹر گئی۔ نہ کجھ کھٹیا نہ کھادا پر رب دی مرضی پتر!
 توں ہن کجھ حوصلہ پھڑ۔ کرنا سو چر زانیاں طرحاں گھر بیٹھا رہویں گا۔“ ”ماں میں
 بڑے حوصلے بچ آں، توں میرا فکر نہ کر پر میں بلو نوں کلیاں نہیں چھڈ سکدا۔“ ”تینوں
 تے آکھیا سی نکاح کرن ولوں۔ دوجا نکاح تے رب دا حکم ہو یا تے رسول دی سنت
 وی، بلو نوں وی ماں لہہ جاندی۔“ ”اپنے جنیاں توں سوا کسے دی ماں بننا بڑا اوکھا کم
 اے، ماں ای ماں ہوندی اے۔ ہن ایہدی ماں تے پیو دوویں ساکیں میں ای آں۔“
 بلو پونہہ ورھیاں دا ہو یا تے پیو نال کھیتر جان لگ پیا۔ ورھا ہور لنگھ گیا۔ اک دن

اصغر منڈی گیا تے بس دے اڈے دے کول ای سکول وچ ٹھہری ہوئی سی تے بال اپنے اپنے بستے لے کے نکلدے آؤندے سن۔ اصغر نوں رتجھ آئی، جے پلُو وی پڑھ جاوے تے اوہدی زندگی سَورسکدی اے۔ نہیں تے ساڈے ہار واہناں وچ ای گھچاں کڈھدا مر جائے گا۔ پر ساڈے پنڈتوں تے منڈی دا پینڈا بڑا اے۔ اوہ سوچدا رہیا۔ ایس سوچ توں اڈ اوہنوں شہر وچ بنیاں سَوریاں زنانیاں وی بڑیاں دیاں۔ پنڈ وچ وی ہتھیریاں گڑیاں سن جیہناں دے ماپے بھج کے رشتہ دین لئی تیار سن۔ اج رات اصغر نوں نیندر نہ پوے۔ اچوی ہوندی رہی، میں ویاہ کرا لواں؟ میں بڈھاتے نہیں ہو گیا۔ پر پلُو؟ ایہہ رُل جاوے گا۔ ایہہ کجھ تے سیانا ہو گیا اے۔ فیر آپے ای جواب بناوے، پنج ورھے دی کوئی عمر ہوندی۔ ساری رات دل تے دماغ دی لڑائی ہوندی رہی۔ ہار جت کس دی ہونی سی۔ دوویں آپنے سنھ رلے ہوئے سن۔ سویرے اٹھ کے فیصلہ ایہو ہویا، پلُو نوں نہیں رُلن دینا۔ ’مینوں تے صابی دا رُلنا ای نہیں بھلدا میں اوہدا گنہگار آں۔ مینوں نہیں سی پتہ اوس مر ای جانا اے۔ میں پلُو نوں ماں دی تھوڑ نہیں آؤن دینی۔ میں اوہدی ماں بناں گا!‘

”اماں مینوں کجھ پیسے چاہیدے نیں،“ اوس ماں نوں آکھیا۔ ”کیوں؟“، ماں بولی۔ ”میں منڈی جا کے ہٹی پاوئی اے۔“ ”شادا شے، زمینداراں دا پتر ہو کے بانیاں والے کم کریں گا۔“ ”آہو! ایس وی تے بڑے لینڈلاٹ اترے ہوئے آں نا۔ پیلیاں وچ گھٹا بھکدے رہنے آں سارا دن۔“

”تیری مرضی بھائی! صابی دیاں دو ٹونہاں پیاں ہوئیاں نیں، سوچیا سی تیرا نکاح کراں گی، ورت لاں گی، توں نہیں منداتے لے جا، جا کے جو مرضی آ، پیا کر۔“

اصغر نے منڈی جا کے ہٹی پالئی۔ پلُو نوں سکولے پا دتا۔ پلُو سویرے سکول جاندا تے شامیں پوئیاں ہٹی تے بہندا۔ سکولوں کالج تے کالج توں یونیورسٹی۔

ہن بلال احمد کالج وچ لکچرار اے۔ کھاندے پیندے گھرانے دی پڑھی لکھی گوی
اودھی بیوی اے۔ دو بال نیں۔ اصغر دی ہٹی ہن اک وڈا جنرل سنور بن گئی اے۔
اصغر دے حوصلے تے ہمت نے پرانی لکیر دی فقیری تچ کے آون والی نسل نوں نویں
راہے پا دتا اے۔

پھکھیا

دُلا موچی ڈھارے چ بیٹھا بڑی پریت نال سردارے مگر دی، لال کھل دی جتی
 سیوں رہیا سی۔ گلو بوکر بہاری تے روٹی ٹکر توں دیہلی ہو کے وڑھے وچ لگے ہوئے
 بکر دی چھانویں مونجھی منجی تے لمی پئی ہوئی سی۔ باہر لے یو ہے تے کسے نے کھنٹورا
 ماریا تے نال ای اندر آ وڑیا۔ ان سونہا بندہ جان کے اٹھ کے اندر کوٹھڑی چ چلی گئی۔
 دُلا بھوری توں اٹھ کھلوتا، ”آ و لبردار جی آہ تے کیدی دے گھر نرین آ گیا اے
 جیویں، تئیں اتھے کیویں؟“ ”یار دُلیا سُنیا اے اج کل توں بڑیاں ودھیا جتیاں بناون
 لگ پیا ایں۔ سچ ویکھاں ذرا میں وی۔“ ”حکم کرنا سی میں آپ سارے نمونے لے
 کے آ جاند احویلی، تئیں کیوں کھیج ل کیتی؟“ ”آ کھیا میں آپ ای چل کے نمونا
 نمونا پسند کر لینا آ۔“ ”ایدھر اودھر ہتھ مار کے اک جتی دی سائی دے گیا جاندے
 جاندے دا ڈھارے دی اک ٹکرے پے ہوئے دوری ڈنڈے اُتے دھیان پیا۔“ ”دُلے
 یار کوئی یوٹی شوٹی دا آہروی کرنا ایں؟“ ”دُلا مونہہ پٹھاں کر کے ہی کرن ڈیہہ پیا
 ”ساوی لہہ جاندی او؟“ ”جی سرکاراں۔ آہ نہر دے نال نال میوندیاں وی نہیں بھنگ
 دیاں پچڑیاں“ ”لو جی بہاول لبر تے دُلے دی یوٹی تے لگ گیا کدی روز تے کدی
 دو جے چوتھے آوے تے پیالہ پی جاوے۔“

یوئی تے اک بہانہ سی وچوں اوہدی نظر دُ لے دی گھر دی تے سی، سُنیا تے اوس پہلوں سی ہو یا سی وئی دُ لے دی ووہٹی بڑی سونہی اے۔ اگلے ڈیہاڑے ککر تھلیوں اٹھ کے جاندی دی جھلک تے اوس دیکھ ای لئی سی پر اوہ ہُن پورے درشن دے موقعے دی اڈیک وِج سی۔

دُ لے تے گلو دے ویاہ نُون دس باراں ورھے ہو گئے سن پر، سک سُرے دا وساہ اوس کدی نہیں سی کھادا۔ جیویں کل دی ویاہی ہووے۔ اوہدے پتلے ہوٹھاں دے اُتے سک تے موٹیاں اکھاں چ سُر مہ ڈاڈھا ای پھدا سی۔ گلھاں سے دی پھاڑی طرحاں بھندیاں سن دُلا مَر مَر جاندا اوہدے اُتے۔

جدوں بہاول لمبڑ دا اوہناں دے گھر آون جاون ہو یا اے اوڈوں دو ترائے ورھے پہلاں نمبردار سردار خاں دے گھر پوترا جمیا اے، بہاول دے بھرا سجاول دا پتر تے دُ لے ریشم تے تِلے دیاں یوٹیاں پا کے جتی بنائی تے ڈھویا لے کے گیا۔ وڈے لمبردار ہوراں اوہنوں دانے پھکے تے کپڑے لتے توں اڈاک وچھی وی دان کیتی سی۔ وچھی ہُن جوان ہوئی تے اوس ہنیر ای چک لیا سی باں، باں کر کے سر کھاوے تے رتہ تڑاوے، دُلا اوہنوں باہر دریا لاگے گھاہ چراون لے گیا۔ اوتھے اگے وگ پیا چر دا سی، اک ویہڑکا چتی دے مگر لگ بجا (”چتی“ وچھی دا ناں رکھیا ہو یا سن نیں،) دُلا اگانہہ ہو یا تے ویہڑکے نے رکھ کے ڈھڈ دُ لے دے تلاں چ دے ماریا۔ اوہ اوتھے دا اوتھے ای دوہرا ہو کے بہہ گیا۔ جس ویلے اپنے آپ نُون سنبھال کے اٹھیا اونے چر نُون چتی نویں ہو گئی ہوئی سی۔ دُلا اپنے آپ نُون کھچ دھرو کے چتی نُون لے کے گھر آ گیا چتی وی ہن ارام ارام نال ٹر رہی سی۔ خورے دُ لے دی تکلیف سمجھ گئی سی یاں خورے.....

دُلا اٹھ دس دن منجی تے رہیا سیانے کولوں دوالئی اوس لپ دتا اوہ وی لایو نیں۔

سٹ اوہنوں کتھاں لگی سی واہوا دناں تیکھوں ٹرن جوگا ہويا۔ دیکھن ٹوں اوہ چنگا بھلا
 ٹریا پھر دا سی پر ہن پہلوں آلا جتا نہیں سی رہیا۔ اوہدا جی وچوں ڈاڈھا مندا رہن لگ
 پیا سی۔ گلو نگاہ بھر کے اوہدے دلوں ویہندی تے اوہ نیویں پالیندا، اپنے توں اپنے
 آپ نوں لکان لئی اوس بھنگ نال یاری لالئی، کم توں ویہلا ہوندا تے یوٹی دا پیالہ
 چڑھا کے مونہدا پے جاندا سی ایس پیون پلاون وچ بہاول نمبردار وی اوہدا سنگی بن گیا
 ہويا سی۔ اج جس ویلے بہاول آیا تے اوس آکھیا ”ڈلیا شہروں سدھا تیرے ول ای
 لگا آیا آں تریہہ بڑی لگی اے اج تے پہلوں لسی پیا، ہووے گی نالسی تیرے گھر؟“
 ”اماندی، سرکار تہاڈے گھر آلی وچھی جیہڑی تہاڈے اہے ہوراں دتی سی ہن لوری
 اے، سمجھوتے اسی وی تہاڈی ای لسی پینے آں۔“

اوس گلو ٹوں آواز دتی ”ڈٹو دی ماں لسی دا چھتا لے کے آ لمبردار ہوراں لئی۔“
 لسی آگئی گلو بہاول ٹوں لسی پھڑاون لئی نیوندی گئی تے اوہدے اُتے جاؤد کر دی گئی۔
 دوہاں دیاں اکھاں چارتے نہ ہوئیاں تن ضرور ہوئیاں کیوں جو بہاول دی اک اکھ
 وچ پتھر دا ڈیلا سی پر ایہناں تیاں نے چارتوں ودھ کم کیتا۔ بہاول جدوں لسی دا بھریا
 ہويا کینہہ دا چھتا گلو دے ہتھوں پھرن لگا تے اوہدا ہتھ گلو دے ہتھ ٹوں چھو گیا۔ گلو
 ٹوں انج لگا جویں اوہدے سڑدے بلدے ہتے تے ٹھنڈی ٹھار پھوار پے گئی ہووے۔
 اوہ لسی پھڑا کے چھستی نال اندر چلی گئی متاں گل وسوں ای نہ نکل جاوے۔ ہن یوٹی
 دی تھاں لسی دا دور شروع ہو گیا۔ گلو دوہاں جنیاں لئی لسی لیاوے تے لسی دے کے
 اوتھے ای بھوری تے بہہ جاوے کرے جتھے دلاتے بہاول لمبردار بیٹھے ہوندے سن۔
 اک دن آہندی اے، ”ڈلیا میں تیرا ہتھ وٹا دیاں کم وچ؟“ ”رہن دے تینوں تے
 گس چڑھ جاندی اے روز — تھک جاویں گی“ ”نہیں ہن گس لہہ گئی اے۔ میں دل
 آں ہن۔“ ڈھارے تھلے رونق لگی رہنی ہاسا مخول وی چلدا رہنا کدی کدی لسی دے
 نال گلو نے مسیاں روٹیاں وی پکا کے لے آونیاں۔ کدی کوئی شے بہاول نے شہروں

پھڑی لیاونی۔ تیناں جنیاں رل کے کھانا پینا موج بنی ہنی ایسے طرحاں دو گلو مہینے لکھ گئے۔ اک دن گلو کسے کم نکلی تے شام ہو گئی واپس نہ آئی بالاں کچھیا تے دُ لے آکھیا، تہاڈے نانکے گئی اے آ جائے گی۔ اگلے دن نمبردار وی نہ آیا۔ ستاں اٹھاں دناں کچھوں اک دن بہاول آیا تے آکھن لگا ”دُ لیا گلو میرے کول اے۔ اوہ اپنی مرضی نال گئی اے میرے نال۔“ ”مینوں پتہ سی،“ دُ لے ارمان نال جواب دتا۔ ”اوہ کیوں؟“ بہاول نے کچھیا۔ ”ساڈا یارھاں ورھیاں دا ساتھ اے لمبردارا! اک دو جے دیاں تھوڑاں تے لوڑاں ٹوں ڈاڈھا جاننے آں۔“ ”فیر ہن؟“ ”فیر ہن، میں تہانوں کجھ آکھیا اے؟“ ”آکھیا تے کجھ نہیں پر میں تے حیران آں صحیح ناں رکھیا اے تیرے دڈیاں نے تیرا عبداللہ، ٹوں تے حقی سچی رب دا بندہ ایں۔ ایڈا جیرا میں نہیں کسے بندے دا کدے ڈٹھا۔“ ”سارے ای رب دے بندے نیں لمبردارا۔“ ”فیر اک کم ہو رہے کریں تے.....“ ”ابے کجھ کچھے رہ گیا اے؟“ ”جے ٹوں گلو ٹوں طلاق دے دیں تے؟“ بہاول ذرا نہ جھکیا۔ ”اصل وچ میں نکاح کرنا چاہونا آں“ ”تہانوں لوکاں ٹوں کیہ فرق پیندا اے نکاح کرن یا نہ کرن نال۔ ساریاں کمپانیاں تہاڈیاں لونڈیاں ہونیاں۔“ ”مینوں تے کوئی فرق نہیں پیندا پر میں گلو ٹوں عزت دے کے گھر لیاونا اے۔“ ”دسو سرکار جھے آہندے او، میں ہتھاں دے چھڈ کے پیراں دے انگوٹھے لان ٹوں وی تیار آں گلو دی خوشی لئی۔“ گلو لمبردارنی بن گئی تے دُ لے فقیر۔ اوس اپنی بھنگ گھوٹن آلی مطہر موڈھے تے رکھ لئی گل وچ بغلی پالئی تے پن چڑھ پیا۔ صدا لاوے، ”داتا دی مہر، سبھ دی خیر، سوہنے دے درس دی بھکھیا۔۔۔ آ۔۔ آ“ لوک اوہنوں ویکھ کے بڑے دکھی ہوندے، آہندے، دُ لاتے گلو دا عاشق حقی سی ویکھو اوہ جھڈ گئی اے تے پاگل ہو گیا اے۔ صدا سُن کے لوکی خیر لے کے آوندے تے اوہ اگلے یو ہے تے اپڑیا ہوندا۔ کسے یو ہے تے نہ کھلوندا۔ سارے پنڈ دیاں گلیاں چ بھجا جاند پر گلو دے یو ہے تے جا کے کھلو رہندا۔ جو کوئی اندروں خیر لے کے آوندا ایہہ

موڑ گھلدا چتا چر گلو آپ نہ خیر لے کے آوے۔ گلو خیر لے کے آوندی تے جھٹ کو
اوہدے مونہہ ولوں ویہندا رہندا فیر ”داتا دی مہر، سبھ دی خیر، سوہنے دے درس دی
بھکھیا“ دا نعرہ مار کے ٹر جاتا۔

دُنیا دے سبھ توں اوکھے تے اونے ای سوکھے ڈرامے لکھن والے یو جین
ایانسکو نوں کسے نے پُچھیا جے لکھن ویلے سبھ توں بہتی مشکل کدوں پیش آوندی
اے؟ یو جین نے کہیا، ”سِدھے سادے عام جیہے لوکاں نوں سِدھے سادے عام
جیہے حالات تے سِدھی سادی وسوں وِچ پیش کرنا تے اوہناں دی عام جیہی حیاتی
وِچوں وکھری جیہی گل لکھنی سبھ توں اوکھی ہوندی اے۔“ یو جین ایانسکو دی ایہہ گل
مینوں علامہ اقبال تے صوفی تبسم دیاں بچیاں دے لئی نظماں تے ”دھی دا تارا“
سرناویں دی کتاب وِچ سونہی تے نرول، سچل تے کلجے نوں رُگ بھرن والی
خوشبودار شاعری کرن والی سعیدہ مختار یونس دیاں کہانیاں پڑھدیاں ہویاں یاد
آوندی رہی۔ ایہہ کہانیاں وی عام جیہے لوکاں وِچوں سِدھی سادی وسوں تے
اوہناں دی عام جیہی حیاتی وِچوں وکھری جیہی گل لکھن والیاں اوہناں دی شاعری
ورگیاں کہانیاں نیں۔

منہ سکتا